

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2021 30 stp

Fakultet for miljøvitenskap og naturforvaltning

Bærekraftig utvikling av Pilegrimsleden

Sustainable development of the St.Olav ways

Mattias Jansson

Naturbasert reiseliv

Forord

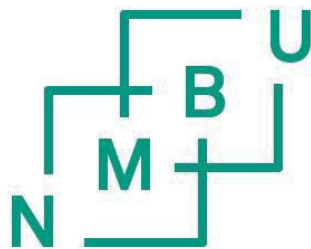
Denne masteroppgaven er skrevet som avslutning på et toårig masterstudium i Naturbasert reiseliv på fakultet for miljøvitenskap og naturforvaltning ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU).

I hovedsak ble oppgaven utarbeidet i løpet av 2020 da korona-pandemien utviklet seg i Norge og verden. Selv om situasjonen gradvis påvirket turismesektoren negativt valgte jeg likevel å fullføre oppgaven med tro på en fortsatt økning av pilegrimsvandrere i et lengre tidsperspektiv, og med det et økt behov for arbeid med bærekraftig utvikling av Pilegrimsleden.

Jeg vil takke mine to veiledere Stian Stensland ved NMBU og Odd Inge Vistad ved Norsk institutt for naturforskning for gode innspill i arbeidet med oppgaven. Jeg vil også takke avdelingsdirektør Hans Morten Løvrød ved Nasjonalt pilegrimssenter for god støtte underveis i prosessen. Videre er jeg takknemlig for synspunkter og all relevant innsikt fra de ti informantene som bidro i de kvalitative intervjuene. Sist men ikke minst vil jeg takke min familie i Trondheim for all støtte og oppmuntring underveis.

Jeg håper denne masteroppgaven kan komme til nytte i det videre norske pilegrimsarbeidet, samt i annen forskning som omhandler pilegrimsleder, naturbasert turisme og bærekraft.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet 25. 02. 2021

**Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet**

Mattias Jansson

Sammendrag

Interessen for pilegrimsvandring og bruken av pilegrimsleder har hatt en stor oppblomstring i de seneste årene både i Norge og i utlandet. Det økende antallet pilegrimer bl.a. i Spania har krevd utvikling av strategier og planverk for å ivareta bærekraften i disse områdene. Langs Pilegrimsleden til Trondheim har antallet pilegrimer hatt en årlig økning på omlag 20 %, og da leden går gjennom sårbar natur og tett på kulturlandskap øker behovet for undersøkelser som belyser utfordringer og muligheter for en videre bærekraftig bruk av leden også her.

Denne masteroppgaven undersøker hvilke typer av situasjoner og bruksmåter som påvirker bærekraften på St. Olavsvegen «Gudbrandsdalsleden» mellom Oslo og Trondheim. Dette inkluderer påvirkning på natur- og kulturmiljøet, holdninger til infrastruktur, bærekraftige tiltak og miljøsertifiseringer relatert til UNWTOs strategi for bærekraftig turisme. Jeg gjennomfører to undersøkelser for å belyse disse spørsmålene og besvarer fire problemstillinger som omhandler disse temaene. Datagrunnlaget baserer seg på en kvantitativ undersøkelse av vandrere på Pilegrimsleden, samt en kvalitativ undersøkelse med ti aktører knyttet til leden. Resultatene fra den kvantitative undersøkelsen viser at det mest viktigste for pilegrimsvandrerne er naturopplevelser og et ønske om å få gå i ro og fred. De 120 respondentene vandrer i gjennomsnitt 16 dager, de fremstår som lite puristiske og uttrykker preferanser av god infrastruktur med god skilting, merkede stier klopplegging og rasteplasser, samtidig som de viser positive holdninger til bærekraftarbeid og miljøsertifiseringer. Statistiske analyser viser at svarene fra norske og utenlandske pilegrimer i stor grad er sammenfallende, men at de utenlandske pilegrimene oftere ønsker «å gå alene», «gå milevis uten å møte andre» samt i større grad mener at det var vanskelig å være miljøvennlig langs leden. Den kvalitative undersøkelsen avdekker synspunkter på at pilegrimsvandring i utgangspunktet er positivt for regionene der leden passerer men at det også kan bidra til negativ påvirkning av natur- og kulturmiljøet knyttet til telting, erosjon på stier fra vann og ujevnhet på sentral infrastruktur. Informantene ønsker derfor et større fokus på informasjonsarbeid for å styrke bærekraftssituasjonen langs leden, samt infrastruktur som viser større hensyn til eksisterende kulturlandskap.

Oppgaven diskuterer utfordringer som omhandler prissetting, vertskapsrollen, mangel på søppel og toalettfasiliteter samt utfordringer med allemannsretten. Oppgaven konkluderer med- og anbefaler utvikling og tiltak innen områdene infrastruktur, informasjonsarbeid og kanalisering. Den oppfordrer videre til økt nettverksbygging samt en større bruk av miljøsertifiseringsordninger.

Nøkkelord-, bærekraftig utvikling, infrastruktur, miljøsertifisering, Pilegrimsleden, St. Olavsvegene til Trondheim, turstier.

Abstract

Interest in pilgrimage and the use of pilgrim trails has flourished in recent years, both in Norway and abroad. The increasing number of pilgrims in Spain has necessitated the development of plans and strategies to safeguard the sustainability of these areas. Along the Pilgrim trail between Oslo and Trondheim, the number of pilgrims has increased annually by about 20%. This trail leads through vulnerable nature and in close proximity to cultural landscapes. The need for research that examines challenges, and opportunities involved in further sustainable use of the trail must also be addressed here.

In this master's thesis I want to uncover indications of, and opinions related to the following topics; negative impact on the natural- and the cultural environment, attitudes towards infrastructure, sustainability measures and environmental certifications, regarding UNWTO's strategy for sustainable tourism. I conduct two surveys and I answer four questions that deal with these topics. The data is based on a quantitative survey of hikers on the Pilgrim trail, as well as a qualitative survey with in-depth interviews with ten informants who work with- or in the vicinity of the trail. The results from the quantitative survey show that the most important factors for a pilgrimage are to experience nature and a desire to walk in peace and quietness. The 120 respondents walk for an average of 16 days and they show positive attitudes to infrastructure, sustainability work and environmental certifications. Statistical analysis show that the answers from Norwegian and foreign pilgrims are generally similar, the exception being for questions in which the foreign pilgrims to a greater extent wanted to "go alone" and "walk for miles without meeting others". They also believe to a greater extent, that it is difficult to be environmentally friendly along the trail. The qualitative study reveals views that pilgrimage is initially positive for the regions through which it passes, but that there is also some degradation of the natural- and cultural environment; this being associated with camping, water erosion of paths and variation on central infrastructure. The informants also desired increased focus on the availability of information along the trail, as a mean of strengthening sustainability and improvements and development in infrastructure.

The thesis discusses challenges within pricing, the role of host, garbage disposal and toilet facilities as well as challenges with the right of public access. It concludes with recommending making developments in the areas of infrastructure, convey information and channelling the use. It further encourages increases in network building as well as greater use of environmental certification schemes.

Keywords - environmental certification, hiking trails, infrastructure, sustainable development, The Pilgrim Trail, The St. Olav's Ways to Trondheim

Innhold

1. Innledning.....	1
1.2 Definisjon av bærekraftig utvikling av turisme	3
2. Formål med oppgaven og problemstilling	4
3. Teori og litteraturgjennomgang	4
3.1 Bakgrunn for pilegrimstradisjonen.....	4
3.2 Pilegrimsleden som struktur	6
3.3 Pilegrimsvandring som en del av norsk friluftslivstradisjon.....	6
3.4 Reiselivsutvikling og naturbasert turisme i Norge	7
3.5 Pilegrimsvandring, en del av norsk turisme	8
3.6 Kulturmiljøets betydning.....	9
3.7 Lovverk som regulerer ferdselsrett og ansvarsforhold langs Pilegrimsleden	10
3.8 Naturen- og kulturmiljøets tåleevne samt «limits of acceptable change».....	12
3.9 Miljøkartlegging langs Pilegrimsleden.....	18
3.10 Bærekraftig utvikling av naturturisme	21
3.11 Utvikling av infrastruktur.....	23
4. Ulike sertifiseringsordninger innen miljø og bærekraft i Norge	25
Norsk økoturisme	25
Miljøfyrtårn	25
Olavsrosa	26
Bærekraftig reisemål	26
Nordic Swan.....	26
EU-blomst	26
ISO 14001	27
FSC- og PESC- sertifisering	27
Metodesystemet Leave no trace.....	27
5. Beskrivelse av studieobjektet Pilegrimsleden	28
5.1 Pilegrimsutviklingen i Norge.....	28
5.2 Etablering og utvikling av St. Olavsveger	28
5.3 Beskrivelse av Gudbrandsdalsleden	29
5.4 Organiseringen av pilegrimsstrukturen i Norge	30
5.5 Brukergrupper og bruksstatistikk for Gudbrandsdalsleden	31
5.6 Komparative data fra NINA-undersøkelse 2014 fra Pilegrimsleden.	32
6. Metodekapittel.....	34

6.1 Valg av metode.....	34
6.2 Kvalitativ metode	34
6.3 Kvantitativ metode	36
6.4 Erfaringer fra egne observasjonsstudier	37
6.5 Diskusjon og vurdering av metoden.....	37
Kvantitativ studie.....	37
Kvalitativ studie	39
7. Resultat og analyse.....	40
7.1 Hovedfunn og resultater i den kvantitative analysen	40
7.3 Hovedfunn og resultater i den kvalitative analysen.....	47
8. Diskusjon	61
8.1 Hvilke utfordringer langs Pilegrimsleden har oppstått-, eller kan komme til å oppstå, med tanke på UNWTOs bærekraftprinsipp del 1	61
Bevaring av natur, kultur og miljø, i perspektivet fra et utvalg av representanter fra forvaltning, grunneiere og vertskap langs leden?	61
8.2 Hvilken oppfatning av miljøet langs Pilegrimsleden har et utvalg av pilegrimer	63
8.3 Hvilke operative tiltak anbefales på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå for å styrke UNWTOs bærekraftprinsipp del 1?	64
8.4 Hvilke sertifiserings-systemer kan vurderes for å styrke bevaringen av natur, kultur og miljø langs Pilegrimsleden?	66
9. Konklusjon og anbefalinger	67
9.1 Videre forskning	70
10. Litteraturliste.....	71
11. Vedlegg	81
11.1 Spørreskjema i den kvantitative undersøkelsen 2020	81
11.2 Informasjonsbrev for den kvalitative undersøkelsen.....	85
11.3 Intervjuguide og spørreskjema for kvalitativ undersøkelse	88
11.4 Undersøkelse på Pilegrimsleden 2014 fra Norsk institutt for naturforskning	90

1. Innledning

Interessen for pilegrimsvandring og bruken av pilegrimsleder har de senere årene vært i sterk vekst både i Europa og i Norge. Tradisjonsrike pilegrimsmål som Santiago de Compostela i Spania og Roma i Italia har siden 1000-tallet hatt en viktig plass i katolsk pilegrimstradisjon og en stor økning i den siste del av moderne tid (Øian, 2019).

Også i Norge var det under middelalderen en omfattende katolsk pilegrimsaktivitet til Nidarosdomen i Trondheim og graven til Olav den hellige fra 1031, og helt frem til reformasjonen i 1537 da det ble slutt for pilegrimsferdsel i Norge. I 1980 årene begynte det på nytt å komme pilegrimer til Trondheim, og i 1994 engasjerte flere statlige direktorater seg i pilegrimstematikken. (Direktoratet for naturforvaltning, 1998) De to første norske ledene ble reetablert i 1997 som moderne pilegrimsleder med bakgrunn i tidligere tradisjoner og i 2010 ble Pilegrimsleden- St. Olavsvegene til Trondheim godkjent som europeisk kulturvei av European Institute of Cultural Routes hos Europarådet (Jensen, 2014; Øian, 2019; Meld. St.19 (2016-2017)). I den samme perioden har antall pilegrimer i Europa økt betraktelig og i Spania vandrede i 2019 nesten 350 000 pilegrimer de siste 100 kilometerne av St. Jakobsveien til Santiago de Compostela, og fikk sitt «Compostela-bevis». Pilegrimsleden St. Jakobsveien har bidratt til en positiv samfunnsutvikling i Nord-Spania med økt regional verdiskapning både kulturelt og økonomisk (Interreg Europe, 2018). Samtidig har det høye antallet pilegrimer bidratt til en viss slitasje på naturen, lokalkulturen og infrastrukturen langs de små landsbyene som omkranser leden. Allerede i 2009 påpekte den norske pilegrimsprofilen Eivind Luthen at det store antallet pilegrimer i Spania begynte å bli et problem. Siden den gang er tallet på pilegrimer til Santiago mer enn doblet, kommenterer Vistad (2011). Dette støttes av Ward-Perkins et al., (2020) som mener at St. Jakobsveien har nådd et høyt nivå av modenhet og sliter med utfordringer som overbelastning, kommersialisering og tap av opprinnelige verdier.

Omfanget av pilegrimsferdsel i Norge ligger på et langt lavere nivå enn i Spania. Likevel har det i Norge vært en stor vekst i antall pilegrimer med ca. 23 % årlig økning på overnattingsstedene langs Pilegrimsleden mellom 2013- 2019 (Jansson, 2019). Bakgrunnen for pilegrimenes vandring i Norge har ikke kun et religiøst perspektiv mot Nidarosdomen, men er mangfoldig (Hafskjold, 2015).

Pilegrimsledene brukes i dag både av langvandrende pilegrimer, til dagsvandringer for konfirmantgrupper samt som rekreasjon for lokal- og regionalbefolkningen. I Norge er det til nå ni godkjente St. Olavsveger og det er spesielt «Gudbrandsdalsleden» mellom Oslo og Trondheim som utmerker seg med et større antall pilegrimer. Leden går i variert terreng mellom byer, bygder, skog- og landbruksområder samt over fjell. Tilgangen på infrastruktur varierer langs leden, og på mange

steder er det godt merkede turveier. Der den går gjennom tettsteder er det også god tilgang på overnatting. Andre steder er det mye utmark og pilegrimen vandrer over fjell samt gjennom beite- og villreinområder. Det er begrenset tilgang til toalett- og søppelfasiliteter, og det er langt mellom overnattingstedene. Til tross for stor variasjon av infrastruktur har Pilegrimsleden de siste 20 årene gitt muligheter for lokal verdiskapning og næring på gårder og samfunn langs leden. Den har også bidratt til vedlikehold av landskap og bevaring av lokal kultur, noe som blir poengtert som mål i «Langtidsplan 2020-2037» som Nasjonalt pilegrimssenter (2019) skrev på oppdrag fra Kulturdepartementet. Der er det overordnede målet at «Pilegrimsleden skal gi mulighet for ferdsel gjennom et landskap som er rikt på natur-, kulturarv- og kulturopplevelser[...]gi et unikt møte med norsk natur, kulturminner[...]». Videre står det at pilegrimssatsingen skal innrettes slik at den bidrar til å oppfylle «sentrale målsettinger på samfunnsområdene miljø... og kultur», samt «...og helhetlige opplevelser, med bærekraftige og klimanøytrale avtrykk». Det spesifiseres at pilegrimsferdsel er grønn turisme, og at miljøaspektet utgjør en sentral del av pilegrimssatsingen (Nasjonalt pilegrimssenter, 2019, s. 12).

De siste 20 årene har det i Norge vært stor vekst innen generelt reiseliv med en stor økning i antall besøkende som ønsker å oppleve norsk natur- og kulturlandskap. Dette gjelder både nordmenn og utenlandske besøkende (Innovasjon Norge, 2020b). Vandring og ulike former for friluftsliv har samtidig økt i omfang og medført at flere områder i norsk natur har fått et større antall besøkende enn hva naturgrunnet eller infrastrukturen har hatt mulighet til å håndtere på en god måte. Kjente eksempler på dette de siste årene er Trolltunga, Prekestolen og Besseggen. (Miljødirektoratet, 2020; Brendehaug et al., 2017)

Antallet vandrere langs Pilegrimsleden er fortsatt moderat, likevel har det vært tilfeller med slitasje i naturen og flere grunneiere har ønsket Pilegrimsleden lagt om fordi beitedyrene deres blir forstyrret. I føringene for det statlige pilegrimsarbeidet ønskes det fokus på tiltak for å utvikle skånsom virksomhet og ivareta kulturminner og miljøet best mulig. Et av disse tiltakene er konkret å «sikre pilegrimsleden mot slitasje i naturen» (Nasjonalt pilegrimssenter, 2019). Den økte veksten i reiseliv både nasjonalt og internasjonalt har bidratt til utvikling av bærekraftmodeller, bl.a. UNWTOs ti bærekraftsprinsipper for reiseliv, som også skal ligge til grunn for pilegrimsarbeidet i Norge. Denne bygger på tre hovedmomenter. 1. Bevaring av natur, kultur og miljø. 2. Styrking av sosiale verdier. 3. Økonomisk levedyktighet.

I Spania har man langs St. Jakobsveien allerede startet et strategisk arbeid med et planverk omkring «environmental management» for å styrke bærekraften i området og ta tak i denne utfordringen som er nevnt tidligere i innledningen (Xunta de Galicia, 2014). Det foreligger i dag kun et fåtall

undersøkelser som ser på brukergrupper langs pilegrimsledene i Norge og hvilke behov de har. Likeså foreligger det ikke noen kjent undersøkelse som belyser Pilegrimsleden ut fra et bærekraftperspektiv. Med det økte antallet besøkere langs de norske pilegrimsledene så er det behov for en empirisk dokumentasjon om utfordringer og muligheter for UNWTOs bærekraftsprinsipper «Bevaring av natur, kultur og miljø» og ambisjonen er at denne oppgaven skal fylle noe av det tomrommet som finnes på dette området.

1.2 Definisjon av bærekraftig utvikling av turisme

The United Nations World Tourism Organisation (UNWTO) har ut fra FNs 17 mål om bærekraft utarbeidet en internasjonal bærekraftstrategi innen turismesektoren med 10 delområder. Disse områdene har også blitt implementert i Norge, og sentrale norske reiselivsaktører har sammen utviklet dokumentet «Mot et bærekraftig reiseliv-Veikart fra reiselivsnæringen i Norge». Deres tolkning av UNWTOs prinsipper bygger på tre hovedområder:

1. bevaring av natur, kultur og miljø
2. styrking av sosiale verdier
3. økonomisk levedyktighet

Del 1 av disse tre perspektivene; bevaring av natur, kultur og miljø, og består av 4 underliggende områder:

1. kulturell rikdom

Å respektere, videreutvikle og fremheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg.

2. landskapets fysiske og visuelle identitet

Å bevare og videreutvikle landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes.

3. biologisk mangfold

Å støtte bevaringen av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse.

4. rent miljø og ressurseffektivitet

Å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forurensing av luft, vann og land samt minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser (Meld. St.19 (2016-2017); De Historiske et al., 2017).

2. Formål med oppgaven og problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å undersøke hvilke typer av situasjoner og bruksmåter som påvirker naturmiljøets og lokalkulturens bærekraft på den norske St. Olavsvegen «Gudbrandsdalsleden» mellom Oslo og Trondheim, heretter kalt «Pilegrimsleden». Oppgaven fokuserer på UNWTO's første bærekraftsmål; bevaring av natur, kultur og miljø, og hvordan pilegrimsarbeidet kan utvikles på en bærekraftig måte. Jeg ønsker videre å undersøke hvilke områder som kan ha en negativ påvirkning som er relatert til pilegrimenes bruk av natur- eller kulturmiljøer, samt hvordan dette kan utvikle seg videre frem i tid med en fortsatt vekst i antall pilegrimvandrere. Dette kan gjelde erosjonsskader på stier, forstyrrelser av vekst- og dyreliv samt forsøpling. Det kan også gjelde negativ påvirkning på vertskap, grunneiere eller lokale kulturmiljøer. Gjennom kvalitative og kvantitative undersøkelser utredes denne tematikken for å belyse områder der det er utfordringer, og videre presentere anbefalinger på mulige løsninger og tiltak for å motvirke disse.

I denne masteroppgaven skal jeg undersøke og besvare følgende problemstillinger:

1. Hvilke utfordringer har oppstått-, eller kan komme til å oppstå langs Pilegrimsleden med bakgrunn i UNWTOs bærekraftsprinsipp del 1. Bevaring av natur, kultur og miljø, sett fra perspektivet til et utvalg av representanter fra forvaltning, grunneiere og vertskap langs leden?
2. Hvordan opplever et utvalg pilegrimer at slitasje på natur- og kulturmiljøet langs Pilegrimsleden? Hvilke fasiliteter bruker de på sin vandring, og hvilket nivå av tilrettelegging av infrastruktur ønsker de langs leden?
3. Hvilke operative tiltak kan settes i verk for å styrke UNWTOs bærekraftsprinsipp for bevaring av natur, kultur og miljø?
4. Hvilke sertifiserings-systemer kan bidra til å styrke bevaringen av natur, kultur og miljø langs pilegrimsleden?

3. Teori og litteraturgjennomgang

3.1 Bakgrunn for pilegrimstradisjonen

Begrepet «pilegrim» har sin opprinnelse i det latinske ordet «peregrinus», som betyr «fremmed» eller «reisende», men i dag blir ordet heller forstått som en person med et religiøst motiv som er på reise mot et helligmål. Fenomenet finner vi igjen i mange verdensreligioner og kan deles opp i to kategorier; 1. Stedbundet pilegrimsbesøk til et helligmål. 2. Pilegrimsbesøk til et helligmål, der selve vandringen er en del av riten. I den kristne tradisjonen har pilegrimsvandring i lang tid vært viktig i blant annet Jerusalem, Roma og Santiago de Compostela. Likeså kan pilegrimsvandring ses på som et

sentralt fenomen i andre religioner som f.eks. det hellige fjellet Kailash i Tibet eller hellige steder i Japan (Kollandsrud, 1997; Uddu, 2008; Berg & Nesbakken, 2009).

Pilegrimstradisjonen i Norge dateres tilbake til tusentallet og starten på kristendommen i landet. Tradisjonen har bakgrunn i flere helligmål der det under middelalderen var Nidarosdomen med St.Olavs grav som var landets største pilegrimsmål, samtidig som det var stor ferdsel til stavkirken i Røldal, Sunniva-klosteret på Selja og kapellet på Filefjell (Steinsland, 2014; Mikaelsson, 2017b).

Dagens St. Olavsveger har sin bakgrunn i Olav den hellige, født i Norge som Olav Haraldsson. Olav dro i ung alder ut i Europa på vikingtokt og handelsreiser. I 1014 ble han døpt i Frankrike, og han prøvde senere både å kristne landet og å samle Norge til ett rike med seg selv som konge. Han måtte flykte fra landet på grunn av stridigheter og hadde et lengre opphold i Russland. I 1030 dro han gjennom Sverige og tilbake til Norge med en stor hær for å ta tilbake makten. I et slag på Stiklestad, i nåværende Trøndelag ble Olav drept, og han ble senere begravet langs Nidelven i dagens Trondheim. Han ble helgenerklært i 1031, og pilegrimer fra hele Nord-Europa begynte å valfarte til gravstedet hans. Allerede på 1070-tallet ble pilegrimsbyen Nidaros og Olav den hellige nevnt skriftlig, bl.a. i en bok skrevet av den tyske kanniken Adam av Bremen. Også Snorre Sturlasson skrev i sine kongesagaer på 1200-tallet om valfarten av pilegrimer til Nidaros (Luthen, 1992). Med tiden ble det bygget en katedral over graven som i dag er kjent som Nidarosdomen. Pilegrimsvandringene foregikk i nesten 500 år, helt frem til reformasjonen i 1537. Dette kan bekreftes gjennom flere funn langs dagens pilegrimsled. Det kan nevnes rester av fjellstuer fra 1100-tallet, pilegrimsmerker og en pilegrimsstav fra Dovre datert til 1200-tallet. Det er også funnet mange mynter og pilegrimsbrev, noe som styrker inntrykket av stor ferdsel under middelalderen. Etter reformasjonen stoppet pilegrimstrafikken til Nidaros opp, men ca. 360 år senere, i 1897, ble det på nytt feiret Olsok i Trondheim, og på 1950-tallet ble «Spelet om heilag Olav» etablert på Stiklestad (Luthen, 1992; Uddu, 2008; Brox & Leren, 2014).

Den pilegrims-renessansen med langvandring vi kan se i dag i den vestlige verden, begynte på midten av 1900-tallet. Her var det Santiago de Compostela i Spania som var drivkraften, og som skapte inspirasjon for utviklingen av de nordiske pilegrimsmålene (Jensen, 2016). I Norge var det svenske pilegrimer som tok de gamle ferdselsveiene til Nidaros i bruk, etter at de i 1958 for første gang vandret til Nidarosdomen fra Sverige. På 70-tallet økte antallet pilegrimer både til Nidarosdomen og den nybygde Eysteinkyrkja på Dovrefjell, og arbeidet med å utrede de gamle ferdselsveiene til Nidaros begynte som et offentlig prosjekt. I 1997 ble den moderne rekonstruerte Gudbrandsdalsleden etablert av Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning som en del av Trondheims 1000-års jubileum. Man prøvde så langt det var mulig, å legge leden slik at den fulgte

historisk dokumenterte ferdselsruter. Samtidig var det flere nye kvaliteter med den nyetablerte leden, så som god merking, overnattingssteder og tilgang til kirker og kulturminner. I 2010 ble leden godkjent som Europeisk kulturvei av Europarådet (Kollandsrud, 1997; Synnes & Lindholm, 2007; Jensen, 2016).

3.2 Pilegrimsleden som struktur

En moderne pilegrimsled bygger som oftest på gamle tradisjoner og historiske ferdselsveier. Leden er kjernen av infrastrukturen og en viktig del av landskapet som binder natur- og kulturmiljøer sammen til en interessant helhet, med bærekraftige opplevelser og muligheter for rekreasjon (Wimpey & Marion, 2010; Kling et al., 2017). En led kan ses på som en måte å koble sammen steder, kulturminner og områder på en strukturert og forståelig måte (Ward-Perkins et al., 2020), og den kan bidra til muligheter for opplevelser og gi en dypere innsikt i landskapets historie. Gamle spor etter mennesker i landskapet har store opplevelsverdier og er en viktig ressurs for både rekreasjon og turisme (Meld. St. 18 (2015- 2016)). På mange steder der tematiske turstier er etablert bidrar de til å samle lokalsamfunn, etablere samarbeid og til utvikling av det regionale næringslivet (Hardy, 2003).

Det som til dels skiller Pilegrimsleden fra andre moderne og konstruerte turstier er at den på mange steder selv er et kulturminne. Mange av etappene følger gamle historiske ferdselsveier, eldre tiders bygningsmiljøer og andre kulturminner som omkranser leden utover den immaterielle kulturarven i de ulike regionene. Mange av landskapsrommene som middelalderens pilegrimer passerte, er de samme i dag, og mange pilegrimer kan føle at de vandrer i fotefarene til middelalderens vandrere (Mikaelsson, 2017a; Riksantikvaren, 2011). De norske pilegrimsledenens konseptuelle struktur er også spesiell, da de skal forene overordnede offentlige strategier innen fagfeltene miljø, kirke, kultur og næring, samtidig som de skal representere en viktig del av den felles europeiske kulturarven. En stor tysk undersøkelse fra 2012 som tok for seg St. Jakobsveien i Spania, påviste at det var selve veien som var det sentrale hos mange av respondentene, og at de kognitive prosessene som foregår hos pilegrimene var av større betydning enn selve målet, noe som også kan være gjeldende hos pilegrimsvandrere i Norge (Jensen, 2016; Hafskjold, 2015; Vistad et al., 2020).

3.3 Pilegrimsvandring som en del av norsk friluftslivstradisjon

Begrepet friluftsliv er en felles nordisk tradisjon som i Norge defineres som «Opphold og fysisk aktivitet i friluft, i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse» (Meld. St. 18 (2015- 2016)), noe som også passer godt inn i pilegrimsbegrepet. Lange strekninger av Pilegrimsleden går gjennom skog og fjell samt områder som er attraktive for utendørsaktiviteter og rekreasjon. Mye av Pilegrimsleden passerer nær befolkningssentre og muligheten for å kunne bruke leden til friluftsliv er god. Vi kan derfor sammenligne hvordan leden påvirker natur, dyreliv og kulturmiljøer basert på

forskning fra andre norske friluftaktiviteter. Allerede i starten av arbeidet med etableringen av Pilegrimsleden på 90-tallet var det daværende Direktoratet for naturforvaltning aktiv som en av de drivende aktørene, og fokuset fra deres side var nettopp å tilrettelegge for friluftsliv langs de gamle veifarene (Vistad, 2012). Klima- og miljødepartementet (2018) fremhever friluftsliv som en sentral del av den norske kulturarven og mener at friluftsliv kan øke kjennskapen til gamle ferdselsveier og kulturen koblet til disse. Gundersen et al., (2011) påviser at friluftslivet er med på å opprettholde mye av kunnskapen knyttet til kulturhistorie og kulturminner samt trivselen som er knyttet til dette.

Samtidig fremhever Klima- og miljødepartementet at det er viktig å informere allmennheten om betydningen av en varsom og hensynsfull ferdsel i naturen samt de rettigheter og plikter som følger med allemannsretten. Gjennom styring av friluftslivet med merking, skilting og informasjon, samt ved å bygge enkel infrastruktur og samtidig kartlegge terrengslitasje fra vandrere og syklist, kan denne virksomheten drives på en mer bærekraftig måte (Klima- og miljødepartementet, 2018). Av all friluftslivs- virksomhet er det fotturer som er aller mest populært i Norge. Oppslutningen for vandring blant nordmenn flest var i 2020 på rundt 55 % (Statistisk sentralbyrå, 2020).

Pilegrimsvandring er med bakgrunn i dette en del av et større norsk friluftslivsfenomen, samtidig som leden kan være aktuell for alle som liker å gå turer eller vandre. Pilegrimsleden passerer jevnlig nær befolkningssentre og det gjør at tilgangen åpner seg for mange typer av brukersegmenter. Dette kan føre en økning av vandrere på Pilegrimsleden de kommende årene.

3.4 Reiselivsutvikling og naturbasert turisme i Norge

Reiseliv er en av de største globale næringene og har hatt en kraftig vekst de siste årene. Denne veksten gjelder også for Norge, med mange utenlandske tilreisende, samt den norske befolkningens egne reiser innad landet (Schnell & Svardal, 2019; Jacobsen & Espelien, 2010). Naturen er en av de viktigste faktorene for besøk i Norge, og i Stortingsmelding 19, «Opplev Norge -unikt og eventyrlig», påpekes det at «natur utgjør en vesentlig del av det norske reiselivsproduktet» (Meld. St.19 (2016-2017)). Videre er undergruppen naturbasert turisme en type aktivitet som er vanlig i Norge, og Fredman et al., (2009) anbefaler følgende definisjon: «Naturbasert turisme omfatter menneskers aktiviteter når de utføres i naturområder utenfor sitt eget nærområde» (min oversettelse). Flere og flere velger en aktiv ferie, og mange ønsker langsomme opplevelser nær natur, såkalt «slow adventure». Innovasjon Norge har hatt et utviklingsprosjekt for å styrke disse aktivitetene innen opplevelsesturisme. Dette konseptet består av elementene fysisk aktivitet, natur og økt kjennskap til kulturen man besøker. UNWTO arbeider også med disse momentene på et internasjonalt nivå (Pileberg, 2015). Vandring som aktivitet har de siste årene fått en økt popularitet på internasjonal basis. I en stor undersøkelse gjennomført i 2016 av Adventure Travel Trade Association var de sammenfallende aktivitetene «hiking», «backpacking» og «trekking» de mest populære innen

aktivitetsturisme (Ward- Perkins et al., 2020). Også i Norge er dette populært og ifølge Turismeundersøkelsen i 2019 var vandring (fottur over to timer) en aktivitet som 24 % av de norske og 32 % av de utenlandske sommerturistene ønsket å utøve. Pilegrimstemaet var også påfallende populært i denne undersøkelsen, der hele 3 % av alle feriereisende i undersøkelsen ønsket å reise- eller hadde selv reist «langs pilegrimsruten». Dette kan sammenliknes med «sykling på landsbygda», som hadde 5 % oppslutning og generelt er en bredere og mer tilgjengelig aktivitet (Innovasjon Norge, 2020a). Den i utgangspunktet positive utviklingen innen naturbasert turisme, har ført til økt interesse for å studere utviklingen av bærekraftig turisme og for å vurdere de sosiale og biofysiske effektene av denne, noe som har vært påpekt i lang tid (McCool & Lime, 2001). Det presiseres også fra Telemarksforskning at økt besøk fra turister over tid kan bidra til å påvirke kvaliteten på det de besøkende ønsker å oppleve, og at det derfor er viktig å arbeide med spørsmål om bærekraft for å opprettholde næringen i fremtiden (Schnell & Svoldal, 2019).

Begrepet natur og miljø, og tilnærmingen til disse kan virke i to dimensjoner. Den ene er «naturesensitiv turisme» som bygger på å ta hensyn til miljøet og å redusere negative effekter. Den andre er «naturavhengig turisme» som bruker naturen som en ressurs i sin produktutvikling. Derfor er det en forskjell på naturbasert turisme, som generelt bruker ressursene, og økoturisme som systematisk også arbeider for å redusere negative effekter i naturen (Aall, 2014). I majoriteten av de undersøkelser som omfatter Pilegrimsleden i Norge er naturen en stor motivasjonsfaktor for de fleste vandrerne (Jeppesen, 2020). Mange mennesker har med tiden fått en større miljøbevissthet, noe som igjen kan bidra til et ønske om å tilegne seg mer kunnskap om natur og kulturmiljøet (Elmahdy et al., 2017). Økt friluftslivs- og reiseaktivitet kan da skape incentiver til å skape bedre rammevilkår for bevaring eller vern av et område som blir besøkt (Ritchie & Crouch, 2006).

3.5 Pilegrimsvandring, en del av norsk turisme

I turismen inngår de fire faktorene aktivitet, overnatting, servering og transport noe som også er viktige elementer for pilegrimer, både før, under og etter sin vandring. Det har i lang tid vært en diskusjon rundt sammenhenger og motsetninger i definisjonen av begrepene pilgrim og turisme (Andersen, i Synnes 2007; Hafskjold, 2015; Øian, 2019). Denne tematikken belyses av forskning rundt pilegrimsfenomenet i Spania, der mye tyder på at pilegrimsvandring ikke primært har en religiøs hensikt, men at den har blitt relativt sekularisert og at pilegrimsbevegelsen likner det som kalles «slow tourism» (Lopez et al., 2018). Uddu (2008) mener derimot at det for noen pilegrimer fortsatt er den religiøse bakgrunnen som er den viktigste faktoren for pilegrimsferdsel. Han drøfter videre rundt betydningen av den religiøse turismen som ofte er «bevisst», og hvordan den skiller seg fra annen turisme ved at reisen har en mening og et mål. Samtidig påpeker Mikaelsson (2017a) at hovedkjennetegnet for den moderne pilegrimsrenessansen er veien og vandringen, og at målet i seg

selv er nedtonet. Det er utenfor rammene til denne oppgaven å behandle dette temaet videre, men det kan konkluderes med at pilgrimsvandring ofte er turisme i praksis, noe som også Vistad (2012) påpeker, og drøfter i masteroppgaven «Den norske pilgrimsrenessansen». Vi kan derfor bruke mye av forskningen rundt reiselivets bidrag til regional utvikling og negativ påvirkning på miljøet i denne oppgaven, da det foreligger få undersøkelser omkring dette temaet med bare pilgrimer som studiefelt (se Chia-Chen, 2017; Vistad et al., 2020).

3.6 Kulturmiljøets betydning

Autentiske opplevelser er et viktig element innen dagens turismenæring. Naturopplevelser i langsamt tempo bidrar til å skape en følelse av naturnære øyeblikk og tilhørighet til landskapet og historien (Pileberg, 2015; Varley & Semple, 2015). Opplevelsen av ekte natur, kultur og lokalsamfunn der befolkningen selv er aktiv og tar del i verdiskapningen, viser seg å stå sterkere i det lange løp når det gjelder bærekraft. Et godt sted å bo er ofte et godt sted å besøke. Kvalitet og troverdighet fremmes gjennom deltakelse og integrering av turismen i lokalmiljøet. I Soria- Moria- erklæringen fra 2005 påpekes det at «kulturminner og kulturmiljø er viktige deler av samfunnets kollektive hukommelse, og kulturarven kan bidra med kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel for enkeltmennesker og grupper» (Hegstad, 2006).

Det fremkommer på den andre siden at kulturarv ikke alltid er en primær besøks-årsak blant reisende til Norge, men gjerne linket til andre opplevelser og på den måten et bidrag til områdets attraktivitet som besøksmål. Kaltenborn et al., (2019) brukte begrepet «add-on» når det gjelder kulturarven, og omtaler eksempelvis lokale bygg og kulturhistorie. Mange besøkere etablerte en positiv holdning til kulturarven samt en dypere forståelse for relasjonen mellom natur og kultur som de hadde opplevd under sin reise i Norge. Hos enkelte besøkende genererer det oftere et mer dynamisk perspektiv på interaksjonen mellom menneske og natur (Kaltenborn et al., 2019; Manning, 2014). Det «ekte» er noe som blir mer og mer etterspurt. Bereiste turister får mer erfaring og søker etter mer genuine opplevelser og nye erfaringer. Jo mer kontakt den besøkende får med lokalbefolkningen, kulturen og naturpremissene på stedet, jo mer ekte oppleves plassen (Fredman et al., 2009).

En gjennomsnittlig turistreise i Norge i 2015 var på syv dager ifølge Innovasjon Norges turismeundersøkelse (Meld. St. 19 (2016- 2017)). Omtrent i den samme perioden konkluderte Vistad (2014) med at pilgrimer vandrer lenge, i gjennomsnitt 20 dager. Det er da en viss sannsynlighet for at mange pilgrimer utvikler en større relasjon til landskapet og de kulturmiljøer de møter og at dette i sin forlengelse kan bidra til en større helhetlig forståelse for miljøet. Dette kan da gi

implikasjoner på en langsiktig utvikling av langsiktige miljø- og kulturvennlige holdninger hos pilegrimer (Kaltenborn et al., 2019; Øian, 2019).

Samtidig bidrar Pilegrimsleden til å styrke kulturmiljøet og den immaterielle kulturarven langs leden. Det menes ofte at «praktisk bruk og forsvarlig vern går hand i hand», og pilegrimssatsingen har da også utløst ressurser for ivaretagelse og restaurering av kulturminner og kulturmiljøer langs ledene. Renovering og istandsettelse av gamle kulturminner gjør dem levende og visuelle, mener Riksantikvaren (2011), og pilegrimsvandringer gjennom kulturmiljøer og distrikter kan også skape en større bevissthet og kjennskap til egen kulturhistorie hos lokalbefolkningen. Den kan videre bidra til økt kulturell kontakt mellom pilegrimer og lokalbefolkning, noe som i sin forlengelse kan føre til bevaring og utvikling av lokal mat, kunst og handverk. Dette kan på lang sikt bidra til mer levedyktige distrikter gjennom utvikling av lokal verdiskaping (Leung et al., 2018; Meld. St.19 (2016-2017)). På den andre siden påpeker Ritchie & Crouch (2006) at nærværet av besøkende og de sosiale komplikasjonene de genererer, kan ha effekter på lokalsamfunnet og kulturen der. Denne påvirkningen kan være midlertidig eller permanent, positiv eller negativ. Jo større forskjell det er på lokalbefolkningen og de besøkende, jo større kan utfordringene bli (Marion & Farrell, 1998). Riksantikvaren fremhever på sin side at Pilegrimsleden kan ha mange positive effekter som eksempelvis ivaretagelse av viktige elementer i kulturlandskapet samt formidling og skjøtsel av kulturminner. Samtidig kan arbeidet med, og bruken av, Pilegrimsleden føre til økt lokal tilhørighet, fellesskapsfølelse og forankring. Videre kan praktisk bruk av leden samt forsvarlig vern av kulturminner og lokale miljøer gå hand i hand (Riksantikvaren, 2011).

3.7 Lovverk som regulerer ferdselsrett og ansvarsforhold langs Pilegrimsleden

Pilegrimsleden går i lange strekk i natur- og kulturlandskap som vekselvis består av innmark og utmark. Det er flere lovverk som regulerer og bidrar til at pilegrimen skal ha mulighet til å vandre i områder som eies av andre, samt overnatte i friluft. Den viktigste er «Allemannsretten» som er en meget sentral del av norsk ferdselskultur og en premissleverandør for både friluftsliv og naturbasert reiseliv. Allemannsretten er et samlebegrep som omhandler retten til å benytte natur og utmark uansett eierforhold, og består av tre elementer som er viktige for den vandrende pilegrimen: ferdselsretten, oppholdsretten og høstingsretten (Reusch, 2012). Denne retten er en grunnleggende komponent i norsk kultur (Kaltenborn et al., 2001) og kan betraktes som et slags «fri-rom» mellom ulike regelverk og lover, samtidig som den også er en del av gammel kulturhistorie (Sandell, 2009). Allemannsretten blir i hovedsak beskrevet i frilftsloven av 1957, som senere er revidert ved flere tilfeller i tråd med samfunnsutviklingen (Meld. St. 18 (2015- 2016)). Frilftsloven § 2 regulerer fri ferdsel i utmark så lenge denne skjer varsomt og etter reglene, dvs. at man opptrer hensynsfullt og

ikke forsøpler eller skader naturen. Også naturmangfoldloven § 35- 37 behandler ferdsel som skjer til fots og har tydelige føringer for utøvelse av friluftsliv. Der står det videre i § 6 at «Enhver skal opptre aktsomt og gjøre det som er rimelig for å unngå skade på naturmangfoldet». Denne naturverntanken gjenspeiles videre i Grunnloven § 112, som beskriver det langsiktige behovet for vern og bevaring av natur (Universitetet i Bergen, 2017). Likeså setter Kulturminneloven § 19 ferdselsrestriksjoner rundt kulturminner (Reusch, 2017).

Allemannsretten skiller tydelig mellom begrepet utmark der retten til fri ferdsel gjelder generelt, og innmark, der ferdsel er lovlig kun etter spesielle regler. Dette kan eksempelvis være: «Ferdsl i innmark som fører til utmark...til fots på vei eller sti[...]er tillatt hele året, hvis ferdselen kan skje uten å måtte passere gjennom gårds plass eller over hustomt -eller på annen måte å være til utilbørlig fortrengsel eller ulempe for eier eller bruker» (Friluftsløven § 3 a). Den samme loven gir i § 2 mulighet til ferdsel som bygger på gammel sedvanerett, noe som er sentralt i de områder der den gamle veien går gjennom gårdstun (Reusch, 2010). Utover friluftsløven så verner også plan og bygningsloven for fri ferdsel, og § 30-5 gjør det klart at en grunneier ikke kan plassere midlertidige eller varige innretninger sånn at de hindrer ferdsel eller friluftsliv.

I eldre tider lå de store gårdene ofte oppe i dalsidene, og det var normalt der tjodveien/ folkeveien gikk, noe som ble beskrevet allerede i Gulatingsloven for over 1000 år siden (Reusch, 2012). Disse småveiene hadde tidligere en åpen ferdselsrett, noe som bekreftes av professor Sverre Steen i 1929 (Akerhaugen, 2016). Han mener at «Tjodgata var offentlig. Det samme var tilfelle med seter- og fe vegene». De moderne veiene ble ofte etablert i dalbunnen, og over tid avtok ferdselen på disse gamle veiene (Vistad, 2011), men den moderne Pilegrimsleden følger de eldre veifarene der dette er mulig. Det ble påpekt allerede 1910 av advokat Per Rygh i «Tidsskrift for Retsvitenskap» at allemannsretten omfattet ferdsel over uinnhegnet mark og retten til ferdsel på vei som tidligere hadde vært allfarvei (Reusch, 2012). Dette bekreftes også i hevdsloven § 8, der ferdsel i innmark legitimeres om denne av hevd har foregått på en bestemt strekning gjennom lang tid (Reusch, 2012; 2017).

Reusch (2017) påpeker videre at en merket sti kan være bra for grunneieren da den kanalisere vandrerne til bestemte traséer og gjør ferdselen mer forutsigbar, samtidig som den kan ta bort bruken fra sårbare eller uønskede områder. I utgangspunktet skal all merking og tilrettelegging av turstier, også Pilegrimsleden, skje med tillatelse fra grunneier. På den andre siden åpner friluftsløven § 35 opp for at kommunen selv kan varde opp og merke turstier i utmark og samtidig bygge klopper og andre tiltak som letter ferdselen (Reusch, 2017). Likevel er det nedtegnet i Merkehandboka for Pilegrimsleden at alle leder skal ha en grunneieravtale (Jansson, 2015). Disse avtaler gir tillatelse for

merking og åpner da også opp for at det er mulig for grunneiere å senere kreve omlegging av leden ved behov, noe som også er en trygghet for dem.

Enkelte strekninger av Pilegrimsleden går gjennom områder der det forekommer mye beiting, og der passeringer gjennom grunder skjer hyppig. Friluftsloven § 12 påpeker at det er turgåeren som har ansvaret for lukking av grunder (Reusch, 2012). Et annet viktig aspekt er at ferdselen skjer på eget ansvar og egen risiko (Friluftsloven, 1957, § 9), noe som har betydning i de områder der Pilegrimsleden passerer innmark med beitedyr.

Det er ikke kun individuell pilegrimsvandring som tillates i utmark, men også organisert vandring. Friluftslovens rett til ferdsel til fots, gjelder også for aktiviteter som har et nytteformål. Dette kan gjelde en pilegrimsforenings organiserte vandringer samt norske eller utenlandske turoperatørers kommersielle pilegrimsvandringer både i skog og mark. Så lenge en aktivitet i seg selv er i samsvar med loven, så er denne lovlig å utføre i enhver gruppe (Reusch, 2012). Mange pilegrimer bruker telt på sin vandring, og dette ser ut til å bli stadig mer populært. Friluftsloven § 9 fremhever at telting er tillatt inntil to døgn på samme sted i utmark såfremt dette skjer hensynsfullt og ikke genererer skade eller ulempe for grunneier eller naturen, med støtte i hensynsregelen i § 11. Avstanden til hus og hytter må være på minst 150 meter og telting er ikke tillatt i innmark, i offentlige parker, grønt- eller friarealer. Heller ikke i bebygde strøk er det tillatt å slå opp telt, noe som kan skape utfordringer for pilegrimene da mange strekninger savner utmarksarealer. Det påregnes generelt at telting kan skape litt slitasje, men innen en viss grense er det noe som må aksepteres fra grunneier sin side (Reusch, 2017).

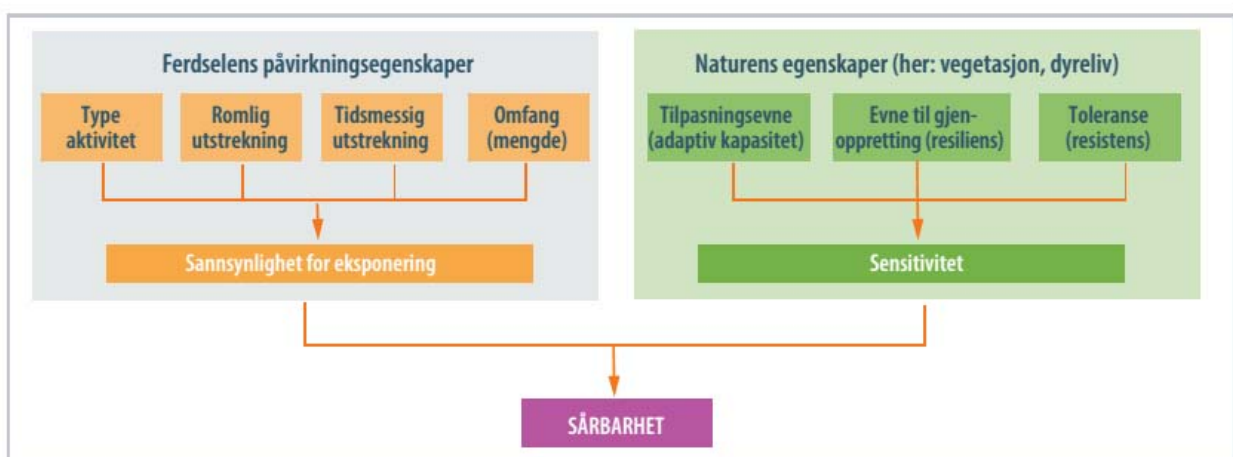
3.8 Naturen- og kulturmiljøets tåleevne samt «limits of acceptable change».

Pilegrimsleden passerer gjennom flere verneområder som i seg selv spiller en viktig rolle i en bærekraftig forvaltning av ulike naturtyper og økosystemer i Norge. Med den såkalte Fjellteksten begynte norsk utmarkspolitikk allerede på 2000-tallet å åpne opp for større muligheter til å bruke norsk natur og kulturarv i en verdiskapende setting. Natur- og kulturressursene er tenkt å bidra til sysselsetting og bosetting i fjellbygdene samtidig som disse ressursene også er tenkt bevart for fremtiden (Hegstad, 2006). De statlige programmene rundt «Natur og kulturarven som verdiskaper» har også bidratt med utvikling på dette området.

Når man tilrettelegger for aktiviteter i naturen fører dette til en viss påvirkning i det område der aktiviteten foregår. Det påpekes derfor at det er viktig å gjennomføre gode kartlegginger av traséene for å identifisere robuste områder som tåler bruk, og ev. justere ledene der det er sensitive arter, og der påvirkningen med tiden kan bli for stor (Hagen et al., 2019). Det finnes stor internasjonal erfaring

med denne typen av undersøkelser og siden 2006 har det i USA vært gjennomført studier om «mountain ecosystem recreational carrying capacity» som behandler akkurat denne typen av kartlegging som det er behov for i Norge (Keske et al., 2013). For å se hvor mye et område klarer av besøk, finnes det ulike modeller for å estimere det maksimale besøkstallet per tidsenhet i et område. En av disse modellene som har sin opprinnelse i USA på 80 tallet, arbeider med tålegrenser. Mathieson og Wall definerte at tålegrensen var det maksimale antallet personer som kan bruke et miljø uten at opplevelseskvaliteten reduseres på en uakseptabel måte. Sevirades utviklet dette videre på 2000-tallet innen turismeforskning, for å finne et bærekraftig nivå på reiselivets belastning og bruk av miljøet i en spesifikk region (Kennel, 2014).

Pilegrimsleden passerer gjennom mange ulike typer av natur- og kulturmiljøer. Derfor er det sannsynlig at det er mange ulike lokale nivåer av tålegrenser som individuelt bør tilpasses de ulike lokalitetene, se figur 1 (Hagen et al., 2019). Eksempel på negative effekter som kan oppstå langs Pilegrimsleden er endringer og slitasje på leder og vegetasjon eller utvidelse av stier med etterfølgende erosjon. Det kan utvikles uformelle teltplasser eller oppstå økt slitasje som følge av vedsanking, forsøpling og mangel på toalettfasiliteter som videre kan resultere i en endring av den økologiske situasjonen og som overgår det man mener er en akseptabel endring av forholdene. Se figur 2 (Hagen et al., 2019). Da naturlig gjenoppretting av skader i mange naturtyper tar lang tid og reduksjonen av belastning må reduseres kraftig, er det best å følge et føre-var-prinsipp med hvor og hvordan leden kan passere sensitive områder på en god måte. Eksempelvis mener Borrie et al., (1999) at et fåtall besøkende som har en ugunstig atferd kan påvirke like mye som en stor gruppe av brukere. Å arbeide med adferden til de besøkende sammen med forsterkende infrastrukturelle tiltak kan ha en større positiv effekt enn å redusere antallet besøkende (McCool & Lime, 2001). Samtidig er det viktig å passe på å ikke overetablere fysiske tilretteleggingstiltak i

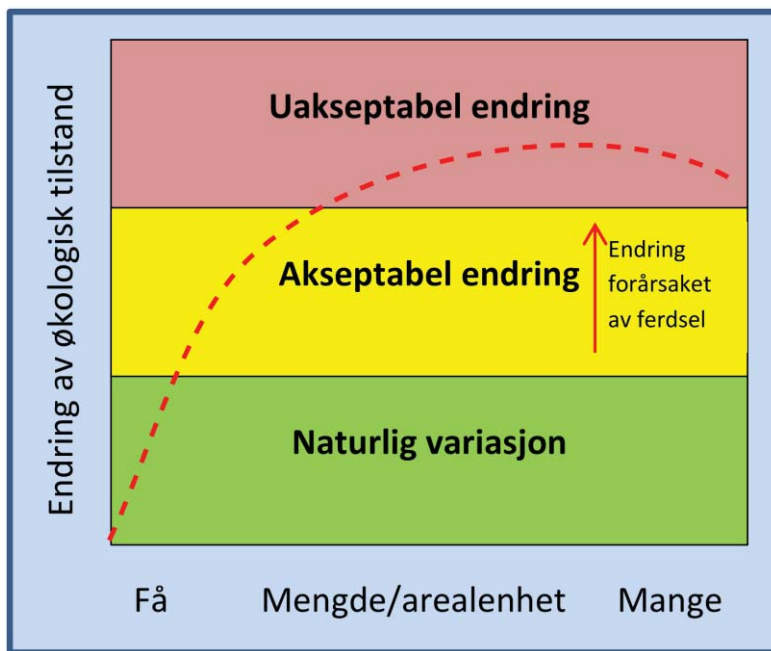

Figur 1. Forholdet mellom sensitivitet, påvirkning/ferdsel og sårbarhet. Fra Hagen et al., 2019, s. 6.

forhold til behovet eller de besøkendes preferanser (Øian et al., 2015; Gundersen et al., 2011).

Økt bruk av sykkel i utmark kan bidra til (opplevd) økt slitasje. Rent økologisk kan syklistene, på lik linje med vandrere, skape tråkk og utvide bløte partier. Resultatene i to feltundersøkelser foretatt av NINA i 2015 og 2019, viser at slitasjen på stisegementer øker med større bruk og også at helningen hadde mye å si. Jo brattere stier, desto dypere spor. Også de økologiske faktorene som geografiske forhold, jordsmonn, vegetasjon samt nedbør og klima hadde betydning. Om stien for eksempel inneholder mye steiner, så tenderer tråkket til å utvides i bredde (Øian et al., 2015; Evju et al., 2021; Hagen et al., 2016; Marion, 2016). Flere forskere, derav Flemsæter (2014), påpeker at det fremover kan bli økte interessekonflikter mellom ulike brukergrupper, som eksempelvis vandrere og syklistene, på steder der disse bruker det samme området (Dervo et al., 2014). I en undersøkelse i det svenske fylket Jämtland var det mange respondenter som mente at syklingen ødela stiene og forstyrret ferdelsen til de som vandrer. Over 60 % av respondentene i denne undersøkelsen ønsket separerte stier for vandring og sykling (Kling et al., 2017). På flere steder er også selve Pilegrimsleden i seg selv et kulturminne. Gamle veifar har en rik historie med gravrøyser, hulvei-strukturer og andre fornminner tett på (Riksantikvaren, 2011; Berg & Nesbakken, 2009). Dette innebærer at overdreven slitasje på stien ved sykling eller vandring ikke kun er et visuelt eller økologisk problem, men også skaderisiko på et kulturminne. På den andre siden sørger en viss mengde av skånsom bruk for å holde stien åpen og hindre gjengroing.

Å se på ulike nøkkelindikatorer rundt påvirkning kan ofte gi et bedre overvåkningsresultat enn å bare fokusere på antall pilegrimer eller vandrere som bruker et område (Kennel, 2014). McCool og Lime mente allerede for 20 år siden at spørsmålet «hvor mange er nok?» bedre besvares med «hvor er det akseptable eller passende nivået av besøk?», det vil si å ha fokus på de økologiske og sosiale tilstandene som man ønsker å bevare (McCool & Lime, 2001). Spesielt viktig er dette i områder som ligger i den alpine sonen og som har en spesiell sårbarhet på grunn av langsom revegetering, som eksempelvis over Dovreplatået og Knutshøområdet, der det også er flere områder som er villreinhabitater. Villreinen er sky og unngår steder der det er mye folk, og stier som har en døgnpassering på rundt 30 vandrere kan dermed skape en forstyrrelse eller virke som barrierer i terrenget (Øian et al., 2015; Eide et al., 2015). Med forstyrrelser menes en negativ påvirkning som skaper en respons hos et dyr, eksempelvis synlig gjennom flukt eller gjennom at dyrene over tid unngår områder, noe som da kan redusere tilgang på eksempelvis beiteareal. Det er vanskelig å si hva den kumulative negative effekten av menneskelig påvirkning er, men lokalisering og tidspunkt, forutsigbarhet og frekvens av forstyrrelsen er av betydning (Wold & Selvaag, 2019; Vistad, 2008; Hammit et al., 2015). Dette gjelder også andre områder der det er ville eller tamme dyr.

Figur 2. Prinsippfigur som beskriver forholdet mellom hvordan naturlig variasjon og ferdsel påvirker naturtilstanden (Hagen et al., 2019, s. 18).

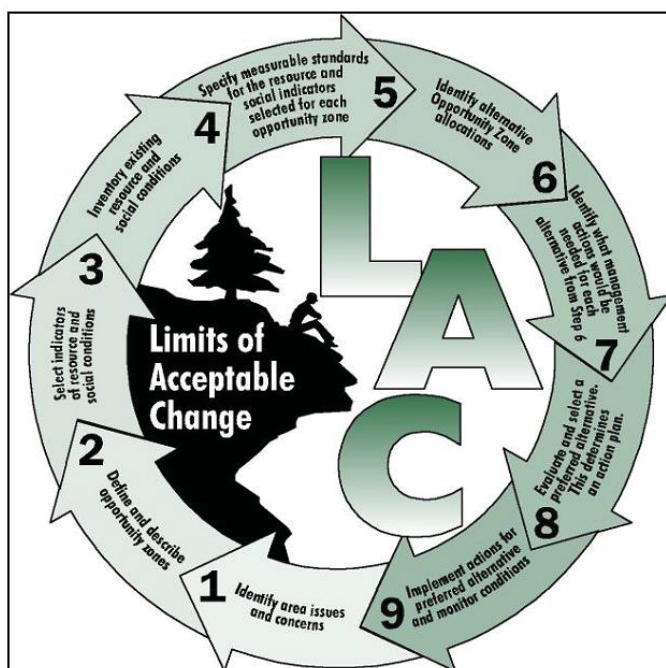
I utgangspunktet er ikke naturen i seg selv sårbar, men det er den ytre påvirkningen i relasjon til sensitiviteten i ulike områder som kan skape forstyrrelser eller slitasje. Aspekter som er sentrale i en sårbarhetsvurdering er: omfanget og tidsmessig utstrekning av bruken, naturens sensitivitet, toleranse samt resiliens, dvs. hvor fort etter påvirkning naturen kan innhente seg, se figur 1 (fra Hagen et al., 2019). Eksempelvis kan en sti over et svaberg tåle mange passeringer, men kun et leirbål på steinhellen er nok til å skape sprekker som varer for evig (Hammit et al., 2015). Det er altså hva de besøkende foretar seg, som utgjør forskjellen, ikke nødvendigvis antall besøkende. Mange av skadene ute i naturen kommer av manglende kunnskap, eller uforsiktighet av folk som ofte selv setter pris på naturen (Hendee & Dawson, 2002, i Marion, 2016).

Når det gjelder bærekraft i sosiokulturelle sammenhenger så har ulike vertskap og lokalbefolkninger varierende opplevelser og tålegrenser for antall og typer av pilegrimer. Man kan da bruke begrepet «social carrying capacity» som presiserer at begrepet «bærekraft» er subjektivt hos de miljøene som kommer i kontakt med pilegrimene og at individuelle tilpasninger må gjøres for ulike miljøer (Gundersen et al., 2011; Stankey, 1973). Turstier der majoriteten av ferdselen går i én retning heller enn frem og tilbake, kan oppleves som mindre belastet (Fredman, 2006), noe som er aktuelt for Pilegrimsleden der en majoritet vandrer mot Trondheim (Jansson, 2019).

Limits of Acceptable Change

Bærekraftnivået er en subjektiv faktor som oftest er basert på menneskelige verdier og preferanser, og de alternativene som velges, må derfor kobles opp mot ulike mål. Det finnes mange internasjonale modeller og målesystemer for en slik resurs- og bruksforvaltning, og flere av dem har vært i bruk i Norge. En av dem som illustrerer tankesettet og den forvaltningsmessige utfordringen godt, er LAC modellen; Limits of acceptable change (Fredman et al., 2006). Modellen bygger på å velge ut en serie med indikatorer som overvåkes i ni trinn og har ulike maks-nivåer som ikke kan passeres. LAC-modellen følger disse premisene: Variasjoner i naturressursene er uunngåelige og naturbaserte aktiviteter har en påvirkning som er større enn den naturlige variasjonen, men med ulike akseptansenivå.

Metoden er relativt komplisert, og det kan være vanskelig å definere de ulike målesystemene. De ni trinnene er etter Norsk institutt for naturforskning's tolkning: 1. Identifisere fokusområder med spesielle utfordringer. 2. Definere og beskrive forvaltningsmålene. 3. Velge indikatorer for miljøtilstand og bruk. 4. Registrere miljøtilstand og bruk. 5. Spesifisere standarder for miljøtilstand og bruk. 6. Spesifisere alternativer. 7. Identifisere forvaltningstiltak for hvert enkelt alternativ. 8. Evaluere og velge et alternativ. 9. Implementere tiltak og overvåke utvikling av tilstand (Gundersen et al., 2011). Modellen er veldig ressurs- og arbeidskrevende å bruke i praktisk forvaltning, men den illustrerer godt hva som er elementene og utfordringene i langsiktig forvaltning av naturressurser og bruken av disse.

Figur 3. Limits of acceptable change med de ulike stadiene i prosessen (Gundersen et al., 2011, s. 45).

Besøksstudier og purisme

For å få økt kjennskap til hvilke grupper som bruker Pilegrimsleden, samt hvilke behov disse har, kan man gjennomføre besøksstudier for å få tilgang på data. Det statlige Naturvårdsverket i Sverige mener at besøksdata kan fremme en bærekraftig utvikling i et område gjennom ved at det bidrar til kunnskap om besøksantall, hvilke demografiske og psykografiske referanser de besøkende har, samt deres holdninger til ulike tiltak. Besøksstudier og besøksdata kan også bidra som et grunnlag for bedre forankring av politiske beslutninger rundt relaterte temaer (Kajala et al., 2007). Fredman et al., (2006) betoner betydningen av kjennskap til de besøkendes preferanser for tilrettelegging av aktiviteter og infrastruktur i et naturområde. Blant spørsmålene som er viktige å kjenne til, er: Hva er karakteristikken til de besøkende, hva er motivene deres og møter de noen problemer på en pilegrimsvandring? Svarene på denne typen av spørsmål kan bidra til å dempe konflikter, forbedre opplevelsen for de besøkende, utvikle infrastruktur, begrense negative innvirkninger på økologiske- og sosiale miljøer, samt bidra til prognoser for fremtidig utvikling (Fredman et al., 2006). En forskningsstudie i Lom i Norge påviste at det var en forskjell mellom regionale interessenter som hadde en viss toleranse for slitasje på stier, og turister, som hadde en større forståelse for tiltak som begrenset den økologiske slitasjen (Fredman & Tyrväinen, 2010; Denstadli et al., 2010). Andre studier løfter frem at utenlandske besøkere generelt etterspør mer villmarkspreg på naturområdene enn de norske besøkende (Gundersen et al., 2015b). Også norske undersøkelser styrker disse resonnementene og legger et spesifikt fokus på tilrettelegging.

Purisme-skalaen er et verktøy som hjelper med å kategorisere de besøkendes holdninger til villmark opp mot tilrettelegging (Gundersen et al., 2015a). Purisme-begrepet ivaretar på en viss måte dette gjennom målinger av holdninger opp mot ulike variabler når det gjelder tilrettelegging. Opprinnelig er dette et konsept utarbeidet av forskerne Hendee og Stankey på 60- og 70-tallet og det har på de senere år blitt mye brukt i norske naturområder, men da i en noe justert versjon fra Vistad og Vorkinn (Vistad & Vorkinn, 2012). Den mest brukte gradienten i denne modellen er graden av urørthet og tilrettelegging og baserer seg på en tilpasset skala med to underdimensjoner: den fysiske dimensjonen og sosiale forutsetninger. Denne modellen gir et godt beslutningsgrunnlag for forvaltning og planlegging (Gundersen et al., 2015 a).

Gjennom å se på hvor mye et område tåler av besøk og hvilke kategorier av besøkende som er langs Pilegrimsleden, så kan man undersøke hvilke preferanser de har for tilrettelegging, og på den måten arbeide med en differensiert og sonebasert forvaltning. I Kuss et al., (1990) og i senere undersøkelser er det blant brukere registrert en større aksept for terrengslitasje i moderat omfang generert gjennom bruk, i motsetning til slitasje som er et resultat av folks adferd, som eksempelvis forsøpling og hæververk (Vistad et al., 2008). Det finnes flere modeller for differensiert forvaltning der de tre

dimensjonene tar hensyn til både brukerinteresser og naturbehov og forutsetninger (se også tidligere omtale av figur 3. LAC-modellen). De tre dimensjonene er den fysiske dimensjonen, den sosiale dimensjonen og den forvaltningsmessige dimensjonen. Det er viktig at forvaltningen skjer med bakgrunn i god empiri (Dervo et al., 2014), noe vi kommer tilbake til i metodekapittelet i denne oppgaven

3.9 Miljøkartlegging langs Pilegrimsleden

Det er forskjell mellom ulike natur- og kulturmiljøers sårbarhet, og tiden det tar for å gjenopprette eventuell negativ påvirkning. Med sårbarhet menes «en ressurs evne til å takle ulike påvirkninger» (Hagen et al., 2014). Gudbrandsdalsleden representerer en lang strekning med ulike forutsetninger og derfor er det vanskelig å sette en felles standard for de ulike delene. Fjellmiljøer som eksempelvis Dovrefjell kan være mer sårbare for slitasje grunnet sensitiv flora og følsomt jordsystem samt den langsomme revegetasjonsgraden som er der (Keske et al., 2013; Ritchie & Crouch, 2006). For at det skal være mulig å sette inn gode forvaltningstiltak opp mot bruken av Pilegrimsleden, er det viktig med en systematisk kunnskapsinnhenting av faktorer som når pilegrimene ferdes samt hvor og hvordan de ferdes (Kajala et al., 2007). Det sies at overvåking er selve nøkkelen for å ha mulighet til å vurdere en endring i tilstand og hvordan denne relaterer til bruk og belastning. Butler (1999) fremhever at overvåking er essensielt, og om man ikke gjennomfører undersøkelser rundt påvirkningsgraden enten av kvalitativ eller kvantitativ karakter, så har man ikke et beslutningsgrunnlag for å si noe om en bærekraftig utvikling finner sted eller om det blir slitasje. Betydningen av målbar kunnskap kan summeres slik: «If you cannot measure, your knowledge is meagre and unsatisfactory» (Ringdal, 2014). Mange studier rundt kartlegging av vekster og dyr har et større dokumentasjonsfokus på de umiddelbare virkningene av ferdsel og forstyrrelser enn av de langsiktige effektene. Det er også viktig at forvaltningen kjenner til hvilke områder som er mer sårbare, for å ha mulighet til å sette inn tiltak der utviklingen går i en negativ retning, innen denne har blitt irreversibel (Butler, 1999; Vistad et al., 2008), og dette gjelder spesielt områder der man kan forvente økt bruk fremover i tid. I et ferdselsområde kan ulike dyrearter reagere ulikt og de sesongsbaserte faktorene kan utgjøre en stor forskjell. Derfor er det viktig å både kjenne til ferdselsmønsteret hos de vandrerne som passerer i et område, samt de dyrearter som har sitt habitat i området. Her kan ulike databaser være til hjelp, som Naturbase, Natur i Norge (NiN) og lista for rødlista naturtyper, utover feltbefaringer og registreringer (Hagen et al., 2019). Natur i Norge har for eksempel den fordel at den systematiserer data fra ulike naturmiljøer, alt fra overordnet landskapsmiljø og ned til detaljnivå når det gjelder livsmiljø (Eide et al., 2015). Dette medfører at Pilegrimsleden kan sjekkes opp mot ulike databaser på planleggingsnivå for å få et bilde av følsomhetsgrad langs ulike seksjoner av traséen.

Det er viktig at disse sårbarhetsvurderingene tar utgangspunkt i etablert metodikk, at de er etterprøvbare og at de bruker gjeldende klassifiseringssystemer. Da kan situasjonen for Pilegrimsleden sammenliknes med andre områder i Norge, og på denne måten kan bredere kunnskap trekkes ut. Dette skaper muligheter for å iverksette forvaltningstiltak med både forebygging og begrensningen av slitasje på natur- og kulturminner (Vistad et al., 2008; Manning, 2014).

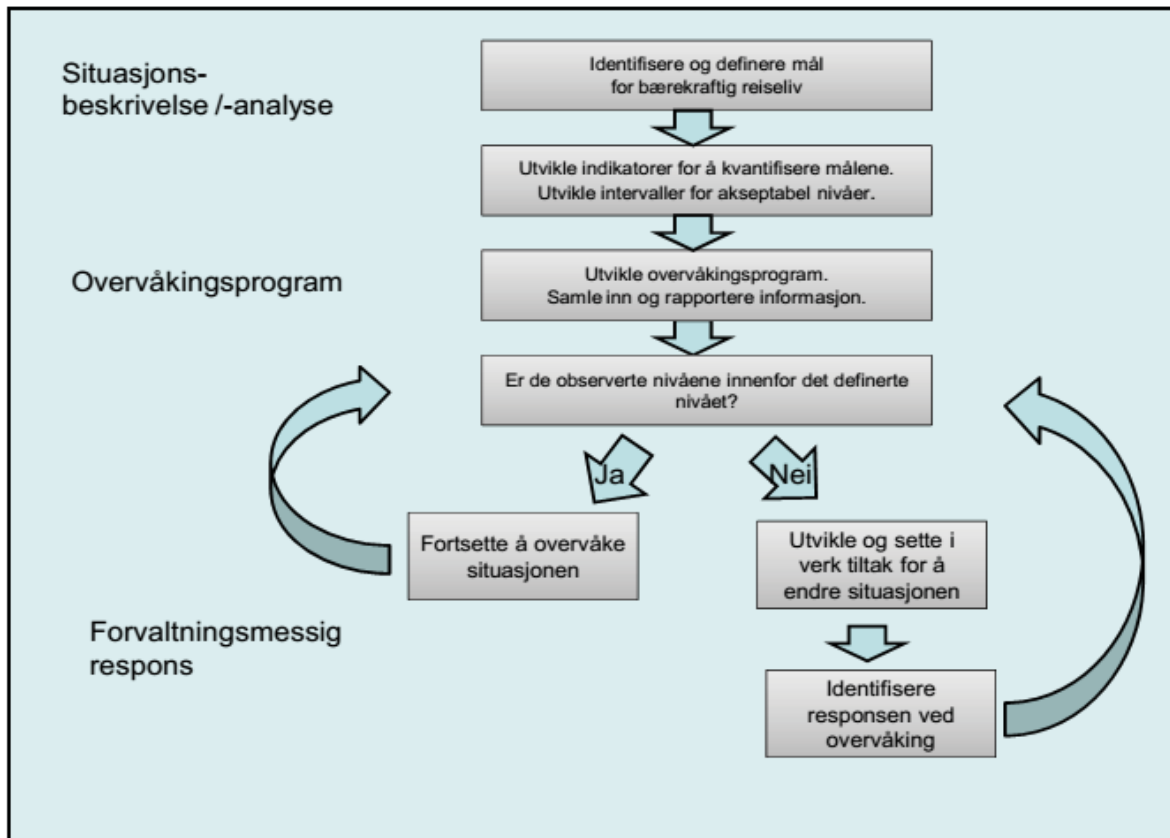

Figur 4. Sykling og vandring har bidratt til et bløtt område på Pilegrimsleden. Trøndelag 19. september 2019.

Tourism Optimisation Management Model.

Som et rammeverk for å vurdere muligheter og utfordringer for naturturisme kan man bruke modellen Tourism Optimisation Management Model (TOMM) som det finnes tidligere erfaring med i Norge (Eide et al., 2015). Denne modellen gir en mulighet til å styrke kunnskapen om naturmiljøet, samt sette dette inn i et system som er vektet opp mot både lokalsamfunnet og reiselivsnæringen. Dette er en australsk modell som har en holistisk tilnærming til problemområdet, der fokuset er både på natur- og kulturvern samt lokal samfunnsutvikling, inkludert turisme. Modellen bruker ikke tålegrenser, men har et større fokus på målsettinger, dvs. «ønsket tilstand». Her tas både positive og negative effekter med og den setter et sterkt fokus på samarbeid og medvirkning fra ulike representanter og interessenter. Momenter som modellen tar for seg er, miljøtilstanden i området,

omfanget og typen av turisme i området, tilstanden i lokalsamfunnet og brukenes opplevelsesvurdering (Gundersen et al., 2011). Dette er en modell som på en god måte kan analysere situasjonen langs Pilegrimsleden, der man ønsker en positiv utvikling på samfunnsnivå samtidig som det er viktig å bevare naturen som inneholder både kulturmiljøer, utmark samt verneområder.

Figur 5. Tourism Optimisation Management Model. Tolket og oversatt av Gundersen et al., 2011, s. 51.

Påvirkning på kulturmiljø kan være vanskelig å vurdere eller måle. Ofte henger natur- og kulturmiljø sammen i det som Hagen et al., (2014) benevner som SØS, sosiale-økologiske systemer, der både negative konsekvenser, men også muligheter til god styring og forvaltning, ligger i skjæringspunktet mellom samfunn og natur. Vandringsturisme skiller seg generelt positivt ut gjennom en lav grad av forstyrrelser og en høy grad av kulturelle fordeler. På noen steder, som eksempelvis setervoller og gamle veifar, er økt bruk en forutsetning for å hindre gjengroing, samt for å bevare enkelte vekstarter. Gamle steinbruer er likeså i behov av tråkk og bruk for å ikke sprekke opp eller gro igjen (Heiberg et al., 2005).

3.10 Bærekraftig utvikling av naturturisme

Bærekraftig utvikling er et begrep som ble etablert av Brundtland-kommisjonen allerede i 1987 i FN-rapporten «Vår felles fremtid». Kommisjonen definerer begrepet slik: «Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs». Denne rapporten har senere gitt grunnlag til at FN har spesifisert at bærekraftig utvikling må kombinere et fokus på miljø/klima, økonomisk vekst og sosiale forhold. UNWTO mener bærekraftig turisme er «Tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment and host communities» (Leung et al., 2018, s. 2).

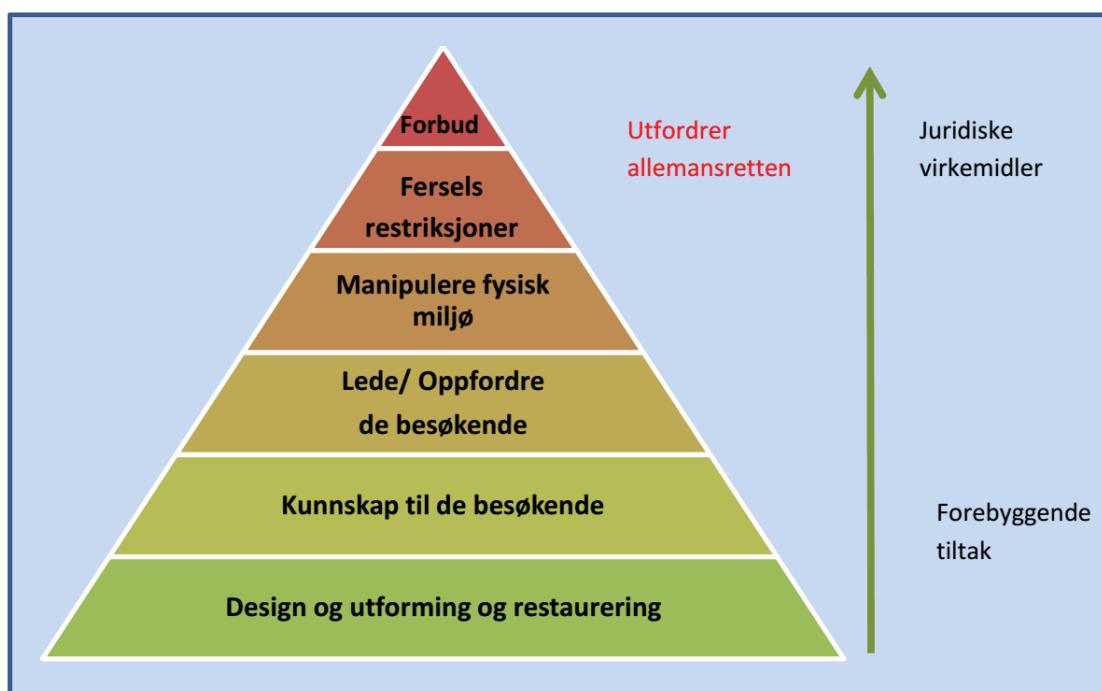
Den norske reiselivssatsingen har som overordnet mål å ha et langsiktig perspektiv der naturen også skal kunne nytes av fremtidige generasjoner. For å ha mulighet til å nå nasjonale miljømål må miljøhensyn og bærekraft være et premiss, og et bærekraftig reiseliv forutsetter at også næringen selv tar vare på natur- og kulturverdiene, som er selve kjernen i det norske reiselivsproduktet (De Historiske et al., 2017; Meld. St.19 (2016- 2017)). For mange aktører eller steder som arbeider innen naturbasert besøksnæring representerer fenomener i naturen selve livsnerven i et reiselivsområde og en reduksjon i kvaliteten på denne kan ha stor negativ effekt på regionens attraktivitet (Ritchie & Crouch, 2006). Aall (2016) mener videre at bærekraft i bunn og grunn handler om relasjonen mellom mennesket og naturen. Dette er noe som også Arne Næss og økofilosofien betoner, og Næss legger samtidig vekt på naturens egenverdi og at uteaktiviteter øker forståelsen for naturen (Dannevig & Aall i Magnussen & Vold, 2018).

Det er viktig å skille mellom de to begrepene «bærekraftig reiseliv» og et reiseliv med bakgrunn i «prinsippene om bærekraftig utvikling». Det er ikke alt som utvikles med bakgrunn i bærekraftsprinsippene, som faktisk er bærekraftig i praksis (Butler, 1999). Dette er noe som også Fredman et al., (2009) påpeker, og de skriver at bærekraft handler om å beskytte naturmangfoldet, og begrense menneskelig påvirkning. Schnell og Svardal (2019) påpeker at enkelte forskere mener at bærekraft og utvikling er to begreper som i utgangspunktet er gjensidig utelukkende og kan være vanskelig å kombinere da det ene perspektivet henviser til konservering, mens det andre er det motsatte. Det har også kommet kritikk mot at begrepet bærekraftig utvikling iblant misbrukes, ofte kalt «green washing» (Schnell & Svardal, 2019).

Holdningene hos lokalbefolkningen er viktige når en vurderer den sosiale bærekraften, og i mange bygder er det større ulikheter på holdninger til turisme enn man tidligere forventet. Dette innebærer at synspunktene blant grunneiere og vertskap kan ha store forskjeller til tross for liten geografisk avstand. Samtidig bør det sies at pilegrimsvandring generelt er skånsomme aktiviteter, noe som også

fremheves i studier i Spania om St. Jakobsveien til Santiago de Compostela. Lopez et al., (2018) løfter frem at den gjennomsnittlige pilegrimsvandrer i Spania agerer mer respektfullt og mer bærekraftig mot miljøene sett i forhold til «vanlige turister». En årsak til dette mener de kan være at pilegrimene ferdes langsommere gjennom landskapet, og at de da i større grad blir en del av miljøet, samt at de får en dypere forståelse for områdets kontekst og sin egen rolle og påvirkning på omgivelsene.

Det finnes flere eksempler på at tematiske langdistanseleder har bidratt til å øke miljøarbeidet og utviklingen av naturområder i sine områder. Disse ledene kobler sammen ulike naturmiljøer og verneområder til «grønne korridorer» som bidrar til at dyr og vekster kan forflytte seg mellom de ulike naturområdene. I eksempelvis USA har staten kjøpt opp flere hundre meter brede belter rundt turstier, som eksempelvis Appalachian Trail, og etablert grønne strukturer her. Dette er bra både for langvandreren, for dyrelivet og ikke minst for lokale turgåere (Ward-Perkins et al., 2020).

Figur 6. Forvaltningsprinsipper som skalerer tiltakene i et hierarkisk system. (Hendee m.fl, referert i Gundersen et al., 2011, s. 70).

I norsk forvaltning finnes det mange metoder som kan bidra til en bedre bærekraft i et område. Det som er spesielt med Pilegrimsleden er at den strekker seg over flere regioner der eierskapet kan beskrives som fragmentert, med verneområdestyrer, kommuner og lokale grunneiere eller utmarkslag. Dette medfører at det kreves en tilpasning til lokale forhold som tar med både kjennskap til regionale forutsetninger, aktuelle lover og områdebestemmelser samt de utfordringer et område eller en del av Pilegrimsleden står overfor. I norsk utmarksforvaltning er det to nivåer av tiltak som er

i bruk. I Figur 6 ovenfor ser vi både de forebyggende tiltakene (indirekte) og de mer juridiske tiltakene (direkte). Jo mer krevende en situasjon er, jo oftere trenger man juridiske tiltak.

Når det gjelder utvikling av en tursti, er det en større sjanse for at denne blir utviklet på en bærekraftig måte gjennom en «bottom-up approach». Dette innebærer å etablere lokalt og regionalt engasjement der man er avhengig av et godt samarbeid og gode relasjoner med besøksnæringen, som overnatting, mat og transport (Ward-Perkins et al., 2020). I Spania har man arbeidet med bærekraftig utvikling langs St. Jakobsveien over tid og fokuserer der på å spre de besøkende til mindre besøkte landsbyer. Man arbeider også med at informere om vernebestemmelser og skape respekt for kulturlandskapet og miljøet hos de vandrende (Lopez et al., 2018).

3.11 Utvikling av infrastruktur

Pilegrimsleden binder sammen natur, kulturminner og utsiktspunkter langs traseen og kan med sin merking bidra til økt sikkerhet for dem som vandrer. Den kan også redusere slitasje på sårbare steder gjennom å konsentrere ferdseien ved hjelp av god skilting, klopper, bruer, og etablerte rasteplasser. En mulig utfordring for Pilegrimsleden i fremtiden kan bli å finne det rette nivået på infrastruktur og vedlikeholdet på denne i forhold til tilgjengelige ressurser, økonomiske tilganger og brukernes behov. I utgangspunktet er fysisk tilrettelegging langs stier og rekreasjonsområder et statlig ønske for at friluftslivet skal være lett tilgjengelig for alle grupper av befolkningen (Meld. St. 18 (2015- 2016)). Samtidig er det enkelte områder som både er vanskelig å tilrettelegge og der en diskret tilrettelegging er et ønske fra mange brukere når man ser på purismenivået til disse segmentene. Derfor er det viktig med analyser av infrastrukturelle behov hos ulike brukergrupper (Kling et al., 2017).

Buckley (2000, referert i Fredman & Tyrväinen, 2010) argumenterte tidlig med at økt urbanisering hos de besøkende som ikke har daglig kontakt med naturen, bidrar til krav om mer service og produkter når de besøker et naturområde. Man kan grovt skille mellom to hovedkategorier av brukere som ferdes i natur: De som ønsker å gå utenom tilrettelegging, og de som oppsøker plasser med et større nivå av tilrettelegging, noe som er beskrevet tidligere i oppgaven i delen om purismenivået hos de besøkende. Et generelt trekk er at besøkere gradvis har blitt mer positive til infrastruktur, og at bruken av naturområder som er tilrettelagte øker, spesielt blant norske brukere (Eide et al., 2015).

Wollford, (sitert i Ritchie & Crouch, 2006) løftet allerede i 1998 frem at god infrastruktur kan på den andre siden bidra til å motvirke negative effekter på natur som eksempelvis forstyrrelser på dyr, tråkk på følsom vegetasjon eller stidannelse som skaper erosjon. Det kan også gjelde et turistmessig overforbruk av lokal infrastruktur, som søppel- eller toalettfasiliteter. I Spania har Xunta de Galicia (motsvarende fylkeskommunen) utviklet en strategiplan for å håndtere søppel med fokus på

kildesortering langs hele St. Jakobsveien inn mot Santiago de Compostela. De har i tillegg arbeidet med utvikling av rasteplasser, vannposter samt revegetering av trær for å skape skygge og biologisk mangfold (Xunta de Galicia, 2014). På Pilegrimsleden, der stien går over flate og lettgåtte fjellvidder med få hindringer sprer ferdseien seg gjerne i parallelle tråkk, og følgene kan bli visuell støy (Hagen et al., 2016). Hvis stien er dårlig merket eller opparbeidet oppstår det ofte småstier som er mindre bærekraftige enn en godt designet sti (Marion, 2016). For mange besøkere i naturen er samspillet mellom kulturminnekvatitetene og naturen viktig og hovedmotiv for en tur (Meld. St. 18 (2015-2016)). Derfor er det viktig at de infrastrukturelle tiltakene som iverksettes passer inn i naturen, og den kulturelle konteksten som landskapet representerer. Dette kan gjelde både plassering, materialvalg, fargesetting og ikke minst at dette skjer på en miljøvennlig måte. Det er også viktig ur bærekraftperspektiv at infrastrukturen har en lang levetid (Leung et al., 2018; Gundersen & Vistad, 2016). En økning i tilretteleggingsnivået øker ofte antallet besøkere og deres forventninger, noe som i sin tur kan gi et økt behov for ytterligere tilrettelegging. Dette kan føre til at infrastrukturen selv kan bli et inngrep i naturen over tid (Hagen et al., 2019). En undersøkelse foretatt i Lofoten påviste at de unge besøkende var særlig opptatt av at for mye tilrettelegging og infrastruktur kan bidra til altfor mye besøk i et område. Blir opplevelsen for tilgjengelig, så kan den langsiktige statusen forringes, mente de (Kaltenborn et al., 2019). På den andre siden kan et økt nivå på tilretteleggingen bidra til å styrke forutsetningene å få gjennomført turen for de som vandrer, samt gi dem en bedre opplevelse, noe som for mange er veldig positivt (Brendehaug et al., 2017).

De som bruker pilegrimsledene i Norge er relativt voksne. De største alderskategoriene på de som ankommer Nidaros pilegrimsgård i Trondheim, var 50- 59 og 60- 69 år i 2019 (Neraas, 2020). Dette alderssegmentet er generelt aktivt og har ofte et ønske om oppdagelser og læring, eksempelvis fra aktiviteter som det er et rikt utvalg av langs Pilegrimsleden (Amadeus, 2014, i Elmahdy et al., 2017). Forskning på eldre vandrere bekrefter en økt betydning av turistisk infrastruktur, som overnatting, markerte vandrestier, service og tilgjengelighet, behov som sannsynlig kan overføres til Pilegrimsleden (Wall-Reinus & Bäck, 2011, i Elmahdy et al., 2017). Dog viser det seg f.eks. at mange pilegrimer på Gudbrandsdalsleden, særlig de fra utlandet, ønsker enkel overnatting Vistad et al., (2020).

4. Ulike sertifiseringsordninger innen miljø og bærekraft i Norge

Det er et ønske fra sentrale aktører, som eksempelvis Nærings- og fiskeridepartementet, at Norge skal være et bærekraftig reisemål, og at naturen og utmarksressursene skal ivaretas på en god måte. De oppfordrer alle norske reiselivsaktører til å handle og tenke langsiktig, sette krav til sin besøksforvaltning og vise innsats og engasjement gjennom sertifiseringsprosesser (Meld. St.19 (2016- 2017)). I Norge har det på lik linje med andre nordiske land og Europa ellers, blitt etablert flere typer av sertifiseringsordninger for natur- og kulturbevaring. Disse kompletterer hverandre og har litt ulikt innhold. Noen eksempel er bl.a.: Nordic Swan, Dansk Green Key, den tyske Blue angel, EU Blomst og ISO 14001. Det er også en betydelig merkestruktur for mat gjennom eksempelvis KRAV. Med årene så har ønsket om bærekraftige produkter økt, økoturisme har eksempelvis blitt populært på mange plasser. Denne kategorien bygger på følgende kriterier: naturbasert (i naturen og kulturlandskapet), bærekraftig (økologisk, økonomisk og sosiokulturelt), verdiskapende (involverer lokalbefolkning) og tilfredsstillelse (kvalitet) (Fredman et al., 2009). Økoturisme som konsept har blitt mer alminneliggjort de siste årene (Margaryan & Stensland, 2017). Dette har ført til en økt generell bevissthet i bransjen om dette temaet og mange ulike standarder og sertifiseringer har blitt etablert.

Norsk økoturisme

Norsk økoturisme er en sertifiseringsordning med relativt strenge og dyptgående krav som bygger på en internasjonal standard som utgår fra FNs premisser for økoturisme siden 2002. Bedriftene skal tilby «natur- og kulturopplevelser med lokal forankring og ekte møter med mennesker og natur». Standarden ble utarbeidet av Innovasjon Norge og ivaretas i dag av Den norske økoturismeforeningen og organisasjonen Hanen. Enkeltbedrifter kan i sin helhet bli sertifisert som økoturismebedrift om de oppfyller strenge krav innen: 1. Kvalitet og ledelse. 2. Drift. 3. Natur- og kulturbruk. 4. Profil og marked. Bedriftene blir re-sertifisert hvert fjerde år (Innovasjon Norge, 2011; www.hanen.no)

Miljøfyrtårn

Miljøfyrtårn er en norsk sertifiseringsordning fra Stiftelsen Miljøfyrtårn som retter seg på inn på mange ulike virksomhetstyper. Som undergrupper finnes det sertifisering av både aktivitetsbasert reiseliv, tilretteleggere av friluftsliv samt serverings- og overnattingsbedrifter på ulike nivå. Det finnes også bransjekrav for produksjonsbedrifter som f.eks. produsenter av pilegrimsmerking og suvenir-produkter. Sertifiseringen bygger på tre ulike nivåer: 1. Generelle bransjekriterier. 2. Bransjekriterier. 3. Kriterier til eier av infrastrukturen. Godkjenninger skjer gjennom en ekstern konsulent, og re-sertifisering skjer hvert tredje år. Målsettingen er å gjøre bærekraft lønnsomt (www.miljofyrtarn.no).

Olavsrosa

Sertifiseringsordningen Olavsrosa forvaltes av Stiftelsen Norsk kulturarv som er en interesseorganisasjon som har som formål å sikre kulturarv for kommende generasjoner gjennom bærekraftig bruk. Olavsrosa er en ordning som viser at ulike kulturattraksjoner eller bedrifter ivaretar et særskilt ansvar for den norske kulturarven både når det gjelder restaurering, tilrettelegging og formidling. De godkjente aktørene leverer en årsrapport hvert år for å bibeholde sertifiseringen samt at de får besøk av stiftelsen for å sikre at de opprettholder kvaliteten på kulturarven. (www.kulturarv.no)

Bærekraftig reisemål

Innovasjon Norge har utviklet et konsept som de eier selv, og som skal sertifisere større regioner som arbeider langsiktig når det kommer til bærekraft. Standarden ble i 2018 godkjent av GSTS (Global Sustainable Tourism Council). Standarden bygger på de internasjonale bærekraftsprinsippene, og bedriftene som har godkjenningen, må vise til en forbedring på de ulike indikatorene i resertifiseringsprosessen som skjer hvert tredje år. Den bygger på: A. Forankring og implementering politisk. B. Forankring og implementering på reisemålet. C. Bevaring av natur, kultur og miljø. D. Styrking av sosiale verdier. E. Økonomisk levedyktighet. Merkingen passer best for større destinasjoner eller aktører som har kontroll over mange faktorer i verdikjeden og de prosesser i regionen som godkjennes, og som ønsker en systematisk struktur på sitt bærekraftarbeid (Innovasjon Norge, 2017).

Nordic Swan

Nordic Swan, «Svanemerket», er et økosertifiseringssystem som er felles for alle de nordiske landene og eies i Norge av stiftelsen Miljømerking i Norge. Sertifiseringsordningen retter seg inn mot produksjonsbedrifter av produkter, men har også systemer for større overnattings- og serveringssteder. Svanemerket arbeider for miljøvennlig produksjon og miljøvennlige prosesser og har ulike ordninger for mange bransjekategorier (www.svanemerket.no).

EU-blomst

EU-blomsten, eller EU-Ecolabel er en europeisk sertifiseringsordning for ulike produkter og tjenester og har som målsetting at disse skal holde en god miljøprofil. Fokuset er på produksjon, levetid og distribusjon samt gjenvinning. De som får sertifiseringen må bruke veiledere og manualer for å redusere sin økologiske påvirkning samt arbeide med sirkulær økonomi. Organisasjonen har også en sertifisering som retter seg inn mot reiselivsnæringen som heter EU Eco-label Tourist Accommodation (www.svanemerket.no/blomsten/).

ISO 14001

Dette er et internasjonalt sertifiseringssystem for bærekraftige produkter og systemer. Det drives av medlemsbedriften Standard Norge, som administrerer kravene fra International Organization for Standardization i Norge. Det mest relevante området er miljøstandardisering, og innen ISO-kategorien finnes det systemer for eksempelvis bærekraftige byggverk, parker og grøntanlegg, universell utforming, bærekraftige arrangementer samt bærekraftig transport (www.standard.no).

FSC- og PESC- sertifisering

Forest Stewardship Council (FSC) er en global ideell organisasjon som arbeider med å sertifisere og standardisere skogbruk på en bærekraftig måte. Fokuset er på ansvarlig handtering av skog både miljømessig og sosialt. Arbeidet bygger på ti grunnpilarer som omhandler samfunn og miljø. For norske interessenter administreres dette systemet fra et veiledningskontor i Danmark.

Programme for the Endorsement of Forest Certification, (PEFC) er en internasjonal sertifiseringsordning for et holdbart skogbruk som bygger på Brundtland-kommisjonens bærekrafttanke og Forest Europes kriteriesett for et skogsbruk som tar hensyn til miljø og samfunn.

Begge disse to sertifiseringsordningene har et fokus på økologi og mangfold samt at de hensyntar friluftslivet (<https://no.fsc.org/>; <https://www.pefc.org/>).

Metodesystemet Leave no trace

Dette er et program som skal bidra til å styrke den estetiske, økologiske og sosiale bærekraften til et naturområde. Konseptet «Leave No Trace» er et system med metoder som skal øke bærekraften der det forekommer ferdsel og turisme. Leave No Trace ble utviklet i 1990 av United States Forest Service og drives i dag av den ideelle organisasjonen Center for Outdoor Ethics. I stedet for å virke som en sertifiseringsordning er det et sett med prinsipper som bygger på natur- og friluftslivsetikk, og disse prinsippene kan med eller uten hjelp fra senteret implementeres i et naturområde. De syv prinsippene er: Forberedelser og planlegging, naturvennlig ferdsel og camping, søppelhåndtering, sikker bålpyring, respekt for dyr samt hensyn til andre mennesker i området (www.Int.org).

5. Beskrivelse av studieobjektet Pilegrimsleden

5.1 Pilegrimsutviklingen i Norge

St. Olavsledene i Norge går tilbake nesten 1000 år i tid, til historien om helgenen Olav den hellige. I arbeidet på 90-tallet med å etablere tematiske turstier med bakgrunn i den tidligere pilegrimsferdselen ble det som tidligere nevnt et stort offentlig engasjement. I den statlige strategien for pilegrimssatsingen fra 2012 fastsatte fem departementer mål for arbeidet. Der fremgår det at Pilegrimsleden skal bidra til unike møter med norsk natur og kultur, norske kulturminner og at dette skal lede til positiv utvikling på samfunnsnivå. Det skal åpnes opp for muligheter til vandring langs Pilegrimsleden gjennom «et landskap rikt på natur-, kulturarv- og kulturopplevelser». Det fremheves spesifikt at disse pilegrimsvandringene, i kombinasjon med friluftsliv skal bidra til gode landskapsopplevelser. Videre vises det til viktigheten av lokal forankring og lokalt eierskap av Pilegrimsleden for å bidra til identitet blant berørte aktører, ikke minst vertskapet langs leden og grunneiere (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet et al., 2012).

Det statlige arbeidet med Pilegrimsleden hviler på fire sentrale pilarer: 1. Miljø; natur, landskap, kulturminner og friluftsliv. 2. Næring: overnatting, servering og tjenester. 3. Kirke:

pilegrimstradisjoner og kirkeliv. 4: Kultur; kunst og kulturformidling (Meld. St. 18 (2015- 2016)).

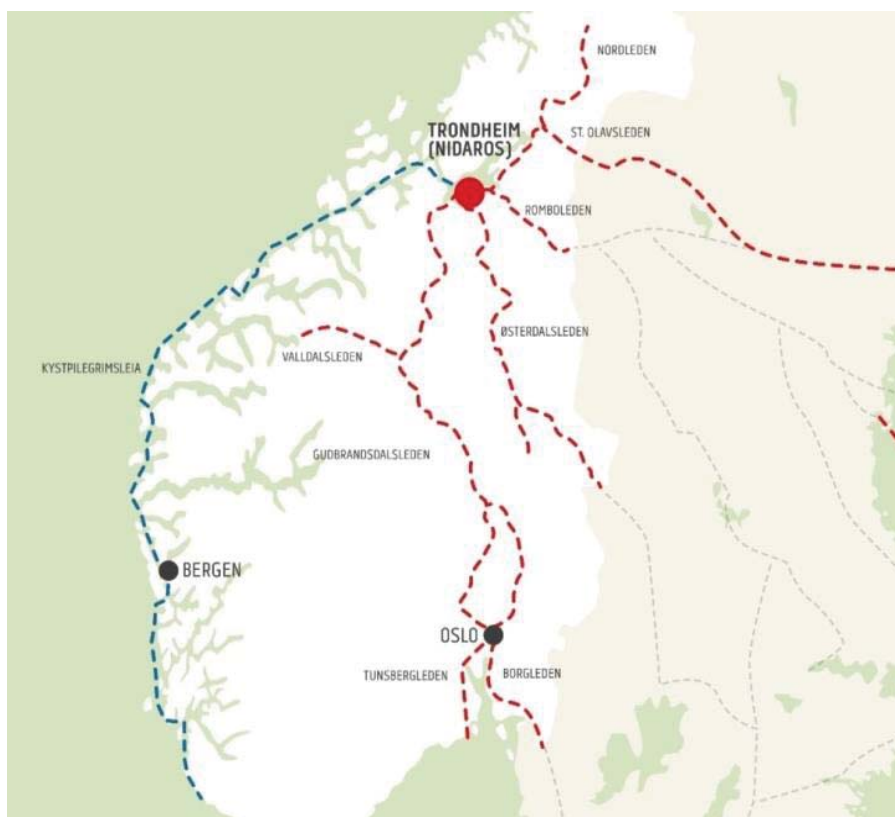
Arbeidet med Pilegrimsleden kan eksemplifiseres med «Dagens pilegrimsfenomen er preget av mangfold... Opplevelser av natur, møter og fellesskap, kultur og historie, er viktige. Sentralt for mange er ønsket om langsomhet, frihet, enkelhet, bekymringsløshet, stillhet, åndelighet og det å dele» (Nasjonalt pilegrimssenter, 2019, s. 4).

5.2 Etablering og utvikling av St. Olavsveger

Siden starten i 1997 har det blitt etablert ni godkjente pilegrimsleder (St. Olavsveger) i Norge som alle har en forankring i gamle veifar eller dokumentert pilegrimstradisjon koblet til Olav den hellige.

Disse har en samlet lengde på over 2300 km (Nasjonalt pilegrimssenter, 2019) og består av:

1. Gudbrandsdalsleden	Oslo- Trondheim	(1997)
2. St. Olavsleden	(Selånger)- Stiklestad-Trondheim	(1997)
3. Østerdalsleden	Rena/Trysil- Trondheim	(2000)
4. Romboleden	Tydal- Trondheim	(2000)
5. Nordleden	Grong- Trondheim	(2003)
6. Folloleden/Borgleden	Halden- Oslo	(2012/2016)
7. Valldalsleden	Valldal- Dombås/Fokstugu	(2015)
8. Kystpilegrimsleia	Egersund- Trondheim	(2017)
9. Tunsbergleden	Larvik- Bærum	(2019)

Figur 7. De ni godkjente pilegrimsledene i Norge i 2020 (Jansson, 2019, s. 1).

5.3 Beskrivelse av Gudbrandsdalsleden

Gudbrandsdalsleden er den lengste og eldste av de nyskapte godkjente St. Olavsvegene i Norge.

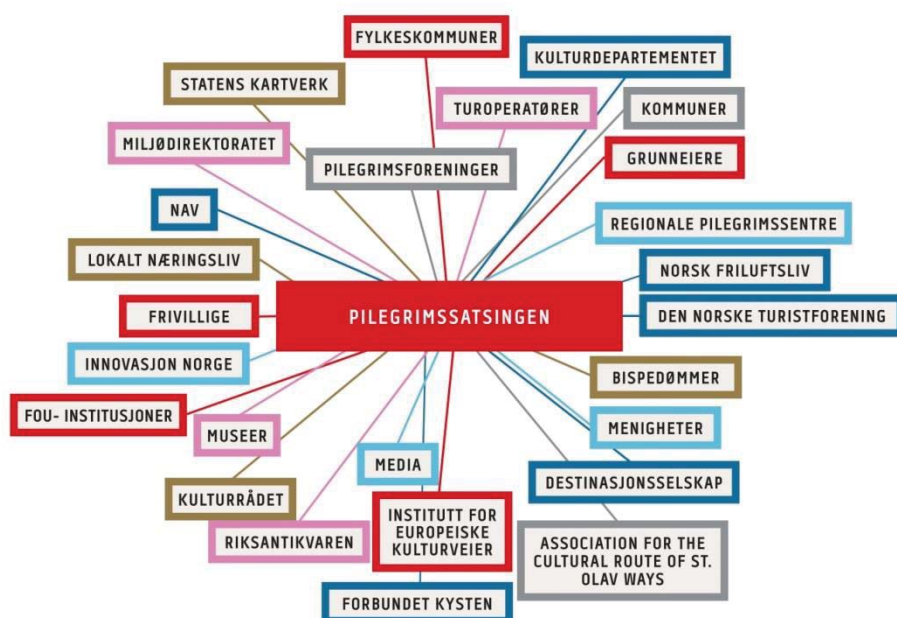
Leden strekker seg 643 km fra Oslo til Nidarosdomen i Trondheim og ble innviet i 1997 av kronprins Haakon. Leden har to forgreninger om Mjøsa, en på vestsiden via Granavollen til Lillehammer og en på østsiden via Hamar, og blir da 864 km om man regner med de to forgreningene.

Gudbrandsdalsleden går over meget variert terreng. Fra Oslofjordens og Mjøsas lune landskap, via Gudbrandsdalen og Dovrefjell, der det høyeste punktet måler over 1300 meter over havet, for deretter å møte fjorden i Trondheim etter ha passert dype skoger og jordbruksbygder. Leden går langs gang- og sykkelveier i urbane strøk, på små stier i skogen, seterveier over fjellet og langs moderne bygdeveier. På deler av strekningen følger den gamle «tjodveier» samt den gamle kongeveien. Leden passerer kulturminner fra ulike tidsepoker og går gjennom nasjonalparker og villreinområder. Den går gjennom innmark og utmark, beiteområder, private tun og bygdesentre (Thue et al., 1997; Riksantikvaren, 2011; Vistad et al., 2020). På mange deler av strekningene er det rikt med overnattingssteder og matmuligheter samt tilgang på toaletter og kildesortering av avfall. Andre steder er det langt mellom infrastruktur som rasteplasser under tak og hygienefasiliteter. Dette kan bidra både til en eksotisk opplevelse for mange pilegrimer og andre som ferdes på leden,

samtidig som det skiftende terrenget og nivået på infrastrukturen kan skape noen utfordringer. Dekket på Pilegrimsleden varierer fra asfalt og grusveier til små stier i myrområder.

5.4 Organiseringen av pilegrimsstrukturen i Norge

Pilegrimsarbeidet med de offisielle St. Olavsvegene i Norge bygger på et bredt nettverk der mange ulike aktører bidrar, samtidig som ulike mandater og interesser påvirker retningen på arbeidet. Dette er noe som også påpekes av Elmahdy et al., (2017) som fremhever at naturbasert turisme generelt er karakterisert ved tette interaksjoner mellom naturressurser, besøkeren og produksjonssystemene. Alle disse kan bidra til å skape eller begrense muligheten for utvikling i et område som hos eksempelvis Pilegrimsleden. Det er mange interessenter som enten har et eierskap til Pilegrimsleden, som eksempelvis grunneiere og natur- og kulturminneforvaltning eller en påvirkningsinteresse, som eksempelvis natur - og kulturvernorganisasjoner, lokalpolitikere, bygdelag, etc. Samtidig så koordineres det offentlig finansierte arbeidet fra Kulturdepartementet. Operativt ansvarlig er Nidaros domkirkes restaureringsarbeider med Nasjonalt Pilegrimssenter. Det er et utstrakt samarbeid med regionale pilegrimssentre samt fylkeskommuner og kommuner. Også den norske kirke, Riksantikvaren og Kulturminnefondet arbeider spesifikt opp mot Pilegrimsleden. Det er i tillegg museer og kulturinstitusjoner, herbergevertskap og ikke minst dugnadslag og pilegrimsforeninger som legger ned et stort engasjement. Dette bidrar til at tematikken omkring bærekraft både er kompleks og spennende (Uddu 2012; Vistad, 2012).

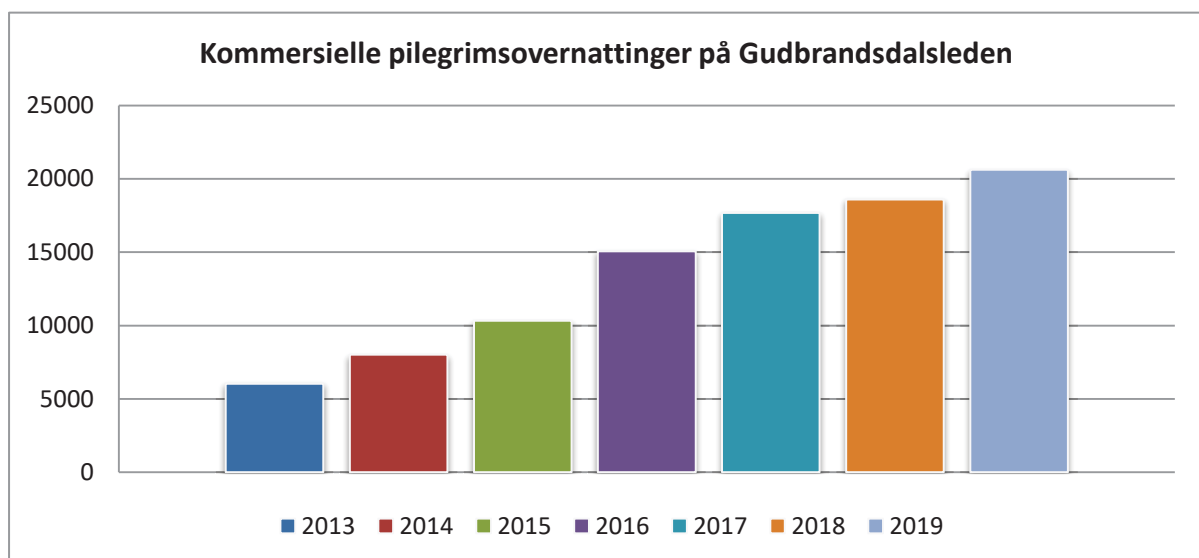
Figur 8. Interessentkart for Pilegrimsleden i Norge (Nasjonalt pilegrimssenter, 2019, s. 6).

5.5 Brukergrupper og bruksstatistikk for Gudbrandsdalsleden

Gudbrandsdalsleden brukes av mange ulike typer av vandrere. Hovedkategorien som statestikkføres på overnattingssteder samt med utdelte «Olavsbrev» i Trondheim er norske- og utenlandske langvandrere. Likevel brukes leden mye lokalt og regionalt, blant annet med pilegrimsrelatert virksomhet som konfirmantvandring. Det er samtidig mange som bruker Pilegrimsleden som tursti, eksempelvis vandreturister og lokale turgåere.

Langs Gudbrandsdalsleden ble det i 2014 utplassert ni elektroniske ferdselstellere (eco-counter) som driftes av Nasjonalt pilegrimssenter. På disse tellerne er det stor variasjon på bruk under pilegrimssesongen mellom 15. mai og 30. september. På noen steder er det nesten kun pilegrimer som passerer, eksempelvis: Brumunddal 3009 passeringer (p.), Øyer 1468 p., Vårstigåa 1663 p., Rennebu 887 p. og Skaun 1197 p. På andre steder er det et stort regionalt bruk. Som eksempel kan nevnes Eidsvoll 14 574 p. i 2020 og Dovrefjell 5977 p. (Jansson, 2019 og 2020). Også Norsk institutt for naturforskning (NINA) har hatt flere ferdselstellere ute langs Kongeveien/ Pilegrimsleden over Dovrefjellplatået, og i perioden 27. juni til 10. oktober 2019 var det 2246 passeringer ved Hardbakken, 2259 passeringer ved Fokstugu og 4060 passeringer ved Hjerkin Fjellstue (Wold & Selvaag, 2019). Basert på NINAs erfaringstall fra andre naturområder der sommersesongen deles inn i ulike kategorinivåer fra meget lav (-1000 passeringer) til meget høy bruk (+5000), (Hagen et al., 2019) så varierer de fleste seksjonene av Pilegrimsleden fra «lav bruk» til «høy bruk» avhengig av hvilke ferdselstellere man ser på.

Man kan samtidig se en stor økning i registrerte overnattinger langs Gudbrandsdalsleden de siste ti årene. Fra ca. 6000 registrerte overnattingsdøgn på pilegrimsherberger i 2013 til ca. 20 600 døgn i 2019. Dette innebærer en økning på ca. 343 % over en syvårsperiode, med en gjennomsnittlig økning på 23 % per år (Jansson, 2019).

Figur 9. Kommersielle overnattinger langs Gudbrandsdalsleden (Jansson, 2019, s. 4).

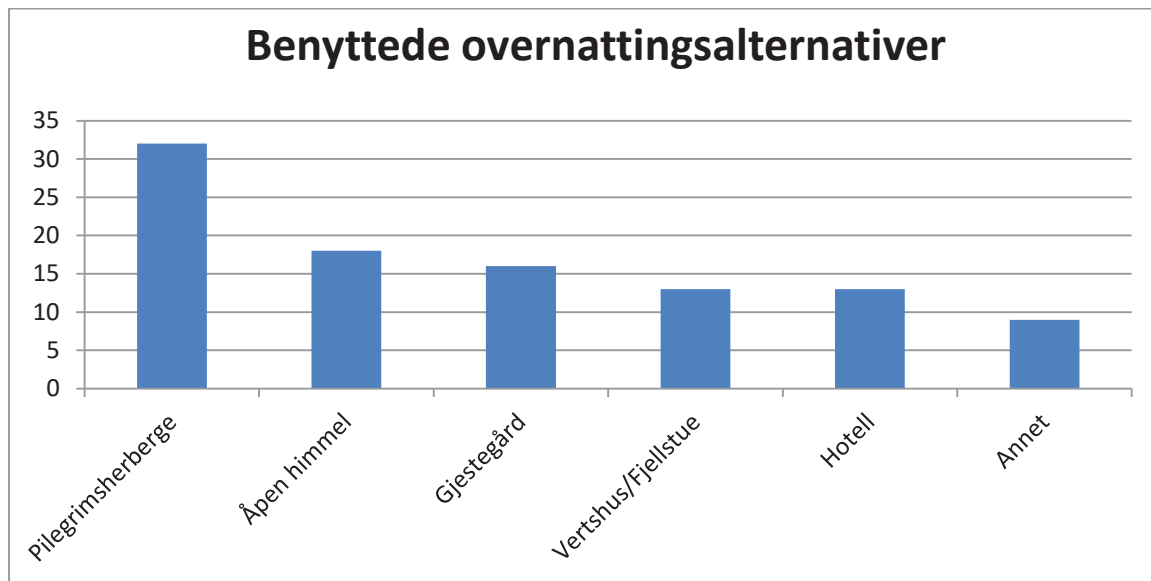
Mange herberger langs Pilegrimsleden har 500 til 800 pilegrimsovernattinger i løpet av en kort sommer, og selv små familiedrevne herberger kan ha 500 overnattinger på 3 måneder. I 2019 var det vandrere fra et 40-tall ulike nasjoner registrert langs Pilegrimsleden og i tallene fra 2019 er det fremst tyskere (34-40 %), nordmenn (23-38 %), nederlendere (7-11 %) og sveitsere (2-4 %) som vandrer og blir registrert på Gudbrandsdalsleden, samt hos Nidaros Pilegrimsgård i Trondheim. Det såkalte Olavsbrevet er en utmerkelse for de som har vandret de siste 100 km inn til Nidarosdomen, og i 2010 fikk 165 pilegrimer denne utmerkelsen. I 2019 var det hele 1276 Olavsbrev som ble delt ut, noe som er en økning på over 770 % de siste 10 årene. Utover de siste 10 mil så vandrer mange med startsted allerede i Oslo utover Lillehammer, Hamar og Dovre (Jansson, 2019).

5.6 Komparative data fra NINA-undersøkelse 2014 fra Pilegrimsleden.

Norsk institutt for naturforskning gjennomførte flere undersøkelser for å avdekke bakgrunner for pilegrimsvandring på Gudbrandsdalsleden i tidsperioden 2014- 2016. Dette inkluderer hvilke kategorier av brukere som vandrer, hva som var motivene for en tur, og hva behovene under deres vandring var. Gjennom en såkalt «kasseundersøkelse» på tre lokaliteter langs Gudbrandsdalsleden, i Øyer, Drivdalen og Skaun ble det samlet inn over 400 svar fra vandrede pilegrimer under sommerperioden i 2014, fra slutten av juni til ut september (Vistad, 2014). Det var tre kategorier som var tydelig representert i undersøkelsen; Norge ca. 40 %, Tyskland ca. 36 % og resten der Nederland, Danmark og Sveits var størst. Kjønnfordelingen var 54 % kvinner med en snittalder på 46 år. Den eldste respondenten var 77 år. En tredjedel gikk alene, en tredjedel gikk som par, og en tredjedel gikk i en større gruppe. Av disse var det kun 12 % som vandret i en organisert gruppe. De aller fleste gikk til fots, mens ca. 15 % brukte motorisert transport på deler av turen. De aller fleste var på vei til Trondheim, (60-80 % av respondentene). Kasseundersøkelsen fanget opp alle som vandret på Gudbrandsdalsleden og svarte på undersøkelsen, men lokale respondenter var i mindretall, noe som er vanlig på denne typen av undersøkelser (Miljødirektoratet, 2015). Av de 404 respondentene var ca. 86 % ute på en langtur der gjennomsnittet var på hele 20 vandringsdager. Dette er meget høyt sammenliknet med andre undersøkelser på turstier i Norge.

Hos 40 % av respondentene var pilegrimsvandringen en del av en lengre ferietur, dvs. at de skulle reise i andre områder i Norge før eller etter pilegrimsvandringen.

I figur 10 ser vi hvordan pilegrimene som svarte på undersøkelsen, hadde overnattet fordelt på totalt antall overnattinger. Det som er interessant å notere, er at hele 18 % av de totale overnattingene var under åpen himmel (dvs. telt eller gapahuk). Dette tilsvarer ca. 1800 teltovernattinger. Hele 87 % var førstegangsbesøkere på denne delen av leden, 77 % hadde ikke vært på Gudbrandsdalsleden før, og 53 % av respondentene hadde ikke gått noen annen pilegrimsled tidligere.

Figur 10. Overnattingsmåte i NINA 2014 -undersøkelsen, basert på andel i prosent av totalt (n). 9998 overnattinger (Vistad, 2014, s. 13).

Bakgrunnsmotivene for en vandring på Pilegrimsleden var flere, men for både de norske og de utenlandske vandrerne var det «vegen og kulturlandskapet rundt» samt «naturopplevelsen» som scoret absolutt høyest. De hadde et snitt på over 2,5 og 2,7 av 3 mulige poeng, og klassifiseres som «svært viktig» av respondentene. Et interessant perspektiv er at spesielt tyskere (sammen med andre utlendinger) kategoriserte det «å gå alene» som svært viktig. I undersøkelsen i 2014 kom det også frem at de som vandret på Pilegrimsleden, hadde en lav grad av purisme og satte pris på god skilting, merkede stier og klopplegging, og det var også en relativt høy grad av aksept for tilrettelagte leirplasser, hytter og søppelhåndtering. Når man sammenlikner med andre undersøkelser som NINA har gjennomført i Norge blant nasjonalparker og større verneområder så scoret brukere av Pilegrimsleden nesten i topp når det kom til ønske om tilrettelegging, dvs. lav purisme (Vistad, 2014). For å følge utviklingen på Pilegrimsleden over tid så har jeg tatt utgangspunkt i NINAs utforming av spørreskjemaet i min egen undersøkelse, noe vi kommer tilbake til i metodekapittelet. Les mer om NINA undersøkelsen i vedlegg 11.4.

6. Metodekapittel

6.1 Valg av metode

Jeg har i min masteroppgave valgt to ulike og kompletterende metoder for innsamling av data som bidrar til kunnskapsinnhenting. Jeg gjennomfører selv innsamlingen av primærdata i to undersøkelser:

1. En kvantitativ spørreundersøkelse ute i felten i form av en svarkasse-undersøkelse blant et større antall vandrere på Pilegrimsleden. Jeg undersøker hvilken bakgrunn respondenten har, hvordan de subjektivt opplever en vandring langs leden, og hvilke behov de har.
2. En kvalitativ undersøkelse i form av semi-strukturert fysisk intervju med ti informanter med kjennskap til natur og kultur langs Pilegrimsleden fra Oslo i sør til Trondheim i nord. Jeg undersøker hvordan sentrale aktører opplever Pilegrimsleden, dess brukere og deres interaksjon med Pilegrimsleden.

Min forskningsprosess går over fire faser: 1. Forberedelse, 2. Datainnsamling, 3. Dataanalyse, 4. Rapportering (Johannesen et al., 2011). I et prosjekt ved det svenske turismeforskningsinstituttet Etour i 2017 undersøkte man 195 internasjonale forskningsartikler om temaer som handlet om turstier. Av disse brukte 65 % kvantitative data, 12 % hadde kun brukt kvalitative data mens 23 % hadde en kombinasjon av disse to (Kling et al., 2017). For å ha et bedre grunnlag for å både tolke de svar som kommer frem i undersøkelsene, samt å ha mulighet til å stille bedre spørsmål, gjennomførte jeg en befaring sommeren 2020 på et utvalg av strekningene langs Gudbrandsdalsleden for å se på terreng og struktur, naturrelatert slitasje, forsøpling samt plasser der det kan oppstå kulturelle utfordringer.

Betydningen av god statistikk kan oppsummeres på en hverdagslig måte med: «Ikke noe statistikk er bedre enn den metode som brukes for å samle den inn» (Fredman et al., 2009). Derfor er det viktig at utvalget av respondenter og informanter skjer på en god og gjennomtenkt måte og bygger på en etablert metodikk. Det er viktig at mine spørsmål formuleres med høy grad av presisjon samtidig som det skal være enkelt for respondentene å forstå samt å svare på spørsmålene i min undersøkelse.

6.2 Kvalitativ metode

Jeg skal i min kvalitative undersøkelse gå dypere ned i problemstillingene som jeg ønsker å belyse, samt å få en bedre forståelse av fenomenet jeg forsker på. Jeg velger da å gjennomføre intervjuer som er en god metode for å utforske problemstillinger rundt ulike temaer der informanten beskriver virkelige observasjoner, opplevelser eller problem (Postholm, 2010). Denne undersøkelsen bygger på dybdeintervjuer av enkeltindivider og når jeg har valgt ut informanter har jeg brukt en strategisk

tilnærming med et taktisk utvalg der jeg ønsker spesifikke egenskaper hos mine informanter. Det innebærer at de utvalgte ikke nødvendigvis er representative men har en bakgrunn som gjør dem hensiktsmessige å intervju, og som gjør at de kan belyse saken fra ulike ståsteder og fagområder for en så helhetlig beskrivelse av temaet som mulig. I mange tilfeller har jeg rekruttert respondentene selv ut fra tidligere kjennskap, og i noen tilfeller har jeg brukt den såkalte snøballmetoden for å finne frem til relevante aktører. Intervjuene har vært formet som semi-strukturerte intervjuer basert på en intervjuguide der spørsmålene er utarbeidet på forhånd (Johannessen et al., 2011). Avhengig av hvordan intervjuet forløper kan jeg gå frem og tilbake på spørsmålene, stille oppfølgingsspørsmål samt være åpen på temaer som informanten selv tar opp. Dette kan gi mer bakgrunnsinformasjon om tematikken jeg undersøker. Intervjuguiden var testet på forhånd samt justert deretter. Jeg bruker den positivistiske intervjumetoden, som bygger på å samle inn «fakta» om det temaet man ønsker å vite mer om. Jeg bruker standardiserte spørsmål men med åpne svar, inspirert av naturalistisk forskningsteori (Silverman, 2014). Som analytiker i prosessen måtte jeg ha en fortolkende rolle i intervjusituasjonen. Det er viktig å forstå hva respondenten egentlig mener, da mye informasjon ligger implisitt i svarene og må settes inn i en kontekst (Postholm, 2010). I den kvalitative undersøkelsen ønsket jeg å få et dypere innblikk i kunnskapen, erfaringene og opplevelsene til et bredt utvalg av representanter fra området rundt Pilegrimsleden. Jeg valgte derfor å intervju ti representanter fra forvaltning, regionale pilegrimssentre, vertskap og grunneiere. Intervjuene varte fra 16 til 55 minutter med et gjennomsnitt på 40 minutter og ble tatt opp på to separate lydopptakere samt transkribert og analysert i etterhånd. Relevante momenter i svarene fra informantene ble deretter tatt inn i en analyse og kategorisert. Intervjuguiden for dybde-intervjuene kan leses i vedlegg 11.3.

De ti informantene var (sortert fra sør til nord):

1.	Viken fylkeskommune	seniorrådgiver
2.	Riksantikvaren	seniorrådgiver
3.	Innlandet fylkeskommune	rådgiver
4.	Gudbrandsdalen	grunneier langs Pilegrimsleden
5.	Pilegrimssenter Hundorp	daglig leder regionalt pilegrimssenter Dale-Gudbrands gard
6.	Fylkesmannen Innlandet	nasjonalparks forvalter Dovrefjell
7.	Pilegrimssenter Dovrefjell	daglig leder regionalt pilegrimssenter Dovrefjell
8.	Pilegrimsleden Trøndelag	vertskap på privat herberge langs leden

9.	Pilegrimsleden Trondheim	vertskap på privat herberge langs leden
10.	Pilegrimssenter Trøndelag	daglig leder på regionalt pilegrimssenter Stiklestad (med erfaring fra Gudbrandsdalsleden)

6.3 Kvantitativ metode

Jeg gjennomfører også en kvantitativ undersøkelse langs Pilegrimsleden som bygger på at jeg gjennom et stort antall respondenter får frem generaliserbare data hos den populasjonen jeg ønsker å undersøke og kan utarbeide mer innholdsrik statistikk, samt se mønster i materialet gjennom ulike analyser. Dette krever da talldata (Ringdal, 2014). Jeg skal gjennomføre en spørreundersøkelse på lokaliteten blant besøkere og vandrere ute i naturområdet og langs stien, også kalt «selvregistreringskasse», se bilde 2. Dette er en vanlig metode i Norge og denne virker sånn at en trekasse plasseres på et sted langs Pilegrimsleden der det er innbydende å stoppe, og vil fange opp dem man ønsker å nå. Ferdselsmønsteret er relativt kjent langs Pilegrimsleden og som Fredman et al., (2006) anbefaler, så er det viktig for den kvantitative undersøkelsen å velge ut steder som er representative, samt være oppmerksom på tilfeldigheter som kan påvirke studien som vær, ferieperioder og liknende. De besøkende fyller ut et skjema som er satt opp som et selvregistreringskort, og disse samles inn jevnlig fra kassen (Miljødirektoratet, 2018). Alle typer av innhenting av statistikk har sterke og svake sider og en kasseundersøkelse på lokaliteten kan summeres slik (Kajala et al., 2007, s. 79):

Tabell 1. Fordeler og ulemper med kasseundersøkelse.

Fordeler	Ulemper
Mange spørreundersøkelser på kort tid og til en rimelig kostnad	Flere ubesvarte spørsmål enn ved personlig intervju
Respondenten kan bruke egnet tid og tempo	Vanskelig å tolke vage eller utydelige svar
Lettere for respondenten å skrive ned egne tanker sammenliknet med personlig intervju	Svartiden respondentene bruker er vanskelig å kontrollere
Mindre direkte påvirkning enn ved personlig intervju	

Fordelen med å bruke veilederen og metodikken fra Miljødirektoratet (2015) i en kvantitativ undersøkelse og gjennom å bruke de samme spørsmålene som NINA hadde i 2014 på Pilegrimsleden (Vistad, 2014) kan denne undersøkelsen lettere sammenlignes, og likheter og forandringer over tid belyses. Ulempen er at noen svar ikke helt beskriver situasjonen på Pilegrimsleden 2020 spesifikt. Dataanalysen består av to deler: 1. Selve tilretteleggingen av dataene for analyse, i dette tilfellet inntasting inn i Excel. 2. Gjennomføringen av selve dataanalysen i et statistikkprogram som eksempelvis SPSS (Ringdal, 2014).

I denne oppgaven skal jeg undersøke synspunkter fra de vandrere på Pilegrimsleden.

Spørreundersøkelsen gjennomføres på norsk, engelsk og tysk og den norske versjonen av spørreundersøkelsen kan leses i vedlegg 11.1.

6.4 Erfaringer fra egne observasjonsstudier

For å få en dypere erfaring med ulike deler av Pilegrimsleden og en innsikt av bærekraftutfordringer med kobling i teorien, så gjorde jeg flere befaringer langs Gudbrandsdalsleden på til sammen 160 km sommeren 2020. Jeg dokumenterte leden med GPS, kamera og notatbok for å observere mulige steder med natur- og kulturrelatert slitasje, eller risikopunkter der dette kan oppstå i fremtiden. Selv om disse observasjonsstudiene ikke var på et vitenskapelig nivå bidro de til en fordypet forståelse av Pilegrimsleden og de muligheter og utfordringer som ligger i den. Det medførte også en mulighet for en bedre tolkning og diskusjon av den kvalitative og kvantitative undersøkelsen.

Jeg noterte meg flere sentrale momenter. Det meste av leden går i lange strekk over en vei-type som tåler mye bruk, mens det med jevne intervaller er strekninger med sti der naturen er mer sårbar, med bløte områder, løse skråninger, etc. Jeg noterte meg spesielt de strekninger der bekker rant ned i stien, med tanke på den eroderende kraft vannet har, samt de bløte strekk som er over myrer og der klopper på flere plasser var slitt eller manglet. Jeg møtte en del beitedyr, observerte ulike grindsystemer og klyvegjerder samt passerte gjennom lengre villreinområder. Kvaliteten og omfanget av merking, og fasiliteter som toaletter og søppelkasser langs leden varierer mye. Jeg oppdaget fort at det på lange strekninger mangler do- og søppelhåndtering, og jeg så selv en del toalettpapir ute langs leden og bak bygg. På flere steder er merkingen av leden borte eller utydelig når man passerer gårdstun og mer private områder og ved noen tilfeller gikk jeg feil. Jeg så ikke mye søppel som kunne relateres til pilegrimer eller vandrere. Min befaringsvar riktignok i 2020 da det var færre pilegrimer ute grunnet korona, men det var ikke mye eldre søppel å finne fra årene før heller. På flere plasser var det drevet skoghogst rett over leden, med kjørespor, greinkapp på stien og visuell påvirkning av landskapet. Mine observasjoner under disse befaringene samsvarer med mye av den informasjonen som kommer frem i de kvalitative- og kvantitative undersøkelsene.

6.5 Diskusjon og vurdering av metoden

Kvantitativ studie

Det er vanlig ved brukerundersøkelser at svarene har noe skjevhet i utvalget av respondenter. I tidligere studier med svarkasseundersøkelser i felten og med lignende metodikk er det slått fast at visse brukergrupper, b.la. lokale brukere, ofte er underrepresentert (Hagen et al., 2019; Gundersen et al., 2019). Vær og vind kan også ha påvirket ønsket om å stoppe opp og svare. I andre liknende undersøkelser har man registrert bortfall fra bruttoutvalget på 70,7 % i Dovrefjell- Sunndalsfjella

nasjonalpark i 2009 samt 66,9 % i Fulufjället i 2003 (Kaxrud-Wilberg, 2010). Kassen for spørreundersøkelsen var montert ved leden i Trondheim kommune i et skogs- og turområde ca. 14 km sør for Nidarosdomen. Svarkassen sto i et skogsparti med et naturlig stoppested med rastebenk langs leden og var plassert slik at den særlig skulle virke inviterende på de som vandret Pilegrimsleden og fange opp et så bredt spekter av vandrere som mulig. Det er tenkbart at den generelle bortfallsprosenten er høyere ved min undersøkelse på grunn av at det er mye lokal fritidsferdsel langs stien, og at disse ikke ser på seg selv som relevante respondenter. En viktig faktor i min kvantitative undersøkelse er reliabilitet, i hvilken grad funnene mine er pålitelige og hvor sannsynlig det er at en liknende studie vil finne de samme resultatene. Jeg har i min kvantitative undersøkelse fokusert på å få svar fra pilegrimer eller vandrere på Pilegrimsleden som går både lengre og kortere turer, her definert som bruttoutvalg. Ut fra det optimale bruttoutvalget er det nettoutvalget som har svart på undersøkelsen. Dette utvalget er selvvalgt blant de som passerer men det er tenkbart at pilegrimer med mindre kjennskap til norsk, engelsk eller tysk responderte i lavere omfang, da infoplakaten på kassen, samt spørreskjemaene, var på disse språkene.

Figur 11. Kassen i spørreundersøkelsen og dess plassering. Trondheim 10. juni 2020.

Det er siden 2014 plassert en ferdselsteller (Eco-Counter) i området, samt at det er mindre av «vanlig ferdsel» på stedet sammenliknet med andre deler av leden nærmere Trondheim. Opprinnelig var planen å plassere kassen på det samme stedet i Skaun kommune som NINA brukte i sin undersøkelse i 2014 (Vistad 2014), men pga. koronasituasjonen med stengte herberger sommeren 2020 i dette området valgte jeg et nytt sted der sannsynligheten for passerende pilegrimer var høyere. I den perioden som undersøkelsen vedvarte, var det 1972 passeringer i nordlig og sørlig retning forbi ferdselstilleren som var montert på stien 50 meter fra kassen. Da jeg tømte kassen annenhver uke

observerte jeg at det er en del lokalt og gjentatt bruk av trimmere, samt noe ferdsel med hest. Utdelte Olavsbrev i Trondheim i den samme perioden fra Gudbrandsdalsleden var på 300 stk. Nettoantallet respondenter på kasseundersøkelsen var 120 stykker og respondentene var fra 7 land. Grunnet regler fra Norsk senter for forskningsdata var det ikke mulig å stille spørsmål om bosted eller postnummer. Derfor brukte jeg kategoriene lokal, regional og nasjonal. I etterhånd kan jeg se at dette spørsmålet ikke var godt nok forklart i skjemaet, på tross av at skjemaet var pre-testet for å styrke reliabiliteten. Dette var noe som en respondent skriftlig kommenterte, og det var ikke selvforklarende at disse tre kategoriene var satt i forhold til undersøkelsens plassering (Trondheim kommune). Likevel tror jeg ikke folk krysset av feil, når dette sammenliknes med lengde på turen samt startsted for respondentene hentet fra spørreskjemaene.

Kvalitativ studie

I den kvalitative undersøkelsen valgte jeg ut mine informanter ut fra tidligere kjennskap da jeg ønsket å intervju aktører som hadde både lang og dyp erfaring med temaet. Disse ble kontaktet per telefon, og ved positiv respons fikk de tilsendt mer utførlig informasjon per e-post, og møtedato ble booket for et personlig intervju. Det kunne ha vært en idé å hatt en gruppesamtale med noen aktører sammen samtidig, men dette kan være vanskelig å få til, da jeg ønsker informanter fra et stort geografisk område. Samtidig kan det ved denne typen gruppesamtaler skje at enkelte deltakere styrer svarene i gruppen, noe som kan gi en skjevhet i responsen.

Det har både i forskningsrapporter og i andre masteroppgaver vært satt fokus på den begrensningen og utfordringen som telefonintervjuer gir. Derfor var det viktig at mine intervjuer ble gjennomført som et fysisk-intervju for å sikre en god språklig kommunikasjon og forståelse for temaet også tatt i betraktning at jeg selv snakker svensk. Disse semi-strukturerte intervjuene ble i hovedsak utført på lokasjoner nær eller hos informanten. Ved to tilfeller ble intervju utført via telefon/videokonferanse grunnet smittevern (korona). Når det gjelder validitet, er nok den største risikoen i min kvalitative undersøkelse det som kalles intervju effekt. Silverman (2014) beskriver risikoen for at verdier og holdninger fra meg som intervjuer kan smitte over på respondenten. Som intervjuer i en kvalitativ undersøkelse kan også kognitiv skjevhet være en risiko, det vi si at jeg som intervjuer vinkler spørsmål og samtaler i en retning som kan styrke min teoretiske hypotese. Det at jeg kjente 8 av 10 informanter fra arbeidsforhold, bidro til en litt spesiell situasjon for meg, men jeg mener at dette ikke skapte noen utfordringer i intervjusituasjonen. For å motvirke dette fikk alle respondentene tilsendt et informasjonsskriv før intervjuet, og jeg mener at intervjuene holdt et godt nivå i forhold til validitet. (Informasjonsbrevet til informantene kan leses i vedlegg 11.2). Da jeg bruker den fortolkende metoden, så dreier intervjuet seg iblant mot en utviklende samtale der både jeg som intervjuer og informanten bidrar, og informanten kan selv ta opp nye temaer i intervjuet. Samtidig er

det viktig at jeg ikke bruker ledende spørsmål i samtalen, men kun styrer den i en retning som er nødvendig for fremdriften og informasjonsinnholdet i intervjuet (Postholm, 2010). Ved så lange intervjuer med komplekse og sammensatte temaer, kan informanten trenge noe hjelp for å tolke spørsmålene. Det er da viktig at jeg som intervjuer hele tiden er bevisst min rolle. Med den intervjuguiden som er brukt, er det sannsynlig at også andre forskere som skulle gjennomføre et lignende intervju med de samme personene, skulle få liknende svar. Når det gjelder den eksterne validiteten og overførbarheten er mitt utvalg av 10 informanter fra 4 ulike grupperinger et lite utvalg, dog opplever jeg at de representerer en stor innsikt om temaet, bygget opp over tid. Informantene kan også representere andre aktører i tilsvarende posisjoner langs Gudbrandsdalsleden. Samtidig som disse svarene kan ha en overføringsverdi til andre pilegrimsleder, og til en viss grad andre vandreleder som har lignende forutsetninger (Ringdal, 2014; Silverman, 2014).

7. Resultat og analyse

7.1 Hovedfunn og resultater i den kvantitative analysen

Den kvantitative undersøkelsen ble gjennomført som en svarkasseundersøkelse i løpet av sommeren 2020, i perioden 10. juni til 30. september. I undersøkelsen ble det samlet inn utfylte skjemaer, også kalt bruttomengde. Av disse ble totalt 4 skjemaer fjernet: 2 skjemaer hadde for lav alder (under 15 år), og 2 skjemaer var for dårlig utfylt (Miljødirektoratet, 2018). Nettoutvalget ble da på 120 respondenter som ble tatt med videre i analysen. Av disse var det enkelte skjemaer som manglet svar på noen spørsmål, noe som reduserte presisjonen i noen dypere analyser, men som ikke forringer resultatet nevneverdig. På i prinsipp alle variabler var det over 100 svar. Jeg gjennomførte ulike analyser med hjelp av statistikkprogrammet Statistical Package for the Social Sciences (SPSS). Jeg brukte ulike metoder for å få frem talldata samt mer avanserte undersøkelser som Kjikvadrat-test for de ikke parametriske testene og T-test (Independent Samples Test) for de dataene med kontinuerlige variabler for å få frem likheter og signifikante forskjeller mellom de to segmentene norske- respektive utenlandske pilegrimer. Signifikansnivået ble satt til en p-verdi på $<0,05$.

Respondentene som svarte på undersøkelsen var fra totalt 7 land. En majoritet var fra Norge med 77 respondenter noe som utgjorde 65 %. Totalt var det 42 respondenter (35 %) som var fra utlandet, og disse besto av 25 tyskere (21 %), 11 dansker (9 %) 3 nederlendere (2,5 %), 2 fra Storbritannia samt 1 fra Østerrike. Gjennomsnittsalderen for alle respondenter var på 45 år, og kvinner sto for 57,5 % av svarene og mennene for 42,5 %. Aldersfordelingen var fra 15 år opp til 80 år. Hos de norske respondentene hadde 70 % nasjonal bakgrunn, 21 % bodde lokalt og 9 % hadde regional bakgrunn. De som vandret flerdagsturer, brukte i gjennomsnitt nesten 16 dager på sin pilegrimsvandring. Her er det ulike vandringslengder for de norske vandrerne (13 dager) og de utenlandske (20 dager), med en

signifikant forskjell på vandringslengde på de to gruppene (t-test med en p-verdi på 0,001). Ca. 35 % vandret alene mens ca. 43 % vandret i par. De resterende 22 % vandrede i grupper der 3 stk. var vanligst men også grupper med inntil 12 personer forekom. De aller fleste (96 %) organiserte sin vandring selv, og for ca. 19 % var pilegrimsvandringen en del av en lengre ferietur i Norge som i gjennomsnitt varte i 22 dager. For mange var den fysiske vandringen viktig, og rundt 70 % av pilegrimene i undersøkelsen brukte ikke motorisert transport under sin vandring.

For relativt mange var pilegrimsvandring en ny opplevelse. 89 % hadde ikke vandret der undersøkelsen ble gjennomført tidligere, og 90 % hadde heller ikke vandret andre deler av Gudbrandsdalsleden før. Likevel viser dette at 10 % av respondentene er returnerende pilegrimer på Gudbrandsdalsleden. 34 % hadde vandret andre pilegrimsleder tidligere og blant disse hadde 16 personer (40 %) vandret på St. Jakobsleden.

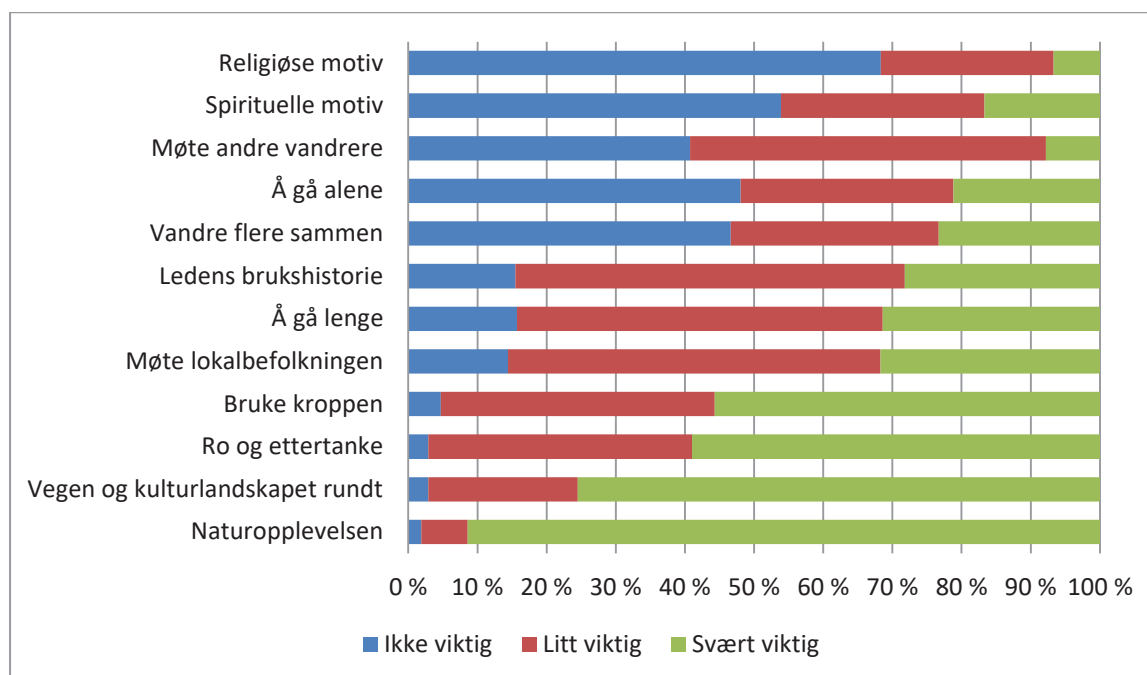
Tabell 2. Statistikk for demografiske faktorer samt vandringsteknisk data.

	Alle	Standardavvik	Norge	Utland	P-verdi forskjell mellom Norge og utland	n
Kjønn (kvinne)	57,5 %	-	59,7 %	53,5 %	i.s	69
Alder (gjennomsnitt år)	45,5	17,5	48,1	40,5	i.s	120
Varighet på pilegrimsvandringen (gjennomsnitt dager)	15,7	11,2	13	20,3	0,001	107
Vandrer alene	35 %	-	27,3 %	48,8 %	0,018	120
Vandrer i gruppe	65 %	-	72,7 %	51,2 %	0,018	120
Om gruppe, antall pers. i gjennomsnitt (median)	3 (2)	2,2	2,65	3,9	i.s	79
Gikk i organisert gruppe	4,3 %	-	2,7 %	7,3	i.s	115
Gått her før	11,2 %	-	13,7 %	7,0 %	i.s	116
Gått andre deler av GDL	10,3 %	-	19,2 %	9,3 %	i.s	116
Gått andre PG leder	34,6 %	-	27,7 %	45,2 %	i.s	107
Ikke motorisert ferdsel.	70,4 %	-	72,7 %	66,7 %	i.s	108
Lengre ferie tur	18,8 %	-	16,2 %	23,3 %	i.s	117

Analysen er utført med kji-kvadrat test. i.s= ikke signifikant

Motiv for vandringen.

Respondentene ble presentert for tolv momenter som de skulle gradere basert på viktigheten under deres pilegrimsvandring. Svarskalaen gikk fra 1 «ikke viktig», 2, «litt viktig», og til 3, «svært viktig».

Figur 12. Respondentenes kategorisering på viktigheten av ulike momenter under en Pilegrimsvandring som gjelder «alle», både norske og utenlandske vandrere med Kji- kvadrat test. (n= 102-106). Skalaen er tredelt og går fra 1 Ikke viktig- 2 Litt viktig og 3 Svært viktig.

Motivasjonsfaktorer som religiøse eller-, spirituelle motiv samt sosiale faktorer kom i den nedre skalaen for de fleste respondentene, og det religiøse motivet kom lavest med 1,39 av 3 mulige poeng og ble definert som «ikke viktig». Derimot ble faktorer som «vegene og kulturlandskapet rundt», «ro og ettertanke» og, det viktigste for de fleste, «naturopplevelsen» definert som «svært viktig» blant majoriteten av respondentene med 2,90 av 3 poeng; blant de utenlandske pilegrimene var dette enda viktigere. De to gruppene Norge og Utland var relativt like i hvordan de rangerte viktige faktorer på en pilegrimsvandring, men på noen momenter var det en signifikant forskjell mellom de to gruppene med en p-verdi mindre enn 0,05 (kji-kvadrat test). Disse var «gå alene» (p-verdi 0,026), «vandre flere sammen» (p-verdi 0,032), «ledens brukshistorie» (p-verdi 0,039) og «møte lokalbefolkningen» (p-verdi 0,011). I fritekstsvarene var det mange ulike kommentarer der f.eks. «bærekraftig vandring», «langsomhet» og «mental og fysisk helse» ble tatt opp som viktig.

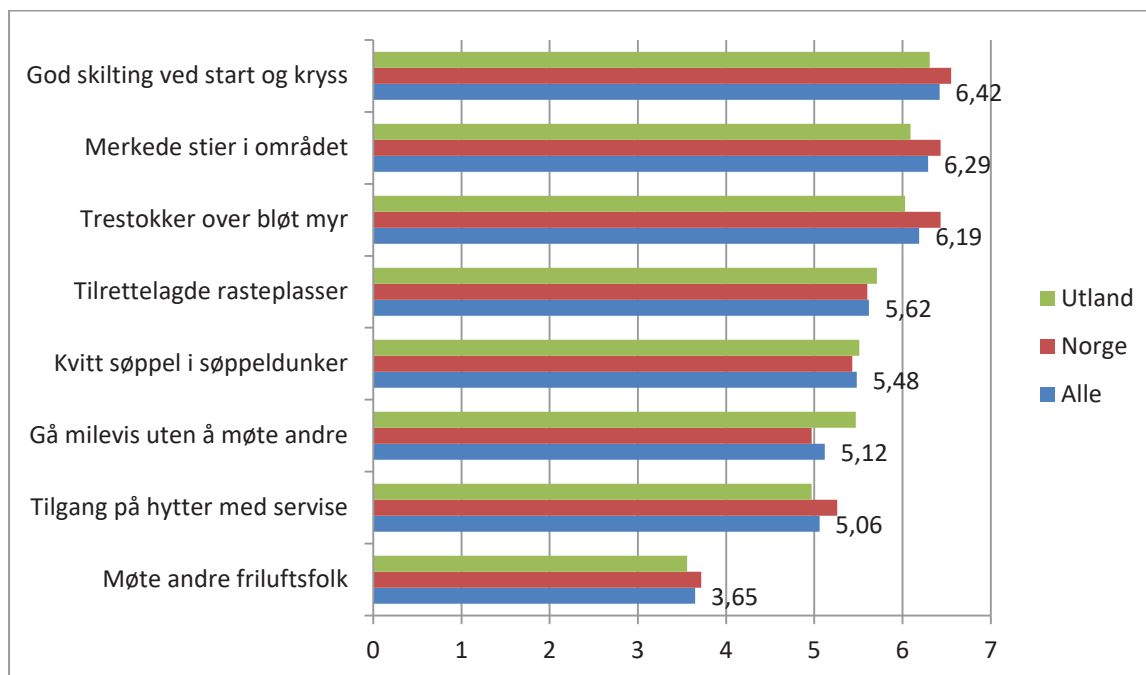
Tabell 3. Statistikk over viktigheten av ulike momenter under en pilegrimsvandring. P-verdi utarbeidet med Pearson kji-kvadrat test. Skalaen er tredelt og går fra 1 Ikke viktig- 2 Litt viktig og 3 Svært viktig. (n= 102-106).

	Alle	Norge	Utland	P-verdi (Kji-kvadrat test)
Religiøse motiv	1,39	1,34	1,44	0,683
Spirituelle motiv	1,63	1,51	1,82	0,110
Møte andre vandrere	1,66	1,66	1,68	0,799
Gå alene	1,73	1,59	1,95	0,026
Vandre flere sammen	1,76	1,79	1,73	0,032
Ledens brukshistorie	2,13	2,26	1,93	0,039
Det å gå lenge	2,14	2,18	2,11	0,875
Møte lokalbefolkningen	2,17	2,16	2,20	0,011
Å få bruke kroppen	2,50	2,52	2,49	0,641
Ro og ettertanke	2,56	2,56	2,54	0,346
Vegen og kulturlandskapet rundt	2,72	2,77	2,66	0,098
Naturopplevelsen	2,90	2,86	2,95	0,426
N=	102-106	64-62	41-39	

Tabellen bygger på en skala som er tredelt og går fra 1 Ikke viktig- 2 Litt viktig og 3 Svært viktig. Denne typen av inndeling brukes i utgangspunktet ikke for å statistisk beregne gjennomsnittsverdier, men brukes her for å illustrere viktigheten av ulike momenter, samt en visualisering av eventuelle forskjeller mellom de to gruppene Norge og Utland.

Ønskemål for idealområdet for en vandringstur.

Vandrerne langs Pilegrimsleden i denne undersøkelsen var meget positive til tilretteleggingstiltak når de beskriver sitt «idealområde» for vandring. Respondentene fikk presentert 8 ulike momenter for en «tenkt vandring» og hva de skulle møte på denne. Skalaen gikk fra 1, «svært negativ» via 4, «nøytral», til 7, som var «svært positiv». Merkede stier og god skilting ble av en stor del av respondentene definert som «svært positivt». Også utlegging av stokker over myrer, såkalt klopping ble betraktet som positivt og svært positivt. Videre var tilrettelagte leirplasser og god søppelhåndtering rangert med poeng rundt 5,5. Relativt mange var nøytrale eller positive til tilgang på hytter med mat og oppredde senger. De to gruppene Norge og Utland var relativt lik i hvordan de rangerte ulike tiltak for sitt idealområde. Kun på en variabel, «gå milevis uten å møte andre», var det en signifikant forskjell ($< 0,05$) mellom de to gruppene Norge og Utland (p-verdi 0,042) og innebar at de utenlandske pilegrimene hadde et større ønske om å gå lenge alene.

Figur 13. Innstillinger til tilrettelegging og forvaltningstiltak på et ideal-område for momenter på en tursti for hhv. alle, norske og utenlandske vandrere. (n= 101-103). Independent sample test. Skalaen gikk fra 1, svært negativ via 4, nøytral til 7, som var svært positiv.

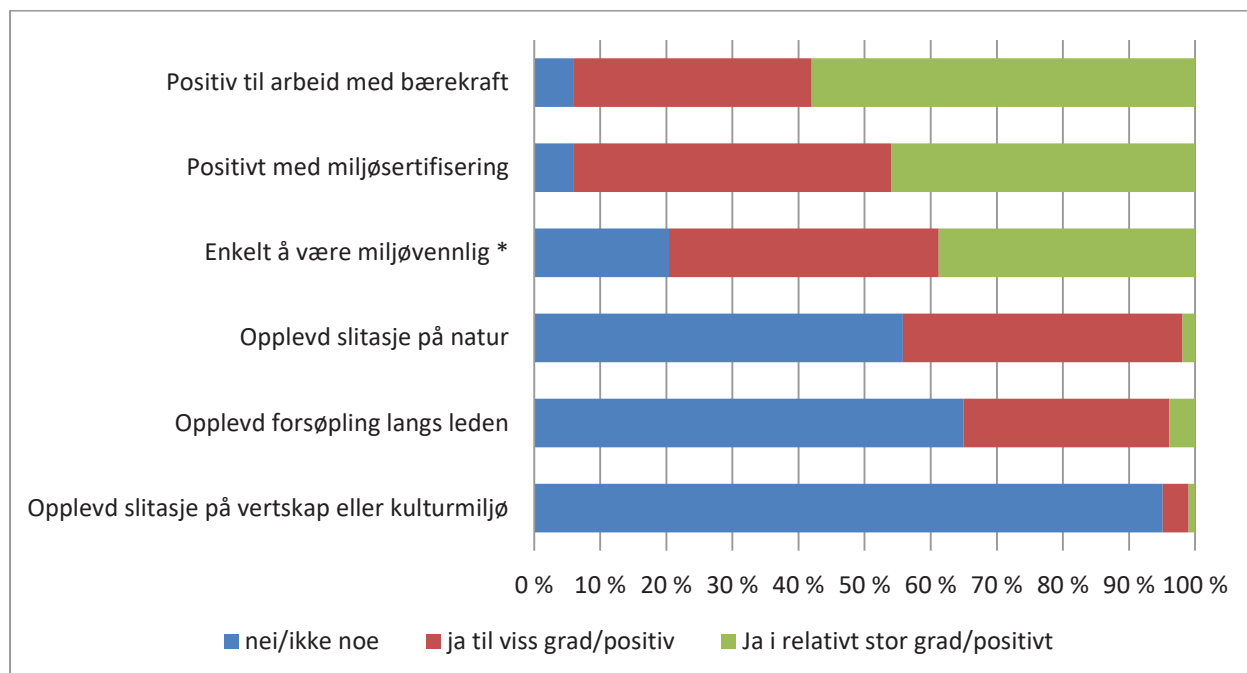
Pilegrimsleden som idealområde.

På spørsmålet om hvordan respondentene opplevde Pilegrimsleden i forhold til sitt idealområde så var det en skala fra 1, samsvarer absolutt ikke, til 5, som var fullt samsvar. Gjennomsnittet lå på 3,7 poeng der ca. 62 % hadde svart 4 poeng. Kun 7 % hadde svart at det var 5, fullt samsvar.

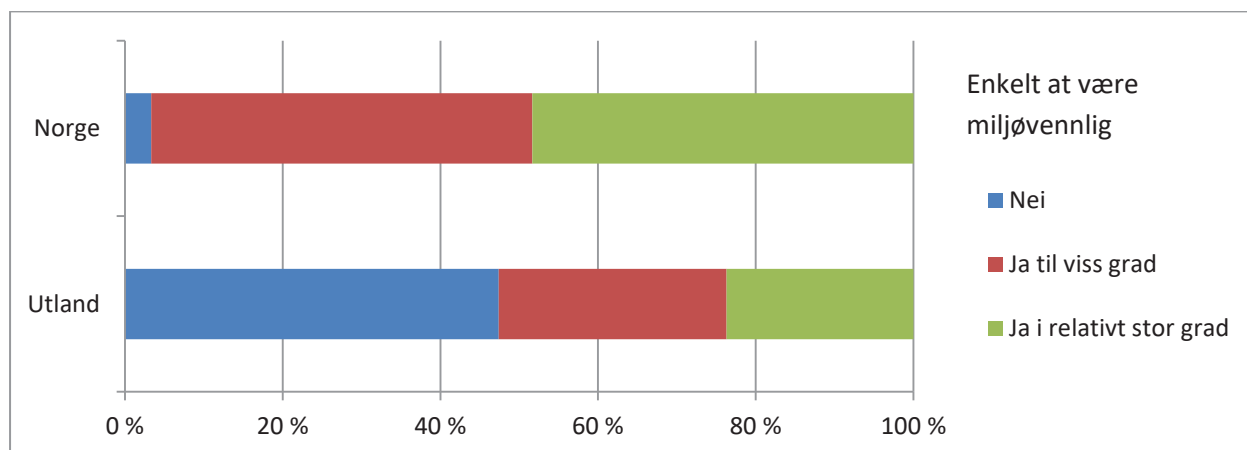
Bærekraft og slitasje

Når det gjelder bærekraft, så var dette et viktig tema for de fleste av respondentene. Svarene fra de to gruppene Norge og utland var relativt lik. Majoriteten mente at både Pilegrimsleden som struktur, og bedriftene rundt denne burde arbeide med bærekraft, og at dette var positivt eller meget positivt. Samtidig mente de at det var positivt eller meget positivt at det ble gjennomført miljøsertifiseringer. Når det gjelder muligheten til å være miljøvennlig langs pilegrimsleden svarte de fleste «Ja, i viss grad», men hele 20 % svarte at det ikke var enkelt å være miljøvennlig langs Pilegrimsleden. Her var det en signifikant forskjell mellom Norge og utland med en p-verdi på <0.001 (kji-kvadrat test), der de utenlandske pilegrimene mente i større grad at det var vanskelig at være miljøvennlig. Når det gjelder om de hadde opplevd slitasje på leden eller naturen rundt, svarte de fleste nei, men hele 44 % svarte «Ja, til en viss grad». Likeså svarte de aller fleste at det ikke var noe forsøpling i natur- eller kulturlandskapet langs leden, men likevel mente 32 % at det var «Ja, til en viss grad», og 4 % mente det var «Ja, i relativt stor grad». På spørsmålet om folk som bor rundt leden eller driver virksomhet

her, har blitt forstyrret av pilegrimsferdselen svarte de aller fleste nei. Kun 5 % svarte «Ja, i viss/ stor grad».

Figur 14. Alle respondentenes (Norge+ Utland) observasjoner og holdninger til miljø og bærekraft med Kji kvadrat test. 1 er nei/ ikke noe. 2 er ja til viss grad eller positivt. 3 er ja i relativt stor grad/ positivt. (n=98-104) Det var en signifikant forskjell (*) mellom Norge og Utland på spørsmålet om det var «enkelt at være miljøvennlig» på Pilegrimsleden med en p-verdi <0.001 (n=98)

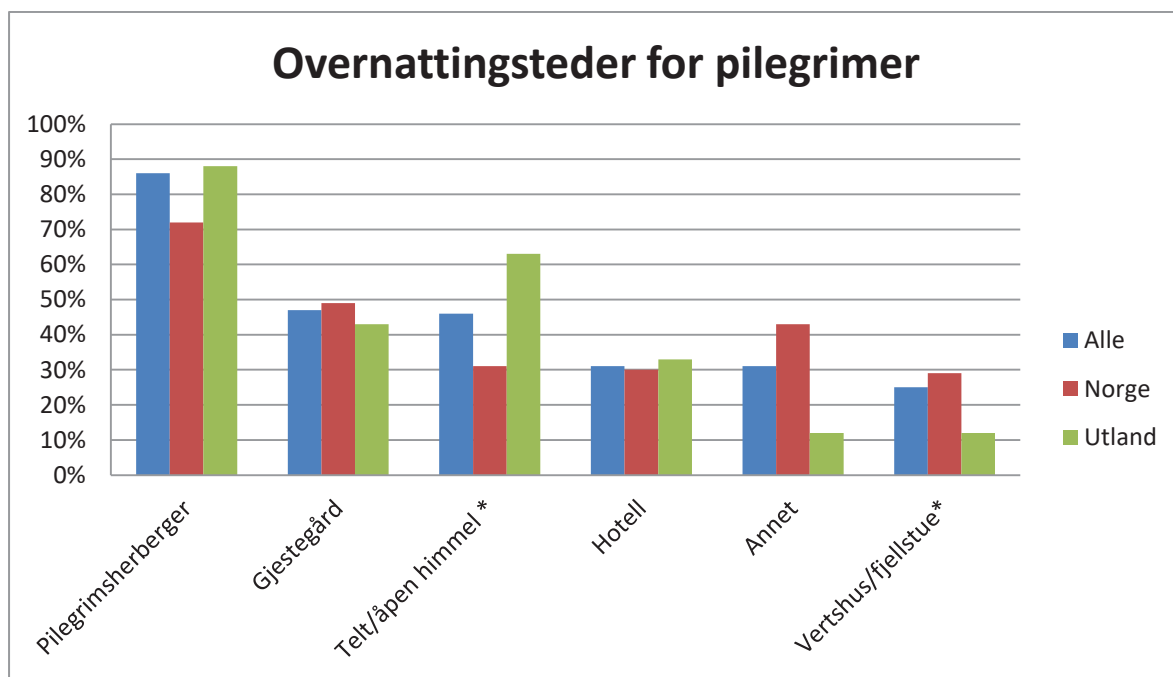

Figur 15. De to respondentgruppene (Norge og Utland) sine observasjoner og holdninger til om det er «enkelt å være miljøvennlig» langs Pilegrimsleden med Kji-kvadrat test p-verdi <0.001 (n=98)

Relativt mange respondenter skrev med egne ord om det de likte og ikke likte med Pilegrimsleden. Relevante kommentarer for denne oppgaven kan være: behov for søppelhåndtering, bedre merking og skiftning av klopper samt negativ påvirkning på leden fra skoghogst.

Brukte overnattingsalternativ for vandrerne 2020.

De fleste pilegrimene brukte mange ulike overnattingsalternativer. Det som var mest vanlig, var pilegrimsherberger, som var brukt av ca. 86 % av alle flerdagspilegrimene. Det nest vanligste var gjestegård (47 %) og telt som var brukt av 46 %. 31 % oppga at de hadde overnattet på hotell under sin vandring. Også ca. 30 % av pilegrimene hadde overnattet på «annet», der de oppga campinghytter, Air-bnb samt privat hos slekt og venner. Det minst vanligste overnattingsalternativet var vertshus og fjellstue, med 25 % blant flerdagspilegrimene. Det var en signifikant forskjell når det gjelder telting med en p-verdi på 0,001 (kji-kvadrat test). Blant de utenlandske pilegrimene var det en høyere andel som teltet og 63 % av alle brukte dette under sin flerdagsvandring noe som er stor forskjell mot de norske pilegrimene der 31 % brukte dette. De utenlandske pilegrimene hadde samtidig også en noe lavere gjennomsnittsalder 41 år, mens de norske pilegrimene i gjennomsnitt var 48 år gamle. Det var også en signifikant forskjell på vertshus/ fjellstue med en p-verdi på 0,033 (kji-kvadrat test) der de norske vandrerne i større grad bruker denne typen av overnatting med 29 % til sammenlikning med 12 % av de utenlandske pilegrimene.

Figur 16. Brukte overnattingssteder for pilegrimer målt i prosent av brukere(n= 109), utarbeidet med Kji-kvadrat test. Det var en signifikant forskjell (*) mellom Norge og Utland på overnattingsalternativer der telt/åpen himmel hadde en p-verdi på 0,001 og vertshus/fjellstue hadde en p-verdi på 0,033.

7.3 Hovedfunn og resultater i den kvalitative analysen

Jeg vil videre i dette kapittelet oppsummere det de ti ulike informantene svarte på de respektive spørsmålene. Spørsmålslista kan leses i vedlegg 11.3.

1. Hva legger du i begrepet bærekraftig utvikling av: turstier, friluftsliv, reiseliv og vertskap?

Flere informanter påpeker innledningsvis at begrepet bærekraft består av tre elementer, natur, det sosiale og det økonomiske, og at det er vanskelig å bryte de fra hverandre for å kun kommentere ett av dem. Likeså påpekes det at de fire kategoriene turstier, friluftsliv, reiseliv og vertskap gjerne flyter litt sammen og går inn i hverandre. Det naturbaserte reiselivet har et stort element av kultur reiseliv og det er vanskelig å skille de to fra hverandre da naturen i Norge er full av kulturminner.

I intervjuene kommer det frem at bærekraftig utvikling handler om å ikke bruke opp ressursene, verken naturen eller menneskene, og at bærekraft på det overordnede nivået handler om eierskap. Det er viktig at disse temaene har en lokal forankring, og at de som bor i områdene, har mulighet til å påvirke utviklingen. Samtidig kommenterer flere informanter at det er en utfordring med selve begrepet bærekraft og hva det inneholder. Begrepet har i utgangspunktet en god intensjon, men er i ferd med å bli utvannet og misbrukt. En informant mente at det har blitt et «fane-ord» som alle retter mot alt. En annen påpekte at det er lettere å snakke om bærekraft i «festtaler», men desto vanskeligere i realiteten.

Lederen for det regionale pilegrimssenteret på Dovrefjell, som har lang fartstid med arbeid innen temaet pilegrim, uttrykte at for å vite hvordan det går med utviklingen så må vi vite hvordan det var tidligere. Vi må ha kjennskap til hva det er som påvirker. Det må finnes både observasjonsevne hos sentrale aktører i området samt observasjonsmuligheter for å få kjennskap til utviklingen. Samtidig er det en utfordring med hvordan man skal klare å fange opp data på en god måte, det er viktig å følge med på utviklingen og vite hvilke tiltak som trengs for å ta vare på natur og kulturmiljøet, ble det kommentert. - Langs Pilegrimsleden er det både en middelaldervei og en kongevei over Dovre.

En grunneier i Gudbrandsdalen fortalte at det var først da de ryddet stien godt gjennom sin skog og fikk etablert en gapahuk i området at det ble bra med ferdsel til det tilrettelagte utsiktspunktet som er rett ved Pilegrimsleden. Det er tilretteleggingen som bidrar til økt ferdsel, mener han. Når det gjelder friluftsliv, er temaet søppelhåndtering og toaletter viktig for flere informanter. Dette er noe som det arbeides med, og en informant spør seg hvor langt er det akseptabelt at vandrerne opplever en utfordring og når bør man gjøre tiltak? Grunneieren i Gudbrandsdalen kommenterer at det ofte blir litt do-bruk i skogen, men det er fortsatt ikke et problem i det området han eier. Likevel påpeker

han at det må opplyses om hvor det er etablert do i regionen, og han mener samtidig at dette er et generelt problem på alle steder der folk stopper, og ikke kun langs Pilegrimsleden.

I temaområdet reiseliv og vertskap påpekes det at det i pilegrims-Norge er en balansegang mellom krysningspunktet næring/ frivillighet. Noen ønsker at alt skal være gratis, og noen prøver å ha det som næring. Det har vært situasjoner der noen pilegrimer tror at de skal få ting uten å betale, da de er pilegrimer, men dette gjelder kun noen få. Hos noen herberger langs leden er det kommentert at det kan bli noen uenigheter på grunn av forventninger hos pilegrimene når det kommer til pris, men likevel er det mange herberger som ikke tar mer enn selvkost. Samtidig har mange overnattingssteder gardsbruk som hovednæring og har ikke nødvendigvis så stor erfaring med drift av herberger, de trenger støtte og rådgivning. Det er viktig at de ulike vertskapene kjenner hverandre, da får de et nettverk i en større satsing. Det fremkommer at det også er viktig at herbergene kan drive flere næringer side om side, spesielt ute i distriktene. Et herberge i Trøndelag kommenterte at det er viktig med langsom vekst med tid for tilpasning. Hun ønsket flere pilegrimer, men ikke at gårdsdriften skulle utvikle seg til et hotell. Når det gjelder det å ta hensyn til vertskapet, ble det påpekt av pilegrimsherberget i Trondheim at de med tiden har blitt mer bevisst på å ha en åpen herbergesone samt en mer privat sone rundt boligen for å verne om eget privatliv. En tysk turoperatør som arrangerer pilegrimsvandring og overnatter på herberget, understreker til sine pilegrims-grupper at de kommer som gjester til et gårdsbruk og skal vise hensyn. Seniorrådgiveren i Viken fylkeskommune påpeker betydningen for vertskapene av å vite hva de går inn i når de ønsker å satse for å etablere et eget herberge. Han forteller en historie om et ektepar som skulle starte opp et nytt herberge og for å få innsikt i pilegrimstematikken dro de selv til Spania for å vandre pilegrim en sommer. Året etterpå syklet de gjennom sin egen region for å bli mer kjent med pilegrimsstrukturen der, og først etter dette startet de sitt eget herberge. Han mente at de da hadde et mer realistisk og holdbart bilde på hvordan ting virker, men betoner samtidig at fylkeskommunen også arbeider med å få de allerede etablerte herbergene langs leden til å fortsette gjennom å gi små insentiver.

Avslutningsvis i dette temaet så mener flere informanter at Pilegrimsleden gjennom årene har løftet frem mye gammel historie og gamle tradisjoner, og at dette er et av de mest bærekraftige tiltakene som kan gjøres. Pilegrimsleden bidrar til bærekraftig utvikling og er kanskje et av de beste reiselivsprodukter Norge har, mener de. Samtidig påpekes det at det er mye rundt selve pilegrimsvandringen som fortsatt har en vei å gå og de nevner reisen til starten på selve Pilegrimsleden. Så lenge pilegrimsvandringen krever reise med fly inn til startpunktet, blir den aldri bærekraftig i det store perspektivet. La tilkomsten bli en del av turen og sats mer på tog som transportmiddel kommenterer en av informantene.

2. Har du observert noen steder med slitasje eller negativ påvirkning (eks. erosjon, forsøpling, forstyrrelser av dyr, etc.) på naturmiljøet langs Gudbrandsdalsleden som skyldes pilegrimsvandring?

Det er stor enighet blant mange informanter om at det ikke er snakk om noen stor slitasje, og det har ikke blitt noen utfordring ennå for grunneierinformanten i Gudbrandsdalen. Han påpeker at det er begrenset hvor mye slitasje det blir av folk som går, men det er viktig at leden blir skjøttet. Det påpekes i intervjuene at Pilegrimsleden oftest går på allerede etablerte stier og er brukt mye av lokale besøkere samt hyttefolk. På enkelte strekninger har leden godt av å bli brukt, da gamle ferdselsveier trenger tråkk og fjerning av kratt. Grunneieren i Gudbrandsdalen kommenterer det slik: *«Denne traseen var i utgangspunktet en gammel ferdselsplass som har blitt gjengrodd. Ferdselen nå bidrar til å holde det åpent. Selve veien er kjempegammel. Det er vannet som er problemet, så det er viktig med tverrgrøfter.»* I de tilfeller der det kan oppstå påvirkning på stien, så er det ikke pilegrimene som i så fall skaper slitasjen, men alle de andre besøkende som kommer ut dit på utsiktspunktet, mener han.

Denne kommentaren styrkes av representanter fra de regionale pilegrimssentrene, som gjennom mange år selv har vandret langs leden. De mener at påvirkning fra vandringer i utgangspunktet ikke er et stort problem, men at slitasjen på veifarene kommer fra vannproblematikk. Ofte er det vannet som graver ut stien, og siden fordypes tråkket av gående. Nasjonalpark forvalteren på Dovre mener det er viktig å ha ressurser for å gjøre tiltak for å lede bort vann. Samtidig kan denne typen av slitasje ofte handle mer om et estetikkproblem enn at naturen lider skade.

Når det gjelder forsøpling, mener mange at pilegrimer generelt er hensynsfulle folk, og at de er var på å ikke legge igjen søppel. Man ser også en god adferd hos teltere. Herbergevertskapet i Trondheim påpeker at de ikke har sett noe søppel langs leden selv om pilegrimer telter i området. De mener at *«en pilegrim er bevisst, legger ikke igjen søppel»*. Dette styrkes av nasjonalpark forvalteren på Dovrefjell, som kommenterer at de aller fleste er flinke til å ikke forsøple. Han tror mye av det småsøppelet som man finner, kan skyldes uhell. Vertskapet på pilegrimsherberget i Trondheim har fått høre reaksjoner fra nabolaget der pilegrimer har gjort sitt fornødne utenfor hagen i et område der det er et langt strekk med mangel på toalett. Denne problematikken belyses også av rådgiveren i Innlandet fylkeskommune, som kommenterer at det har vært observert dopapir langs leden. Han mener det er viktig med langtidstenking å være føre var med etablering av doer. Det er viktig for både grunneiere og for andre vandrere.

Når det gjelder påvirkning på dyr mener lederen for pilegrimssenteret i Gudbrandsdalen at leden i dalføret går i relativt bygdenære strøk der det har vært menneskelig påvirkning i lang tid, så dyrene

blir ikke mer forstyrret av pilegrimsrelatert ferdsel. Dog påpeker han på generelt grunnlag at all menneskelig ferdsel påvirker beitedyr. Gjennom årene har det vært to-tre grunneiere som har ønsket å få leden omlagt eller få avbøtende tiltak i Gudbrandsdalen grunnet forstyrrelse av dyr. Det gjelder fremst ammekyr, da geit og sau ofte er lenger opp på fjellet om sommeren. At det ikke er mye negativ påvirkning på dyr, styrkes av grunneieren i Gudbrandsdalen, som heller ikke har sett noen påvirkning på dyrelivet da de går høyere opp i lia. På vinteren er det mer vilt lenger ned mot leden, men da er det ikke noen pilegrimer der. Noen andre aktører påpeker at grunneiere kan ha problemer med ulukkede grunder og dyr som følger med vandrere ned fra fjellet. Det er viktig å informere om hva man bør ta hensyn til. Det påpekes også fra nasjonalparkforvalteren på Dovrefjell at det er viktig å etterstrebe en avstand mellom eksempelvis hekkeplasser og villreinstrekk opp mot Pilegrimsleden.

3. Har du observert noen steder med negativ påvirkning på kulturmiljøet eller kulturminner langs Gudbrandsdalsleden som skyldes pilegrimsvandring?

På generell basis er det få problemer når det gjelder forstyrrelser på kulturmiljøet langs leden. Samtlige informanter har positive kommentarer om dette temaet og har ikke sett materiell eller immateriell kulturarv som har utfordringer. Lederen for pilegrimssenteret i Gudbrandsdalen påpeker at det i området ikke er noen problemer med pilegrimer som vandrer, men at de er en berikelse og folk treffer hverandre. Pilegrimsvandring holder oppe stinettverket og sørger for at bygninger blir ivaretatt, den opprettholder også bosetning og små gårdsbruk. Også senterlederen på Stiklestad har liknende erfaringer: De som driver med overnatting, er veldig glad i å møte pilegrimer, og det er veldig positivt med leden generelt. Det er en velkommen attåttnæring som har litt å si for dem som driver med det.

Dette styrkes videre av vertskapet på pilegrimsherberget i Trondheim, som mener at pilegrimen er populær, og at folk ønsker å snakke med dem. De har hørt om pilegrimer som er blitt bydd inn på kaffe hos folk. På den andre siden påpeker seniorrådgiveren hos Viken fylkeskommune at den sosiale funksjonen for vertskapene i Norge kan være mer krevende fordi det er færre pilegrimer ute på ledene i Norge enn i utlandet. I eksempelvis Spania er det mange pilegrimer som kan snakke mer med hverandre. Han påpeker dog at de fleste vertskapene er veldig fornøyde med å møte pilegrimene. De større herbergene som er tilknyttet reiselivet, er mindre sårbare i denne forstand, mens de aktørene som driver herberge på egen gård krever bedre oppbakking og støtte. Det er en stor forskjell i robustheten hos de ulike herbergene og hvordan de håndterer vertskapet. Hos noen vertskap har det vært en del slitasje grunnet for mange pilegrimer. For mange vertskap er dette løst gjennom å sende pilegrimene videre eller å skyss dem til det neste herberget. «*En fornøyd pilegrim er mye lettere å ha med å gjøre*» blir det kommentert av herberget i Trondheim og legger til at de

gjærne hadde sett flere undersøkelser blant pilegrimer for å få informasjon som kunne styrke herbergenes kvalitet og utviklingsmuligheter. De har selv hatt færre gjester nå i 2020 grunnet korona og kommenterer at *«nå sommeren 2020 er pilegrimen mer takknemlig. De senere årene har pilegrimene begynt å forvente mer hotellservice og hatt en litt mer krevende holdning. De ser ikke at det er et familiedrevet herberge. Når det er for mye folk, så blir det mer konkurranse om plassene mellom pilegrimene og mer krevende situasjoner for vertskapet»*. Samtidig påpeker de at de kjenner til at grunneiere i nærområdet har blitt negativt berørt når pilegrimer går inn på det private gårdstunet, på grunn av dårlig merking. Andre områder som kan være følsomt i denne saken, er dyrkamark. En informant kommenterte at det alltid er noen småkonflikter der leden går langsmed eller gjennom dyrkamark og kulturlandskap. Noen har hørt om teltere som har overnattet i en åker eller for nær hus. Informanten mener at pilegrimen sikkert ikke hadde dårlige holdninger men heller litt dårlig kunnskap.

Et annet moment som kommer frem er at vandrere har en økt interesse for å bygge varder med stein på fjellet. Nasjonalparkforvalteren på Dovre forklarer det slik: *«Folk skjønner ikke at når de driver med villvardebygging, så ødelegger de. Kanskje det har vært et gammelt verp der før, som folk plukker stein fra for å bygge egne varder.»* Det finnes en lovhemmel for å motvirke dette, kommenterer han. Det er ikke lov å bygge varder i verneområder. Riksantikvarens seniorrådgiver tar dette videre og påpeker på at om det bygges varder uten godkjenning, så kan disse lede folk feil, og henviser til den gamle tradisjonen der varder opprinnelig skulle vise folk vei over fjellet i tåke og dårlig sikt. Villvarding kan være farlig, mener hun.

4. Tror du det kan oppstå noen slitasjepunkter, eller negativ påvirkning, på naturmiljøet langs Gudbrandsdalsleden de neste ti årene på grunn av pilegrimsvandring?

På dette fremtidsrettede spørsmålet er det litt skiftende meninger om hvordan det kan bli fremover, avhengig av hvilken type terreng det er rundt informanten. Senterlederen på Dovrefjell, som har fulgt utviklingen i lang tid, mener at om man skal ta frem noen av problemstillingene som ligger der, så er det at flere unge og utlendinger går med telt. Det er viktig med forståelse hos dem om hvor det passer å telte, samt at det er en forskjell på innmark og utmark. Han har sett eksempel i Dovre regionen på at folk slår leir eksempelvis på jorder, og dette er kommentert fra beboere lokalt. Han påpeker at det er mest et kunnskapsproblem fremfor et holdningsproblem og at dette er en viktig kommunikasjonsmessig utfordring. Hadde folk visst at det ikke er lov, så hadde det vært et mindre problem og påpeker at det også må tilrettelegges noe. Skal det være teltplasser ute i terrenget, må man inn med toaletter, ellers er det ikke noen vits, mener han. Utlendinger har en grunnleggende respekt, men de må vite hva de skal ha respekt for. Han mener at hovedutfordringen ligger hos

pilegrimsadministrasjonen med å gi informasjon og gjøre oppmerksom på begrensningene rundt telting. Han ønsker å gi informasjon på nettsider, i brosjyrer og på informasjonstavler.

I Gudbrandsdalen går leden gjennom skiftende terreng og bunndekke, og senterlederen i dalen er sikker i sin sak: *«Det er utvilsomt at det vil oppstå slitasjepunkter med mer ferdsel. Om økningen fortsetter, så kan det bli enkelte slitasjepunkter, spesielt ved våtere vær i fremtiden.»* Han opplever at sykling sliter stiene dypere i våtere terreng. Vandrere hopper ofte over bløte hull i stien, mens sykler kjører gjennom vannet. Utfordringen med våtere vær i fremtiden påpekes også av seniorrådgiveren hos Riksantikvaren, som selv ikke har merket den store slitasjen på de strekninger som har blitt besøkt, men med en fremtidig stor økning kan Pilegrimsleden få slitasje. Hun legger til at dette er noe som man har observert på eksempelvis Besseggen, der det med tiden har blitt stor ferdsel.

En annen informant mener at det er viktig å kanalisere ferdselen ut på plasser der det ikke er så sårbart. Med en større økning av besøk er det særlig naturområdene, eksempelvis på Dovre, som er utsatt med myrer etc. som trenger tilrettelegging. Det er mange pilegrimer som ikke forventer at det er så vått enkelte steder. Dovreregionen blir nevnt av flere informanter, og det poengteres at her går Pilegrimsleden gjennom verneområder og flere villreinområder der leden bryter trekkruta. I dag, med det antall pilegrimer som foreligger, så er ikke pilegrimsvandring i seg et stort problem for reinen, men med den økning som har vært de siste årene, kommer det til å bli en utfordring fremover blir det nevnt. Dette påpekes også av rådgiveren i Innlandet fylkeskommune, som kommenterer at en mulighet er å justere leden ned i Drivdalen i stedet for over Knutshømrådet der villreinen har områder.

I området rundt Trondheim tror man ikke at slitasjen på naturen blir så mye mer om det kommer enda flere pilegrimer i årene fremover. Her er terrenget relativt sterkt. Dog fokuseres det på at det kan bli en utfordring med mangel på toalettfasiliteter og mer avfall med økt ferdsel, se på eksempelvis Besseggen, kommenterer en informant. Akkurat dette temaet er også aktuelt rundt området ved Eidsvoll, som har et meget stort besøk langs Pilegrimsleden, og der man ønsker enda mer utvikling av historieformidling fremover. Da trengs det infrastruktur, mener seniorrådgiveren i Viken fylkeskommune. Han påpeker at på alle steder med en hastig økning i antall besøkende så blir mangel på toalettfasiliteter etter kort tid påtagelig, eksempelvis ved Trolltunga, som er kjent for mange. Problemer på dette området gir dårlig norgesreklame, kommenterte han.

5. Tror du det kan oppstå noen slitasjepunkter, eller negativ påvirkning på kulturmiljøet eller kulturminner langs Gudbrandsdalsleden de neste ti årene på grunn av pilegrimsvandring?

Dette er et punkt som til stor del går sammen med punkt 4 om slitasje på naturen, dette fordi det viser seg å være vanskelig å holde slitasje på naturen og på kulturlandskapet fra hverandre da disse i Norge er relativt integrert. Hos respondentene er det en grei enighet om at det ikke antas at det blir de store problemene fremover. Senterlederen i Gudbrandsdalen uttrykker det på en tydelig måte: *«Tror ikke at det med økt ferdsel blir noe mer skade på kulturlandskapet, heller tvert imot.»* Det som påpekes som en utfordring er det at det på enkelte steder er for få overnattingsplasser, og at dette kan bli et problem fremover. Vertskapet på pilegrimsherberget i Trondheim mener at det i f.eks. Meldal og Skaun i Trøndelag er for få overnattingsplasser per i dag. Det har vist seg at det er vanskelig å få noen til å starte nye herberger i disse områdene. Samtidig mener de på den andre siden at en økning med flere pilegrimer i årene fremover kan bidra til et større kommersielt grunnlag for å starte nye herberger i denne regionen. En annen informant kommenterer at det ved en stor økning av pilegrimer er viktig med flere rimeligere herberger, ellers blir det fler teltere, og det kan slite mer på naturen.

Pilegrimsleden går i variert terreng og ofte tett på områder der det bor folk. En informant påpeker at i de områder der leden kan skape utfordringer for grunneiere etc., så trenger man det ikke å tviholde på ledens plassering ut fra et historisk perspektiv. Man bør ha et fokus på å gjøre noen tiltak for å motvirke problemer. Som avslutning på dette temaet påpeker senterlederen på Dovrefjell litt retorisk hvor mange pilegrimer kan leden ta mot før pilegrimene selv opplever at det er for mange? Han tror generelt at det er lenge til det skjer. Han mener dog å observere at Norge mottar mange pilegrimer som opplever at Spania er for fullt og han mener vi bør prøve å holde de norske pilegrimsledene som en motkultur til det.

6. Hva er grunnene til at slik slitasje/negativ påvirkning oppstår?

På dette området er det to overgripende momenter som går igjen innen dette feltet hos informantene. Det er mangel på kunnskap og det er mangel på viktig infrastruktur.

Det er viktig med god søppelhåndtering, tilgang på vann og andre basis-ting som teltere trenger. En informant mener at det ikke er noe tvil om at dette spørsmålet om toaletter har kommet opp langs Pilegrimsleden de siste årene, bl.a. gjennom informasjon fra ulike vertskap og grunneiere.

Senterlederen i Gudbrandsdalen mener at hvordan pilegrimer forholder seg til miljø og bærekraft, er forskjellig. Han har observert at utlendinger eksempelvis er veldig nøye med søppel men kan telte litt hvor som helst da de ikke vet bedre, mens nordmenn på sin side kan være mindre nøye med søppel.

Skjøtselen av leden lider under kommunesammenslåingene langs leden, mener en informant. Kommuneontakter forsvinner, og ansvaret for leden og dens vedlikehold blir fragmentert noe som resulterer i b.la. gjengroing. Rådgiveren fra Viken fylkeskommune påpeker at bærekraft kan handle om å ta i bruk gamle stier i stedet for å anlegge nye, samtidig som det er viktig å ha kontroll på eksempelvis de gamle tjoðveiene eller Kongeveien så de ikke skades. Markedsfører man gamle stier, har man en plikt til å også ivareta disse med drift og oppfølging. I myrområder uten klopper spres ferdseien, og stien blir bredere og bløtere. Det er viktig å se hvor disse tiltakene skal inn, og hvilke forhold det er der med verneområder, grunneiere, etc. Det påpekes av seniorrådgiveren hos Riksantikvaren at om folk vet hvilken type kulturminner man møter så er risikoen mindre enn om de ved en feil risikerer å påvirke disse negativt eller ødelegge noe. En mulighet er at lokale aktører får ryddeoppdrag etc. inkl. betaling, mener en annen. De får da en større kjennskap til- og respekt for kulturminnene i området.

Nasjonalparkforvalteren på Dovrefjell mener det er mange som ikke får med seg informasjonen. Også senterlederen på Dovrefjell drøfter de samme spørsmålene og spør seg hvordan vi kan formidle disse verdiene, det er en stor mengde kunnskap som kan og bør formidles. Han føler selv at det er under guidede turer det er lettest å formidle informasjon til pilegrimene. Man kan ha med en lokal guide med kunnskap om natur- og kulturformidling eller f.eks. besøke informasjonspunktet ved Eysteinskyrkja, kommenterte han. Det har også kommet synspunkter fra pilegrimene om at guidebøkene for Pilegrimsleden inneholder for mye orienteringsinformasjon, og at de ønsker mer tekst om kulturminner og natur på stedene man passerer.

Fylkeskommunens rådgiver i Innlandet påpeker at allemannsretten står i en skvis, og at privatiseringen øker. Man ønsker jo ikke å måtte komme med loven i hånden for å bruke naturen. Allemannsretten innebærer samtidig en del plikter som ikke kommuniseres like godt, mener han. Det er ofte flerbruk av en sti med både vandring og sykling. Dagens el-sykling gir mye mer tilgang på utmark, og syklistene kommer seg lenger inn i områder. En annen risiko er at kulturminnefeltet blir en salderingspost økonomisk, og at kommunene ikke har ressurser til oppfølging av kulturminner eller leden som sådan. Dette blir særlig relevant i distriktskommuner som har lite kapasitet.

7. Hva kan ev. gjøres og av hvem for å minske eller få bort slitasjen?

Tilrettelegging: Flere av informantene påpeker behovet for tilrettelegging langs leden for å forebygge skader og slitasje. Det er veldig fokus på klopplegging langs flere partier av Pilegrimsleden og på noen steder begynner kloppene å kreve utskiftning. Ny klopper kan være hensiktsmessig både for vandreren, men også fordi de kanalisere ferdseien og sparer myr og vegetasjon for slitasje i bløte områder. I selve Gudbrandsdalen er ikke behovet så stort, men over Dovre og i Trøndelag er det

behov for dette, nevner flere. Steinlegging og etablering av såkalte sherpastier for å forebygge slitasjen nevnes også. Økt tilrettelegging kan øke holdbarheten på visse leder, mener rådgiveren i Innlandet fylkeskommune. Dette støttes også av informanten fra Viken fylkeskommune, som tror det nok må tilrettelegges og forebygges mye mer i årene fremover. Det kan være behov for å samle stier sammen der disse går i parallelle traseer. Samtidig mener en informant at det ved etablering av nye traseer er sentralt å unngå sårbare områder. Det er viktig å være i forkant, «ikke reagere, men agere», kommenterer senterlederen på Stiklestad. Å ha en ledstruktur og infrastruktur som klarer å ta av for ferdselen. Det påpekes også at det er behov for at friluftslivsarealer samtidig vernes i større grad, det er viktig å bevare muligheten til fri ferdsel også i fremtiden. Det påpekes også at Pilegrimsleden må være inkluderende, og Viken fylkeskommune har begynt å se på steder langs leden som passer for universell utforming. Bærekraft handler om integrering, det er ingen hensikt med universelt utformede skilt om det for eksempel ikke er mulig å komme seg dit med rullestol. Samtidig er det relevant, som en informant presiserer, å være bevisst på at god tilrettelegging ofte genererer mer ferdsel som i sin tur gjerne skaper behov for mer tilrettelegging og det blir en spiral.

For noen grunneiere kan antallet pilegrimer som passerer iblant bidra til utfordringer. En informant fortalte om en gård langs leden som er veldig fin, og der pilegrimer ofte stopper opp for å ta bilder. Da folket på gården oppdaget at det er mange som stopper, så har de satt opp en benk litt på siden av gården med en velkomsthilsen til pilegrimene samt en mugge med vann. Dette er et godt eksempel på tilrettelegging for de vandrende, samtidig som det kanalisere pilegrimene bort til de mindre private delene av gården.

Søppelhåndtering og toaletter: En leder for et pilegrimssenter mener at man må ta høyde for det med toalett- og søppelfasiliteter. Ikke kun tilrettelegge for det nivået av besøk man har i dag, men også det som kommer fremover. Dette er et tema som også seniorrådgiveren i Viken fylkeskommune kommenterer tydelig: «*Det som bekymrer, er toalett- og søppelmulighetene langs leden. Problemer innen dette området er dårlig for miljøet og for pilegrimssatsingen. Samtidig er det disse to områdene som krever mest. Det krever både grunneiertillatelser og oppfølging fra kommunene.*» Lederen på Pilegrimssenter Stiklestad påpeker: «*Når man legger til rette for ferdsel så må man også ta konsekvensene av det. Legger man til rette for at folk skal campe, så må de gå på do. Det er viktig med en robust infrastruktur og god informasjon. Å få bygget opp rasteplasser og satt opp søppeldunker samt få inn disse på kart og ansvarsfordeling for disse. Ikke kun kjøp inn, sett ut metoden. Det krever oppfølging hele sommeren og må være et system.*» Det trengs investeringer til etablering og, det viktigste, - løsninger for drift. Lederen for det regionale pilegrimssenteret på Dovrefjell påpeker at det er viktig å arbeide med motivasjonsnivået til de besøkende, å få folk til å ta

med seg søppelet sitt. Da trenger man ikke noen søppelkasser. Han mener også at det er viktig å lære folk hvordan man går på do i det fri.

Det er en stor enighet både blant grunneiere og hos mange informanter fra forvaltningsnivået om at søppelkasser ikke skal plasseres i naturområder langs leden eller i utmark. Etablering av infrastruktur bør skje der en etappe starter eller slutter, og ikke i midten. Toaletter må plasseres med god tilkomst for vedlikeholds personell ved start- eller slutt punkter for naturområder. Gjennom å legge det ved utkanten så blir det mindre arbeid og mindre forsøpling. Grunneieren i Gudbrandsdalen var tydelig: *«Ønsker ikke å ha søppeldunk ute ved gapahuken. Ønsker ikke noe ansvar for å rydde søppel. Folk må ta med seg søppelet sitt ut til et mer sentralt punkt.»* Samtidig hadde han forståelse for at av alle brukerne i området så er det kanskje pilegrimene som har det største problemet med søppelhandtering, da de er på vei på en lengre tur. Men han mente at pilegrimer er såpass bevisste at de ikke kaster fra seg i naturen.

Informasjon: Det er viktig å ha en god dialog med lokalbefolkningen, informere pilegrimene om allemannsretten samt også om de plikter som medfølger i lovverket der for å forstå konteksten samt deretter å ta gode valg. Eksempelvis hvor viktig det er å holde band på hund. Det påpekes av enkelte at de utenlandske vandrerne ikke skjønner helt hva som ligger i norsk friluftslivskultur og allemannsretten. Norske myndigheter har i altfor lang tid fokusert på rettighetene i allemannsretten, mer enn «allemannsplikten». Det er viktig å ikke få slitasje på den «goodwill» som og pilegrimer skal være en berikelse for lokalsamfunnet, mener noen. En informant anbefaler å utarbeide et informasjonsskriv som rettes mot pilegrimene om hvordan de bør agere hos overnattingsplasser for å minske den kulturelle slitasjen, og mange mener pilegrimer nok er en enkel gruppe å nå ut til eksempelvis med informasjon på hjemmesider og på kart. Pilegrimsherberget i Trøndelag mener det er viktig at informasjonen som formidles til pilegrimene, beskriver virkeligheten og ikke kun et glansbilde. Da får pilegrimene mer nyanserte forventninger rundt nivået på naturen, tilretteleggingsgraden og herbergstrukturen.

Om leden går gjennom et våtmarksområde eller andre sårbare områder, så er det viktig at folk er bevisste på det. Det mest åpenbare er skilttavler men også i brosjyrer og på overnattingssteder. Det skal ikke kun være en turistmessig oppramsing av fugler, men også informasjon om naturens sårbarhet og anbefalt adferd blant besøkere. Dette arbeidet bør gjøres i nært samarbeid med vernemyndigheter, ble det kommentert. Senterlederen på Dovrefjell mener at infotavler har en større verdi om de står ute ved fenomenene, det man ønsker å fortelle om. Det vises til at mange mennesker tror at ting må være fredet for at det skal defineres som et kulturminne, men alle historiske levninger er kulturminner. Ved å ha skilter om alle de kulturminner som er langs

Pilegrimsleden der folk likevel vandrer, når man to mål samtidig, kommenterer seniorrådgiveren i Viken fylkeskommune. Det er litt skiftende synspunkter når det gjelder i hvilke kanaler informasjonen skal gis. Noen har troen på interaktiv skilting på flere språk. Seniorrådgiveren fra Riksantikvaren, som har lang erfaring med kulturminneformidling, mener at det de siste årene har vært fokus på digital informasjon om kulturminner på nett, men tror nok at fysiske skilt på plass som informerer om disse, kan fungere som et supplement. Andre mener at det er behov for å arbeide mer holdningsskapende, og at det er viktig at pilegrimen får eierskap til naturen. Samtidig påpekes det at eksempelvis kulturminner må ha et narrativ knyttet til seg for at det skal være interessant og gjerne med stedegen design på informasjonen og tavler som tilpasses den konteksten de presenteres i. Enkelte mener det er mulig for pilegrimen som ofte vandrer lenge, å selv tilegne seg en forståelse for natur og kultur. Senterlederen på Dovrefjell uttrykker det slik: *«Pilegrimsleden bidrar til økt bevissthet og forståelse for sammenhenger uten at vi trenger å si et ord. Pilegrimen får med seg mye under sin vandring.»*

Kanalisering og omlegging: Flere av informantene mener det kan være en god idé å bidra til en spredning av pilegrimene i perioder eller områder der det er et stort trykk. Det fremkommer at det er et ønske å få vandrere til å bruke noen av de andre åtte pilegrimsledene i Norge utover Gudbrandsdalsleden, for å avlaste denne om det blir for mye folk. Stillheten har en verdi, samtidig er pilegrimene avhengige av å treffe hverandre på herberger og andre plasser for å få den sosiale tilhørigheten, ble det kommentert. En annen tanke er å utvide sesongen for å spre trykket og ferdseisen, både for herbergene og for å få mindre press på naturen. Gjennom å henvise ulike grupper til skuldersesongene så kan det avlaste besøkstoppen midt på sommeren. Det argumenteres for at Pilegrimsleden i området rundt Knutshø og forbi Ryphusan på Dovrefjell i stedet bør justeres ned i Drivdalen da villreinen er i Knutshøområdet hele året der Pilegrimsleden i dag passerer.

8. Hvilke tiltak skulle kunne bidra til å styrke UNWTOs mål nr. 1 om bærekraft av pilegrimsvandring langs Gudbrandsdalsleden? A: På lokalt nivå. B: På regionalt nivå. C: På nasjonalt nivå.

På dette spørsmålet er det for informantene litt vanskelig å avgrense nivåkategoriene. Mange av tiltakene vises lokalt, men etableres gjerne på flere nivå samtidig. Informasjonstemaet kommer frem også opp på dette spørsmålet men henvises til resultatet presentert i spørsmål syv. Grunneieren i Gudbrandsdalen opplever eksempelvis at det er mange ulike offentlige aktører som har ansvar for forskjellige deler, som natur, friluftsliv og kulturminneforvaltning, for å nevne noen. Dette resonnementet støttes også i argumentasjonen hos nasjonalparkforvalteren på Dovre, som påpeker at om mange vandrere går en rute og denne blir sliten, hvem har ansvaret for restaureringen?

I nasjonalparker er det et apparat for å håndtere dette men på andre plasser er det mer løst, mener han. På det nasjonale nivået mener en informant at det er viktig at Kulturminnefondet prioriterer støtte til restaurering av kulturminner langs Pilegrimsleden, noe som var vanlig tidligere år. Lederen på pilegrimssenteret i Gudbrandsdalen mener at det på regionalt nivå er det behov for planverk og tilrettelegging. Ha en plan for kildesortering samt gjerne mer bruk av solceller. For å arbeide med bærekraft kan man også utarbeide turforslag med start og stopp på togstasjoner for en mer miljøvennlig transportmåte, ble det kommentert.

Det er viktig med systemer for overvåking, skjøtsel og merking på lokalt nivå. Når det gjelder tilretteleggingstiltak er seniorrådgiveren fra Riksantikvaren litt skeptisk til «shepastier», da man i Norge har en god tradisjon og kjennskap til bygging i lokal stein. Dette er mer miljø- og kulturvennlig enn å fly inn stein med helikopter fra andre steder. De gamle norske steinstiene følger høydekonturene, mens shepastiene er brattere og litt utenfor norsk tradisjon. Samtidig forteller hun at Riksantikvaren, sammen med Statens vegvesen skal gi ut en ny bok om hvordan man bevarer gamle veier og veifar. Denne kan bidra til en bedre forståelse for ivaretagelse av de gamle stiene, som eksempelvis Pilegrimsleden. Når det gjelder arbeidet ute i felten, så påpekes det at kommuner og frivilligheten er særdeles viktige for å opprettholde bærekraft, og at det er viktig å alltid bruke lette verktøy i arbeidet. Riksantikvarens seniorrådgiver utvikler dette videre med behovet for skånsomme ryddetiltak og hvordan dette kan utføres med eldre arbeidsmetoder. Hun påpeker at lokale lag kanskje heller bør gå med lja og rydde på en skånsom «gammelmåte» enn kommunalt ansatte som kanskje heller kjører med maskin. Dette synet deles av pilegrimssenteret i Gudbrandsdalen som viser til at det er mange kulturminner langs leden i Gudbrandsdalen, som det må opplyses-, informeres om og ev. skjermes. Frivilligheten som rydder leden må ikke skade kulturminner, og grunneiere som driver arbeid må kjenne til kulturminnene. Det er også viktig at de som camper ikke ødelegger kulturminner.

Pilegrimsherberget i Trøndelag ønsker en støtteordning for selvlukkende grunder langs leden og nevner samtidig på den andre siden om situasjoner der pilegrimer har meldt fra om noe sto dårlig til med dyr de møter, hvilket er positivt. Flere informanter mener at herbergene trenger både en faglig- og sosial støtte fra eksempelvis et regionalt pilegrimssenter. De pilegrimsleder som ikke har regionale sentre skulle fort få problemer om det plutselig blir en stor økning i antall pilegrimer på akkurat den leden, blir det kommentert. Med et økt press på herberger grunnet pilegrimer så er det viktig med en plan for å utvide overnattingskapasiteten, dette må være klart før økningen kommer blir det kommentert. Fra fylkeskommunalt hold blir det påpekt at man ønsker mer delegering av oppgaver og mandater til det regionale- fra det nasjonale pilegrimsnivået.

9. Kjenner du til noen sertifiseringssystemer eller metoder som kan bidra til en økt bærekraft på ett eller flere områder innen disse feltene?

Det er tydelig at tankene hos mange av informantene i dette spørsmålet dreier seg rundt vertskapet og bærekraften for kulturmiljøet. Det blir i mindre grad kommentert noen sertifiseringsstrukturer som gjelder spesifikt for natur. Samtidig påpekes det av noen informanter at de sertifiseringssystemer som finnes i dag, virker på de litt større herbergene, men mange er mindre og faller da utenfor. Disse systemene koster en del og tar mye av gevinsten fra de små herbergene, kommenterer en informant fra det administrative nivået. Det viktigste er ikke hvilken plakat som henger på veggen, men hva herbergene faktisk gjør, at de prøver å jobbe direkte opp mot miljø og bærekraft.

Dette resonnementet fremheves også av en annen informant, som mener det er en fordel med sertifiseringssystemer, men det er viktig at det ikke kun er på papiret. Det er viktig med en kobling i virkeligheten og med kontroll for å etterleves. Pilegrimsvirksomheten har et stort mangfold der det er vanskelig å strømlinjeforme et så bredt, komplekst og sammensatt nettverk. En annen informant mener bevisstheten rundt bærekraftmetodene er viktig. Vertskapene er helt sentrale i å formidle disse verdiene. De møter pilegrimene, de har praten og mulighetene her. Det er behov for å samle vertskapene for felles samtaler omkring disse temaene. Pilegrimsherberget i Trondheim har selv sertifisering og medlemskap i Olavsrosa, men kjenner ikke til noen andre godkjenningssystemer. Akkurat Olavsrosa-konseptet støttes av rådgiveren i Innlandet fylkeskommune, som mener dette er en fin ordning der det er et nettverk for bedrifter som driver med kulturminnerelatert turisme. Også Riksantikvarens seniorrådgiver påpeker at Olavsrosa, som er norsk kulturarvs kvalitetsmerke, er kjempeflott for små bedrifter. Det er et kvalitetsstempel for dem som tar vare på kulturarven. Hun nevner også at sertifiseringsordningen «Bærekraftige reismål» finnes, men at den er veldig vanskelig å oppnå og dyr, den passer bedre for større aktører. Det påpekes av en annen informant at det finnes sertifiseringssystemer for overnattingsbedrifter, men ikke for guider når det gjelder naturaktiviteter. Det er ønskelig fra vernemyndigheter å ha mulighet for å stille krav til guider som skal arbeide i naturen.

Det påpekes videre at det er viktig med miljøsertifisering og med en lik struktur i de ulike regionene. Det ønskes at bedriftene skal følge bærekraftsprinsippene. At de skal være gode formidlere av lokal kultur, og at det er ønskelig at overnattingsstedene serverer mer lokal mat og bruker mindre engangsartikler og emballasje i sine produkter. Pilegrimsherberget i Trondheim skulle selv ønske å ha flere samlinger med andre herberger for å diskutere praksis og utviklingsmuligheter. Noen informanter anbefaler at herbergene bruker miljøsertifiseringer, men mener sertifiseringen

Miljøfyrtårn er alt for omfattende. Likeså bør herbergesertifiseringen fra Nasjonalt pilegrimssenter ha med flere miljøkriterier, mener noen. Det bør være et krav om miljøarbeid hos herbergene for å kunne bli med i det offisielle informasjonsmateriellet fra Pilegrimsleden, blir det kommentert.

10. På hvilken måte kan evt. Pilegrimsleden i seg selv bidra til å styrke en god utvikling i samfunnet, spesielt på bygda?

Informanten hos Viken fylkeskommune mener at Pilegrimsleden er genial, den inneholder folkehelse, kulturminner, næring, gamle veier og friluftsliv. Mye av dette som likevel er mål på fylkeskommunalt nivå. Pilegrimsleden bidrar til å utvikle bygda, da det er et så stort mangfold. Dette synet deles også av pilegrimssenteret i Gudbrandsdalen som påpeker at Pilegrimsleden kan være en viktig aktør for å opprettholde bosetting i distriktene. Tilretteleggingen av enkel pilegrimsovernatting på gårdsbruk kan være det som gir den siste inntjeningsmarginen på gården som opprettholder bosetningen, Pilegrimsleden er distriktsutvikling. Riksantikvarens informant mener på sin side at de små lokalsamfunnene langs leden kan oppleve økt verdiskapning ved økt pilegrimstrafikk, som eksempelvis bidrag til gjenbruk av eksisterende bygg for overnatting. Det kan også øke mulighetene for lokale butikker, handverkssalg, kursing og guidede opplevelser. I tillegg kan ulike lokale tiltak med dugnader og arbeidsgrupper styrke det lokale samarbeidet gjennom sosialt samvær og trivsel. Pilegrimsferdselen kan bidra til at lokalbefolkningen får en større interesse for sin bygd og ønsker å vedlikeholde nærområdet mer. Pilegrimssenteret på Dovrefjell tydeliggjør at noe med kvaliteten med Pilegrimsleden er kulturmiljøene og variasjonen. Han mener det har vært forbausende få problemer opp gjennom årene med grunneiere og gårdbrukere. Klart det har vært noen utfordringer, men med alle år og mennesker tatt i betraktning er det lite. Det fungerer ganske bra, man hører mer om begeistringen, om møtene, konkluderer han.

«Pilegrimen ferdes langsomt og er i et område på helt andre premisser enn andre turister. Som pilgrim tar de del av en tradisjon og har respekt for den og tar det inn», mener rådgiveren hos Innlandet fylkeskommune.

Som avslutning kan det være fint med en litt filosofisk betraktning på hvordan man ønsker at Pilegrimsleden skal utvikle seg videre. Lederen på Pilegrimssenter Dovrefjell forteller: «Jeg vandrede en gang på Pilegrimsleden med en tysk journalist. Etter å ha vandret i en time sa han 'Jeg hører ikke en lyd, det er ingen biler. Kun bekken, vinden og naturen'. Etter å ha vandret en time til sa han 'Nå har vi gått i to timer og vi har ikke møtt et menneske'. -Dette syntes han var fantastisk. Så gikk vi videre så sa han 'Du, jeg har seks millioner lesere, -er du sikker på at du vil jeg at skal skrive om dette? Tenk om de kommer?' Hvor går grensen? Stillheten har en verdi.»

8. Diskusjon

8.1 Hvilke utfordringer langs Pilegrimsleden har oppstått-, eller kan komme til å oppstå, med tanke på UNWTOs bærekraftsprinsipp del 1

Bevaring av natur, kultur og miljø, i perspektivet fra et utvalg av representanter fra forvaltning, grunneiere og vertskap langs leden?

Det var delte meninger blant informantene når det kom til slitasje på sti, der noen mente at det ikke var noe problem, mens andre påpekte at det noen steder var enkelte utfordringer over bløte områder. Det mange av informantene kommenterte, var at det ofte er vannet som skaper den store slitasjen, da det eroderer vekk løsmasser fra stier. Spesielt ved et mulig fremtidig våtere klima er dette viktig å være bevisst på, da vannerosjon sammen med økt ferdsel kan føre til at stier får en dårligere kvalitet. Over myrer blir det gjerne brede tråkk, spesielt i områder der det også brukes mye sykkel, noe som kan skape dypere spor i myra. Som McCool og Lime beskriver, må det for områder som allerede har et stort besøk og stor slitasje, bli en stor reduksjon av bruken før man kan se en positiv utvikling og regenerering av natur. Dette taler for at det er nødvendig å være tidlig ute med tiltak. Samtidig ble det påpekt at selv om stien ble dårligere av bruken, så trengte det ikke å være en økologisk skade, men mer et sosialt problem (McCool & Lime, 2001).

Informantene fortalte at det kunne være litt utfordrende for gard- eller huseiere der leden er dårlig merket, noe som medfører at pilegrimer går inn på private gardstun. Norge har signert Den europeiske landskapskonvensjonen, der målet er å styrke lokalsamfunnets delaktighet, noe flere informanter fokuserte på i dybdeintervjuet. Wall-Reinius et al., (2014) påpeker behovet av å være i dialog med grunneiere da den sosiale bærekraften langs leden er viktig.

Kulturminner kan ofte være diskrete, og et praktisk eksempel på det er den gamle tradisjonen med å sette opp varder på fjellet for å vise vei (Luthen, 1992). Denne tradisjonen inspirerer turister langs Pilegrimsleden til å bygge nye varder (Brendehaug, 2017), og som det ble påpekt av informanter kan dette bidra til å ødelegge gamle kulturminner som verp. Nasjonalparkforvalteren i Dovrefjell påpekte at på en høyde langs Pilegrimsleden som brukes mye av turister, var det over 60 varder og vernemyndighetene satte i 2020 opp skilt som forbyr vardebygging. Ellers var det få som mente at det har oppstått, eller var risiko for fremtidig, slitasje på kulturminner langs leden. Det ble påpekt at en reduksjon i økonomi hos kulturminneforvaltningen kan bidra til at offentlige aktører i mindre grad klarer å følge med på, eller motvirke negativ påvirkning på kulturminner generelt. En grunneier påpekte også at fragmenteringen av ansvar i det offentlige har bidratt til utfordringer, da de må forholde seg til mange ulike aktører. Samtidig nevnte flere informanter at kulturminner i positiv forstand kan bli tatt i bruk for å videreføre kulturarven og utvikle lokalsamfunn og næringsliv, noe

som også ble påpekt av Uddu i 2008. De påpekte videre viktigheten av formidling av kunnskap for å bidra til at de besøkende får en større forståelse av natur og kultur. Dette innebærer også å arbeide med kanalisering og styring av ferdselen til mer robuste områder samt det som Gundersen et al., (2011) definerer som forebyggende tiltak, som design, planlegging og restaurering av infrastruktur.

Man skulle kunne tro at den økte ferdselen langs Pilegrimsleden de siste årene har resultert i mer forsøpling, men de fleste informantene mener at pilegrimen er bevisst og at de stort sett ikke etterlater seg søppel, noe som også i stor grad kom frem i den kvantitative undersøkelsen der over 65 % seier at de ikke hadde opplevd forsøpling. En ren sti bidrar til mindre forsøpling fra de besøkende, mener Brendehaug et al., (2017). For å opprettholde dette er det derfor behov for å ha søppelkasser ved knutepunkter, dit vandrere kan ta med seg søppelet sitt. Flere informanter påpeker også at det har vært problemer med toalettfasilitetene langs Pilegrimsleden. Naboer og grunneiere har klaget og det er påpekt fra mange hold at det mangler toaletter på relevante plasser langs leden. Samtidig mener flere at det både kan være vanskeligheter med dårlig infrastruktur samt mangel på kunnskap som får pilegrimene til å gjøre feil. Til tross for dette poengterte informantene at pilegrimene ønsker å være miljøbevisste. Nyere forskning innen miljøpsykologi har også påvist at den økologiske bevisstheten og naturtilknytningen formes i samværet med naturen (Dannevig & Aall, i Magnusen & Vold, 2018). Da det i undersøkelsen fremkommer at pilegrimene vandrer lenge, er det sannsynlig at pilegrimene vil kunne utvikle en større økologisk bevissthet i løpet av vandringen.

Det fremkom i den kvalitative undersøkelsen at det var en utfordring rundt bærekraft og kulturmiljø og en balansegang mellom næring og gjestfrihet. Flere informanter kommenterte at det å drive næring langs Pilegrimsleden kan være vanskelig på grunn av de aktører som driver på dugnad, eller at enkelte pilegrimer mener at ting skal være gratis, da det er en pilegrimstradisjon. Dette gjelder både på herberger og ved guidede turer, og det ble også påpekt behovet for at næringen bør operere med reelle priser. Mange overnattingssteder som vender seg til pilegrimer, særlig i distriktene, er private gårder eller familiedrevne herberger der pilegrimene får et positivt innblikk i den lokale kulturen. På samfunnsnivå er det viktig at det synliggjøres hvilke positive effekter pilegrimsvandring fører med seg, for å skape positive holdninger blant lokalbefolkningen og andre interessenter (McGehee & Anderneck, 2004).

Flere informanter kommenterer at det har vært en økning av teltere på leden, og at det har vært flere tilfeller av telting både for nær hus, og ute på dyrkamark. I NINA- undersøkelsen fra 2014 fremkom det at hele 18 % av de totalt registrerte overnattingene var i telt (Vistad, 2014), og flere informanter opplever at dette har økt med årene. I kasseundersøkelsen på Kastberga brukte 46 % av pilgrimene telt i 2020. Noen informanter kommenterte at enkelte områder har et dårlig tilbud når

det gjelder overnatting, og med en fortsatt økning av antallet pilegrimer fremover kan dette bli en utfordring. Dette kan generere en slitasje på de allerede etablerte herbergene som da får ta imot flere pilegrimer enn de har kapasitet til. En av informantene mener at dette på den andre siden kan gi grunnlag for nyetableringer.

Informantene meldte ikke om at dyrelivet blir påvirket, eller om store problem med forstyrrelser på beitedyr, men det ble påpekt at det var en utfordring at grunder ikke blir lukket. Også situasjoner der dyr følger vandrerne ned mot bygda, ble nevnt. På noen steder er leden også lagt om fordi beitedyr har blitt forstyrret. Det som i dag fremstår som et av de viktigste momentene i undersøkelsen er at leden går gjennom villreinsområder i Knutshømrådet, noe som med en økt ferdsel av vandrere mest sannsynlig kan skape en utfordring for villreinen fremover i tid. Dette er noe flere av informantene påpeker.

8.2 Hvilken oppfatning av miljøet langs Pilegrimsleden har et utvalg av pilegrimer? Hvilke fasiliteter bruker de under sin vandring, og hvilket tilretteleggingsnivå ønsker de at infrastrukturen skal være på?

Mange besøkende som kommer til Norge har en oppfatning av at dette er et miljøvennlig og bærekraftig samfunn, og kildesortering er noe mange forventer i et «grønt» land som Norge (Innovasjon Norge, 2015). Likevel har flere pilegrimer i den kvantitative undersøkelsen skrevet at dette er en utfordring på enkelte strekninger og ønsker flere muligheter til kildesortering. Hele 20 % kommenterer at det var vanskelig å være miljøvennlig langs leden og denne andelen er signifikant større hos de utenlandske pilegrimene. Samtidig kommenterer flere at det er en viss grad av slitasje og en viss grad av forsøpling. På lengre strek av Pilegrimsleden er det vanskelig å bli kvitt søppelet og respondentene rangerer i sitt idealområde tilgang på søppeldunker med 5,48 av 7 på viktighet.

Mange som deltok i undersøkelsen mener generelt at det er fint i Norge, men mange respondenter oppgir tømmerhogst som noe de mener er med på å skape negative konsekvenser for Pilegrimsleden. Respondentene har videre en lav grad av purisme og ønsker for sitt ideelle vandringsområde god tilrettelegging med skilting og merking, kloppelegging over bløte områder samt tilrettelagte rasteplasser og enklere søppelhandtering. Disse momentene blir kategorisert som positivt eller svært positivt. (Det fremkommer ikke eksplisitt i undersøkelsen hvilket nivå av tilrettelegging de ønsker spesifikt på Pilegrimsleden). Samtidig mener mange at det er positivt at det blir arbeidet med bærekraft langs leden og at ulike bedrifter og aktører har miljø- eller kultur sertifiseringer. Det er ikke mange som opplever en negativ påvirkning på kulturmiljøet de møter underveis. Til tross for en lav grad av purisme på hvordan de vurderer sitt idealområde, valgte 46 %

av pilegrimene å bo enkelt, med telt eller gapahuk enkelte netter. De fleste mener at dagens pilgrimsled mangler en del for å kunne måle seg med respondentenes idealområde, og Pilegrimsleden rangeres med 3,7 av 5 poeng. Dette er lavere enn NINAs undersøkelse i 2014 (Vistad, 2014), noe som kan ha å gjøre med at det er et større antall nordmenn med i 2020-undersøkelsen. Ellers er resultatene fra undersøkelsene i 2014 og 2020 påfallende like til tross for seks års mellomrom. I både 2014- og 2020-undersøkelsen er «naturopplevelsen» den viktigste faktoren for en pilgrimsvandring med 2,8 respektive 2,9 poeng av 3, noe som viser at dette er et meget viktig område å bevare og arbeide videre med. I 2020-undersøkelsen er det også en stor samstemmighet mellom norske og utenlandske pilegrimer, men enkelte spørsmål har en signifikant forskjell mellom hva de to gruppene etterspør under sin vandring. Utenlandske pilegrimer mener i større grad det er vanskeligere å være miljøvennlig (som tidligere nevnt), de har også et større ønske om å vandre alene, og er mindre interessert i veiens brukshistorie og møter med lokalbefolkningen.

8.3 Hvilke operative tiltak anbefales på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå for å styrke UNWTOs bærekraftsprinsipp del 1?

Bevaring av natur, kultur og miljø ut fra undersøkelsene samt med støtte i teori og forskning

Et av de viktige momentene som fremkommer fra informantene når det gjelder bærekraft, er at man ikke bør slite på de naturressursene eller bruke opp de menneskelige ressursene som finnes langs Pilegrimsleden. Andre momenter som informantene kommenterer sorteres og presenteres i kategorier:

Overvåking: Pilegrimsleden har et varierende regionalt bruksmønster, noe som for eksempel bekreftes av statistikk fra ferdsels-tellere (Jansson, 2019). Flere informanter påpeker behovet av kjennskap til hva som skjer langs leden, og ønsker ulike observasjonsstudier og brukerundersøkelser på strekninger med slitasje, søppel eller forstyrrelsesproblematikk. Samtidig blir det påpekt at det er vanskelig å finne riktige metoder for å innhente data. Overvåking er selve nøkkelen til god håndtering og gir et empirisk grunnlag for å iverksette strategier for å styrke bærekraftarbeidet. Klima- og miljødepartementet påpeker viktigheten av miljøbevissthet og tiltak som «styrer ferdsel og forhindrer slitasje», og Norsk institutt for naturforskning konkluderer videre med at det er viktig med en nær kobling mellom monitorering og praktisk bruk og forvaltning (Vistad et al., 2008).

Planlegging: Det påpekes av flere informanter at det er behov for planlegging av ekspansjon av overnattingssteder da antall pilegrimer vil øke og at dette krever en del ressurser og midler. For at Pilegrimsleden skal virke godt på lang sikt er det viktig med riktige reguleringer og tydelige avtaler med grunneiere og andre interessenter (Dervo et al., 2014). De aller fleste som vandrer på pilegrimsleden oppfører seg godt, og mange informanter i de kvalitative intervjuene poengterer at

pilegrimer ønsker å gjøre ting riktig samt å vise hensyn. Da allemannsretten ble etablert var ferdselen i naturen ikke så konsentrert og bruken ble mer spredt enn den er i dag. Margaryan og Stensland (2017) påpeker at det er en utfordring for naturbasert reiseliv at den kumulative virkningen bidrar til slitasjen, noe som også bekreftes av Gundersen et al., (2011). Både informanter og respondenter er positive til tiltak som kan redusere negative effekter gjennom infrastrukturelle tiltak.

Design, utforming og restaurering: Det fremkommer at det er et behov for bedre infrastruktur, som kloppelegging, søppelhåndtering og toalettfasiliteter, og informantene påpeker at servicefasiliteter ikke bør bygges ute i naturen, men i krysningspunkter der Pilegrimsleden møter vanlig vei. Det nevnes også behov for rasteplasser og teltplasser samt å få inn disse på kart slik at pilegrimene lettere kan planlegge sin tur. Samtidig påpekes viktigheten av å ha et godt system for oppfølging og vedlikehold. Andre typer av tiltak som har blitt brukt mer de siste årene, er steinsetting av stier for å motvirke erosjon (Heiberg et al., 2005), noe som Riksantikvarens informant mente kunne gjøres på en måte som var mer tilpasset den lokale byggeskikken. Samtidig er det viktig å vurdere hvorvidt infrastrukturen skal styrke sikkerheten for den vandrende og naturens tåleevne, eller om den skal bidra til bekvemmelighet og komfort for den besøkende, spør seg en informant (Hammit et al., 2015).

Kunnskap til de besøkende/ informasjon: De fleste informanter påpeker at god informasjon kan være en mulighet for å øke bærekraften samt redusere slitasje. Dette kan være informasjon på nettsider, i guidebøker eller på fysiske- eller interaktive informasjonstavler. Det kan være ulike temaer og gjøres i samarbeid med eksempelvis vernemyndigheter. Lederen for det regionale senteret på Dovrefjell påpeker at det er under sine guidede turer han har den beste muligheten til å formidle natur- og kulturinformasjon til pilegrimer og besøkere. Dette er noe som også støttes av Hardy (2003), som poengterer muligheten til å påvirke de besøkendes kunnskap og holdninger gjennom interpretasjon.

Manipulere fysiske miljøer: Gudbrandsdalsleden går lengre strekk over fjellpartier, og sesongen sammenfaller gjerne med en sårbar periode for dyr og vekster. Flere informanter nevner utfordringer med ferdsel i villreinområder, et tema som er undersøkt i flere norske forskningsrapporter (Øian et al., 2015; Gundersen et al., 2016). Flere av informantene anbefaler videre å justere leden ned i Drivdalen i stedet for over Knutshømrådet for å unngå at villreinen skal bli forstyrret. Med det kommende Kongeveiprosjektet i Drivdalen kan dette være en fremtidig mulighet for kanalisering. Flere informanter anbefaler også muligheter for å utvide pilegrimssesongen for å spre trykket samt i større grad kanalisere vandrere fra Gudbrandsdalsleden til noen av de andre pilegrimsledene

Bevaring av natur og skogsmiljøer: Flere pilegrimer kommenterer utfordringene med hogst langs pilegrimsleden. Gundersen og Bentsdal (2004) fremhever at allmennheten ønsker et bærekraftig

skogbruk, men ikke alltid liker de synlige effektene av dette. Skoghogst skal i utgangspunktet ut fra skogbruksloven § 8 ta hensyn til friluftsliv og turstier (Skogbruksloven, 2005, § 8), likeså skal sertifisert FCS eller PESC tømmer ivareta friluftslivshensyn. Informantene anbefaler både å arbeide for mer vern av friluftslivsarealer samt å bruke eldre arbeidsmetoder i samband med skogrydding langs stien. Grunneierne har selvfølgelig rett til å ta ut tømmer i egen skog, men en økt dialog kan bidra til å skjerme noe av arealet rundt Pilegrimsleden.

8.4 Hvilke sertifiserings-systemer kan vurderes for å styrke bevaringen av natur, kultur og miljø langs Pilegrimsleden?

Det er av betydning at utviklingen av Pilegrimsleden skjer på en bærekraftig måte og med en holistisk tilnærming til de utfordringer og muligheter som ligger i pilegrimssatsingen. Én måte å øke mulighetene for dette på er å implementere ulike sertifiseringer.

Et utvalg av aktører fra reiselivsnæringen skriver at næringen selv må miljøsertifisere egen virksomhet, dvs. at de aktørene som inngår i reiselivssystemet, har et eget ansvar for å få dette til (De historiske et al., 2017). Dette er også noe som majoriteten av pilegrimene i den kvantitative undersøkelsen ønsker, og de mener det er positivt eller veldig positivt at det arbeides med bærekraftsspørsmål samt miljøsertifisering, samtidig blir det påpekt at det ikke er så enkelt å være miljøvennlig langs leden, noe særlig de utenlandske pilegrimene kommenterer.

Det er viktig å arbeide for at flere overnattings- og serveringssteder sertifiserer seg via veletablerte ordninger og informantene nevner blant annet Olavsrosa, Norsk økoturisme eller Miljøfyrtårn. Videre kan det gjøres innkjøp av enkeltprodukter som er Svanen merket. Med bakgrunn i kommentarer fra informantene bør det implementeres enda tydeligere retningslinjer for miljø og bærekraft hos Nasjonalt pilegrimssenters sertifisering som eksempelvis Pilegrimsherberge og Pilegrimshotell. De offentlige pilegrimsaktørene bør selv sertifisere sin virksomhet med eksempelvis Miljøfyrtårn. Et stort antall av langvandrende pilegrimer (ca. 72 % i 2019) kommer fra utlandet, og de reiser ofte til Norge med fly. Dette er en vanlig transportmåte innen reiseliv, også for kategorien øko-turisme. Aall (2014) påpeker at det er transporten til og fra reisemålet som genererer den store miljøpåvirkningen, ikke selve vandringsaktiviteten. Dette er noe som ble løftet frem av Riksantikvarens seniorrådgiver som anbefalte økt satsing på tog.

9. Konklusjon og anbefalinger

I denne studien har jeg undersøkt ulike behov og synspunkter hos pilegrimsvandrere og informanter knyttet til Pilegrimsleden med tanke på en fortsatt bærekraftig bruk og utvikling av leden. Dette gjør jeg med bakgrunn i UNWTOs bærekraftstrategi del 1, for turismesektoren.

Tatt i betraktning et økende antall pilegrimer i løpet av de siste fem årene, er det viktig å utvikle bærekraftstrategier som kan bidra til en videre god utvikling av Pilegrimsleden, noe som også sentrale planverk i pilegrimssatsingen legger fokus på. Denne undersøkelsen viser at det finnes utfordringer knyttet til en negativ påvirkning både på natur- og kulturmiljøet, om enn i et foreløpig lite omfang. For at Pilegrimsleden også i fremtiden skal være bærekraftig vil jeg derfor anbefale tiltak som ivaretar både de naturrelaterte- og de kulturmessige verdiene langs leden. Eksempler på de mest relevante tiltakene langs Pilegrimsleden kan med støtte i Gundersen et al., (2011) være å: Gi de besøkende mer kunnskap for å øke natur- og kulturforståelsen. Restaurere, planlegge og designe både pilegrimsled og rasteplasser for bedre holdbarhet, samt å justere stiene og kanalisere ferdsele til ønskede traséer. Disse anbefalingene kan sammen med undersøkelsens funn og teori summeres i seks konkrete momenter; 1. Infrastrukturelle tiltak. 2. Informasjonsarbeid. 3. Styrking av nettverkene 4. Miljøsertifiseringer. 5. Overvåkning. 6. Økt dialog og offentlig samarbeid.

1. Infrastrukturelle tiltak. Resultater fra den kvantitative undersøkelsen viser at mange pilegrimer generelt er positive til tilrettelegging av infrastruktur, men at den nåværende tilretteleggingen har noen mangler for å nå et nivå som pilegrimene anser som ideelt. Dette gjelder for eksempel toalettfasiliteter og klopplegging. Behovet for en bedre infrastruktur er også noe som flere informanter påpeker, der spesielt vannerosjon på stier samt mangel på toalettfasiliteter blir sett på som en utfordring. På mange områder langs Pilegrimsleden er det også partier med myr som lett kan ta skade av vedvarende bruk, og der klopplegging har vist seg å ha god effekt både på fremkommelighet, slitasje og kanalisering av ferdsele (Øian et al., 2015). Et konkret tiltak kan derfor være å forsterke arbeidet med klopper, grøfter på tvers av stiene, samt steinlegging, noe som er særlig relevant på svake partier av leden som også brukes av syklistene. Andre viktige tiltak vil være å utvikle og etablere flere rasteplasser, toalettløsninger og en god struktur for håndtering av søppel inklusive kildesortering der dette er mulig. Videre kan telting ha negative konsekvenser både for lokalbefolkningen om det foregår på innmark, og i naturen på områder som er ekstra utsatt for slitasje. Det er derfor viktig å ha oversikt over hvor det er populært å telte, ha en god dialog med grunneiere, samt å informere pilegrimer om regler og anbefalinger knyttet til bruk av telt. I flere områder er det også viktig å merke leden bedre slik at pilegrimene finner riktig vei både ute i terrenget samt i bebygde strøk. Dette gjelder spesielt i områder der leden passerer gårdstun, noe

som ble poengtert i et av intervjuene. I verneområder eller sårbare områder bør justering av trasévalg vurderes, spesielt i områder med villrein.

2. Informasjonsarbeid. I følge den kvantitative undersøkelsen var 89 % av de langveis-vandrende pilegrimene her for første gang, noe som viser behovet for å nå ut med informasjon til de besøkende. Det fremheves at informasjonen de besøkende får, kan avgjøre deres væremåte og hensyntagende i forhold til ulike vernebestemmelser, noe som igjen kan generere en mer bærekraftig adferd med mindre negativ natur - og kulturelt påvirkning. Jeg anbefaler derfor at det utvikles flere fysiske- og interaktive informasjonstavler langs leden, samt informasjonsskriv om bærekraft og natur- og kulturvennlig ferdsel tilgjengelig hos eksempelvis herberger, kirker og på de regionale pilegrimssentrene. Langs St. Jakobsveien til Santiago i Spania har man utarbeidet en publikasjon «Protection Guide of the Way of St. James», for bevaring av den kulturelle arven langs leden (Xunta de Galicia, 2014). Noe liknende kan også utformes for Pilegrimsleden i Norge, for eksempel til bruk under naturveiledning og guidede turer. For å styrke arbeidsmiljøet for vertskapene kan utarbeiding av en felles struktur og et felles bookingsystem for overnatting bidra til mer forutsigbarhet. Videre kan et informativt selvbetjeningssystem gi større fleksibilitet for de som driver, og samtidig bidra til et enda bedre og mer holdbart samspill mellom besøkende og vertskap over tid (Leung et al., 2018).

3. Styrking av nettverkene. Vertskapene og andre aktører som virker langs ledene, er sentrale for Pilegrimsleden og trenger ofte både støtte og rådgiving i følge flere av informantene. En måte å motivere et nettverk av ulike aktører på er å arrangere kurs om relevante tema, samt å holde utviklingsmøter om felles strategier og arbeidsmåter. Grunneiere og lokale interessenter er både premissleverandører for Pilegrimsledens struktur og samtidig et viktig lokalt «vertskap». Klima- og miljødepartementet fronter behovet av å involvere grunn- og skogeiere i planlegging (Meld. St. 18 (2015- 2016)). Flere respondenter kommenterte utfordringer for vandreren i områder med tømmerdrift hvilket påvirker Pilegrimsleden negativt. Gundersen & Vistad (2016) fant ut at skogbruk var en faktor som bidro til at en tursti fremsto som mindre attraktiv. Kommunene og de regionale pilegrimssentrene bør derfor arbeide for en god dialog med skogeiere og styrking av nettverket rundt disse, for å tidlig kunne avdekke eventuelle utfordringer og for å sikre at Pilegrimsleden blir hensyntatt ved hogst.

4. Miljøsertifiseringer. Av miljøhensyn er det viktig å legge til rette for, og gi støtte til aktører som ønsker å arbeide for en økt miljø- og kulturbasert bevissthet. Blant annet bør bedrifter og ulike aktører knyttet til leden oppfordres til å skaffe seg miljø- og bærekrafts-sertifiseringer som for eksempel Olavsrosa, Norsk økoturisme eller Miljøfyrtårn. For ulike foreninger, turoperatører og pilegrimer som vandrer langs leden bør også metodikken i «Leave No Trace» implementeres i

informasjonsmateriell, guidekurs og lignende. De største besøksgruppene de siste årene er tyske, nederlandske og belgiske pilegrimer, og det er derfor vesentlig å løfte frem tog som transportmåte i ulike informasjonskanaler, for en mer miljøvennlig transport til startpunktet i stedet for fly. Dette er noe som også påpekes av Sunde Kolderup (2021) og som fremkommer i intervjuer med informanter. Med støtte i Elmahdy et al., (2017) er det videre avgjørende at det tilrettelegges med øko-vennlig infrastruktur der de besøkende kommer, slik at pilegrimsvandring faktisk blir miljøvennlig i praksis.

5. Overvåking. Ved enkelte følsomme seksjoner av Pilegrimsleden mener jeg det er behov for å utarbeide gode overvåkingsprogrammer, der ulike miljø-, eller kultureller temaer kan følges med på. Norsk institutt for naturforskning gjennomførte eksempelvis en undersøkelse på «Romboleden» i Skardsfjella med anbefalinger om bedre kanalisering, tiltak som klopplegging, samt kartlegging av dyr og natur langs leden (Gundersen et al., 2019). Dette er en type undersøkelse som jeg mener bør utføres også i naturområder langs Gudbrandsdalsleden. Samtidig bør man fotografere forhåndsbestemte punkter fra samme sted og tid i flere år for å ha oversikt over slitasjen for fremtidig forskning, såkalte photopoints (Leung et al., 2018). Der Pilegrimsleden passerer sensitive naturområder, anbefaler jeg bruk av etablert metodikk som eksempelvis Tourism Optimisation Management Model, TOMM (se figur 5 på side 20). I spesielle verneområder samt villreinområder anbefales den mer kompliserte LAC modellen (se figur 3, sid 16).

6. Økt dialog og offentlig samarbeid. For å motvirke at det til tross for allemannsretten finnes motsetninger mellom de som ferdes, og de som eier områdene (Olsen, 2016) hvor Pilegrimsleden går, kan et positivt bidrag være å få inn Pilegrimsleden i kommuneplanens arealdel (Reusch, 2017). Samtidig trenger flere av momentene jeg har anbefalt over et langsiktig institusjonalisert samarbeid for å kunne være effektive. I undersøkelsen påpeker både respondenter og informanter utfordringen med fragmentering og uklarhet i ansvarsområder, noe som indikerer et behov for en sterkere samordning mellom kulturvernmyndigheter, naturforvaltning samt ulike planmyndigheter. Dette bør gjøres sammen med pilegrimsadministrasjonen for å styrke utviklingen av Pilegrimsleden på en langsiktig og bærekraftig måte. Jeg oppfordrer derfor nevnte aktører til et sterkere samarbeid.

9.1 Videre forskning

Datagrunnlaget for denne oppgaven består av et rikt materiale, der presentasjonen av den kvalitative undersøkelsen beskriver situasjonen rundt Pilegrimsleden spesielt, og arbeid med naturturisme, tilrettelegging og arealforvaltning generelt. Videre er det i den kvantitative undersøkelsen belyst ulike faktorer som omhandler brukergrupper på Pilegrimsleden, deres bakgrunn og adferd, samt deres vurderinger om aspekter som tilrettelegging, purismenivå og bærekraftsspørsmål. Jeg mener at denne undersøkelsen bidrar til å belyse situasjonen på Pilegrimsleden i 2020 til nytte for både forvaltning og videre forskning. Den kan også på sikt bidra til en større bærekraftig bruk av natur og kulturmiljø langs leden, om riktige metoder for arbeidet med Pilegrimsleden videreutvikles. Langt fra alle momenter når det gjelder bærekraft er belyst i denne oppgaven, da temaet er svært omfattende og til viss del tverrfaglig.

Jeg anbefaler derfor at det forskes videre på sårbarhetsvurderinger for ulike relevante seksjoner av Pilegrimsleden. Her kan eksempelvis metoder utarbeidet av Miljødirektoratet (2018) brukes og det samme kan NINAs sårbarhetsmodell, med både et natur- og samfunnsvitenskapelig fokus (Hagen et al., 2019). Arbeidsgruppen for turisme og verneområder i den internasjonale naturvernorganisasjonen (IUCN) hevder blant annet at «Any phenomenon that is not measured and reported does not exist politically» (Vistad et al., 2008), noe som påpeker nødvendigheten av å overvåke og rapportere om sårbare områder. Jeg mener det også er behov for fler undersøkelser med samfunnsvitenskapelig kopling der fokuset er på vertskap, sosial bærekraft og handtering av ulike brukergrupper. Med støtte i Hegstad (2006) anbefaler jeg derfor videre forskning på de kumulative langtidsvirkningene på holdninger og opplevelser hos lokalbefolkningen og grunneierne der Pilegrimsleden passerer for å styrke den sosiale bærekraften langs Pilegrimsleden over tid.

10. Litteraturliste

- Akerhaugen, B. (2016). *Gamle veier og eiendomsrett*. Årboka for Norsk vegmuseum. Statens vegvesen
- Berg, S.K. & Nesbakken, A. (2009) *I Pilegrimenes fotefar. Pilegrimsleden som verdiskapingsprosjekt*. NIKU Rapport 33. 66 sider.
- Borrie, W.T., McCool, S. & Stankey, G.H. (1999) *Protected Area Planning Principles and Strategies*. In Lindberk, K., Wood, M.E & Engeldrum, D. (Eds.) (1998) *Ecotourism: A guide for planners and Managers*. Volume 2. Pp. 133-154 (The Ecotourism Society, North Bennington, VT)
- Brendehaug, E., Husabø, I.A. & Dannevig, H. (2017) *Tryggere masseturisme til fjells*. Tidsskrift for utmarksforskning 2017-2. <http://hdl.handle.net/11250/2477449>
- Brox, K.H. & Leren, Ø. (2014) *Over Dovrefjell langs pilegrimsled og kongevei*. Museumsforlaget. Trondheim
- Butler, R.W. (1999) *Sustainable tourism: A state of the art review*. *Tourism geographies*, 1:1,7-25
DOI: 10.1080/14616689908721291
- Chia-Chen, K. (2017) *Relationship between Land and People along the Way. Focus on St. Olav ways in Norway*. Master Thesis. Norwegian School of Sport Sciences.
- De Historiske., Den Norske turistforeningen., Fellesforbundet., Hanen., Innovasjon Norge., NCE Tourism., NHO Reiseliv., Norges naturvernforbund., Norsk reiseliv. & Virke Reise Norge og kultur (2017) *Mot et bærekraftig reiseliv-Veikart fra reiselivsnæringen i Norge*. Oslo
- Denstali, J.M., Lindberg, K. & Vistad, O.I. (2010). *Stakeholder Consensus Regarding Trail Conditions and Management Responses: A Norwegian Case Study*. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 10. 358-374. 10.1080/15022250.2010.495486.
- Dervo, K.B., Skår, M., Køhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O og Gundersen, V. (2014) *Friluftsliv i Norge anno 2014-status og utfordringer*. NINA rapport 1073. 98 s + vedlegg Norsk institutt for naturforskning
- Direktoratet for naturforvaltning (1998) *Prosjekt pilegrimsleden 1994-1997. Resultater og erfaringer*. DN-notat 1998-2
- Eide, N.E., Hagen, D., Gundersen, V., Vistad, O.I., Fangel, K., Erikstad, L., Strand, O, & Blumentrath, S. (2015) *Sårbarhetsvurdering i verneområder. Utvikling av metodikk for å vurdere sårbarhet for*

- vegetasjon og dyreliv knyttet til ferdsel i verneområder i fjellet*. NINA Rapport 1191. 64 s. vedlegg Norsk institutt for naturforskning. Trondheim/Lillehammer/Oslo
- Elmahdy, Y.M., Haukeland, J.V. & Fredman, P. (2017) *Tourism megatrends, a literature review focused on nature-based tourism*. MINA fagrapport 42. 74 pp. Norwegian University of Life Sciences
- Evju, M., Hagen, D., Jokerud, M., Olsen, S. L., Selvaag, S. K. & Vistad, O. I. (2021) *Effects of mountainbiking versus hiking on trails under different environmental conditions*. Journal of Environmental Management 278 (2021) 111554
<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.111554>
- Fornyrings-, administrasjons- og kirkedepartementet, Kulturdepartementet, Landbruks- og matdepartementet, Miljøverndepartementet & Nærings- og handelsdepartementet. (2012) *Strategi for pilegrimssatsing*. Oslo Lastet ned 20.11.20 fra:
<https://pilegrimsleden.no/assets/images/Strategi-for-pilegrimssatsing-2012.pdf>
- Fredman, P., Friberg, H.L. & Emmelin, L. (2006) Visitor surveys at Fulufjället-Before and after National park Establishment. Etour WP 2006:1 Mid Sweden University
- Fredman, P., Friberg, H. L. & Emmelin, L. (2007). *Increased Visitation from National Park Designation*. Current issues in tourism Vol 10. No 1. pp. 87-95 Doi:10.2167/cit293.0
- Fredman, P., Wall-Reinius, S. & Lundberg, C. (2009) *Turism i natur. Definitioner, omfang, statistikk*. Etour 2009:23. Mid Sweden University
- Fredman, P. & Tyrväinen, L. (2010) *Frontiers in nature-based tourism*. Scandinavian journal of Hospitality and Tourism, 10: 3, 177-189 DOI: 10.1080/15022250.2010.502365
- Friluftsløven (1957) Lov om friluftslivet (Lov-1957-06-28-16). Lastet ned 2021.02.25 fra
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1957-06-28-16>
- Gundersen, V. & Bentsdal, K (2004) *Arealplaner for friluftsliv i skog*. Aktuelt fra Skogforsk.
<https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2659159/Skogforskningen-Aktuelt-2005-01.pdf?sequence=1>
- Gundersen, V., Andersen, O., Kaltenborn, B.P., Vistad, O.I. & Wold, L.C. (2011) Målstyrt forvaltning- Metoder for håndtering av ferdsel i verneområder.- NINA rapport 615. 107 s. Norsk institutt for naturforskning. Lillehammer

- Gundersen, V., Mehmetoglu, M., Vistad, O.I. & Andersen, O. (2015a) Linking visitor motivation with attitude towards management restrictions on use in a national park. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. Volume 9. s. 77-86 Doi:10.1016/j.jort.2015.04.004
- Gundersen, V., Tangeland, T. & Kaltenborn, B.P. (2015b) Planning for recreation along the opportunity spectrum. The case of Oslo, Norway. *Urban forestry & Urban Greening* 14 (2015) 210-217 <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2015.01.006>
- Gundersen, V. & Vistad, O.I. (2016) Public Opinions and Use of Various Types of Recreational Infrastructure in Boreal Forest Settings. *Forest* 2016, 7, 113; Doi:10.3390/f7060113
- Gundersen, V., Hagen, D., Stokke, B.G. & Eriksen, L.R. (2019) Sårbarhetsvurdering av utvalgte lokaliteter i Skardsfjella og Hyllingsdalen landskapsvernområde. NINA rapport 1601.
- Hafskjold, Bjørnsdotter, M. (2015) *En pilgrimsvandring vs. En vanlig vandring i norsk natur-det går vel for det samme det, eller? En studie om hvordan tro og livssyn påvirker opplevelsen av en pilgrimsvandring*. Masteroppgave. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Hagen, D., Systad, G.H., Eide, N.E., Vistad, O.I., Stien, A., Erikstad, L., Moe, B., Svenning, M., & Veiberg, V. (2014) *Sårbarhetsvurdering i polare strøk. Gjennomgang av begrep og metoder*.-NINA rapport 1045. 53 s. Norsk institutt for naturforskning
- Hagen, D., Evju, M., Olsen, S.L, Andersen, O. & Vistad, O.I. (2016) *Effekter av sykling og riding på vegetasjon langs stier. Resultater av en feltstudie*. NINA rapport 1288. 50 s. Norsk institutt for naturforskning
- Hagen, D., Eide, N.E., Evju, M., Gundersen, V., Stokke, B., Vistad, O.I., Rød-Eriksen, L., Olsen, S.L. & Fangel, K. (2019) *Handbok. Sårbarhetsvurdering av ferdselslokaliteter i verneområder, for vegetasjon og dyreliv*. NINA temahefte 73. Norsk institutt for naturforskning.
- Hammit, W.E., Cole, D.N. & Monz, C. (2015) *Wildland recreation. Ecology and management, Third Edition*. Blackwell John Wiley & sons, Ltd
- Hardy, A. (2003) *An Investigation into the Key Factors Necessary for the Development of Iconic Touring Routes*. *Journal of Vacation Marketing*. 9 (4): 314-330
DOI:10.1177/135676670300900402
- Haukeland, J.V. & Stokke, K.B. (2015) *Nasjonalparkene- En resurs for utvikling*. *Plan* 2015 (2) s. 44-49

- Hegstad, A. (2006) *Rapport til Miljøverndepartementet. Handlingsplan for bærekraftig bruk, forvaltning og skjøtsel av verneområder*. Direktoratet for naturforvaltning
- Heiberg, M.M., Christensen, H.M. & Aas, Ø. (2005) *Turisme i verneområder*. Forprosjekt.-NINA rapport 87. 87 pp.
- Innovasjon Norge. (2011) *Kvalitetsmerke for Økoturisme i Norge*. Norsk økoturisme. Revidert utgave 2011
- Innovasjon Norge. (2015) *Håndbok for reisemålsutvikling*. ISSN 0809-8050
- Innovasjon Norge. (2017) *Standard for Bærekraftige reisemål. Kriterier og indikatorer*. Versjon 2.0-04.07.2017
- Innovasjon Norge. (2020a) *Turistundersøkelsen - Reiselivsåret 2019Sommersesongen_2019_Bakkgrunnsrapport*. Lastet ned 2020.12.03 fra:
<https://business.visitnorway.com/no/turistundersokelsen/turistunderskelsen-2019/>
- Innovasjon Norge. (2020b) *Nøkkeltall om norsk turisme 2019*. Lastet ned 2020.12.09 fra:
https://assets.simpleviewcms.com/simpleview/image/upload/v1/clients/norway/N_kkeltall_om_norsk_turisme_2019_ny_c28e515f-43f7-43ea-8e7d-6fd01a6ea85b.pdf
- Interreg Europe (2018) *Economic Impact of Pilgrims on St James Way*. Lastet ned den 2021.02.28 fra:
<https://www.interregeurope.eu/greenpilgrimage/news/news-article/3616/economic-impact-of-pilgrims-on-st-james-way/>
- Jacobsen, E.W. & Espelien, A. (2010) *Et kunnskapsbasert reiseliv*. Menonpublikasjon nr. 11. Menon Business Economics
- Jansson, M. (2015) *Merkehandbok 2015-2018*. Nasjonalt Pilegrimssenter. Handbok fra internettside. Lastet ned 2020.11.22 fra: <https://pilegrimsleden.no/assets/images/Merkehandbok-for-Pilegrimsleden-St.-Olavsvegene-til-Trondheim.-2015-2018.pdf>.
- Jansson, M. (2019) *Statistikk Gudbrandsdalsleden og St. Olavsleden 2019*. Nasjonalt pilegrimssenter. Rapport fra internettside. Lastet ned 2020.11.09 fra:
<https://pilegrimsleden.no/assets/images/Statistikk-2019-Pilegrimsleden.-St.Olavsvegene-til-Trondheim.-Gudbrandsdalsleden-St.Olavsleden-og-Osterdalsledene.pdf>
- Jensen, R. (2014) *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning- før og nå*. Novus Forlag. Oslo

- Jensen, R. (2016) *Santiago de Compostela sett fra Norge*. Kirke og kultur nr. 3. s. 226-241
Universitetsforlaget. DOI:10.18261/issn.1504-3002-2016-03-03
- Jeppesen, S. (2020) *The reinvention of Pilgrimage in Scandinavia*. Hiking in the European mountains. Berlin, Boston: De Gruyter. 133-146. <https://doi.org/10.1515/9783110660715-011>
- Johannesen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P.A. (2011) *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag 3. utgave*. Abstrakt forlag AS. Oslo
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Diksaite, L., Erkkonen J., Fredman, P., Jensen, F. Søndergard, Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O. I. & Wallsten, P. (2007) *Besökarundersökningar i naturområden. En vägledning baserad på erfarenheter från de nordiska och baltiska länderna*. Tema nord 2007:601 Naturvårdsverket ISBN 91-620-1263-2
- Kaltenborn, B., Haaland, H. & Sandell, K. (2001) The Public Right of Access – Some Challenges to Sustainable Tourism Development in Scandinavia, *Journal of Sustainable Tourism*, 9:5, 417-433, DOI: 10.1080/09669580108667412
- Kaltenborn, B., Kaltenborn, E. & Linnell, J. (2019) “*It’s All about the Scenery*”: *Tourists’ Perceptions of Cultural Ecosystem Services in the Lofoten Islands, Norway*. ARCTIC. 72.1. P.1-12
<http://doi.org/10.14430/arctic67944>
- Kaxrud-Wilberg, K. A. (2010) *Bortfallsstudie i Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark*. Masteroppgave
Universitet for miljø-og biovitenskap
- Kennel, J. (2016) *Carrying capacity*. Encyclopaedia of tourism. (pp. 133-135) Springer International Publishing. DOI: 10.1007/978-3-319-01669-6_24-1
- Keske, C., Loman, G. & Loomis, J. (2013) *Visitor Willingness to Pay U.S Forest Service Recreation Fees in New West Rural Mountain Economics*. *Economic Development Quarterly*.
DOI:10.1177/0891242413506744
- Klima og miljødepartementet (2018) *Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. ISBN 978-82-457-0511-9
- Kling, K.G., Wall-Reinius, S., & Fredman, P. (2017) *The multifunctional trail*. An international Literature review and the Case of Trails in Southern Jämtland Mountains, Sweden. ETOUR report 2017:1. Mid Sweden University.

- Kollandsrud, M. (1997) *Pilegrimsleden til Nidaros. En guide til vandringen*. Gyldendal norsk forlag ASA. Oslo
- Leung, Y.F., Spenceley, A., Hvenegard, G & Buckley, R., (eds) (2018) *Tourism and visitor management in protected areas. Guidelines for sustainability*. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 27, Gland, Switzerland: IUCN. Xii + 120 pp.
<https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2018.PAG.27.en>
- Luthen, E. (1992) *I Pilegrimenes fotspor til Nidaros*. J.W Cappelen's Forlag AS. Oslo
- Lopez, L., Nicosia, E. & Gonz  les R.C.L. (2018) *Sustainable tourism: A Hidden Theory of the Cinematic Image? A Theoretical and Visual Analysis of the St.James Way*. Sustainability 2018, 10, 3649; doi:10.3390/su10103649
- Magnussen, L.I. & Vold, T., Red. (2018) *Friluftsliv og guiding i natur. Teori og praksis*. Universitetsforlaget AS. Oslo
- Manning, R.E., (2014) *Research to guide management of outdoor recreation and tourism in parks and protected areas*. Koedoe 56(2), Art.#1159, 7 pages.
<http://dx.doi.org/10.4102/koedoe.v56i2.1159>
- Margaryan, L., & Stensland, S. (2017) Sustainable by nature? The case of (non)adoption of eco-certification among the nature-based tourism companies in Scandinavia. *Journal of cleaner production*, 162(20), 559-567. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.060>
- Marion, J.K & Farrell, T.A (1998) *Managing Ecotourism Visitation in Protected Areas*. In Lindberg, K., Hawkins, D.E. Wood, M.E. & Engeldrum, D. Ecotourism: A guide for Planners and Managers. Ecotourism Society. Volume 2. 288 s.
- Marion, J.L. (2016) *A Review and Synthesis of Recreation Ecology Research Supporting Carrying Capacity and Visitor Use Management Decision-making*. Journal of forestry, Volume 114, Issue 3, p. 339-351. <http://dx.doi.org/10.5849/jof.15-062>
- McCool, S.F. & Lime, D.W. (2001) *Tourism Carrying Capacity: Tempting Fantasy or Useful Reality?* Journal of Sustainable Tourism, 9:5, 372-388, DOI:10.1080/09669580108667409
- McGehee, N.E. & Anderneck, K.L. (2004) *Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism*. Journal of Travel Research, Vol 43, 131-140. Sage Publishing Doi: 10.1177/0047287504268234

- Meld. St.18 (2015-2016) *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Klima og miljødepartementet.
- Meld. St.19 (2016-2017) *Opplev Norge-Unikt og eventyrlig*. Nærings- og fiskeridepartementet
- Mikaelsson, L. (2017a) *Norsk pilegrimsrenessanse og pilegrimsvandringens materialitet og mening*. Chaos 67. 2017. 91-116
- Mikaelsson, L. (2017b) *Historien viser vei i norsk pilegrimsrenessanse*. I Haug, E. (red) *Fra avlatshandel til folkekirke. Reformasjonen gjennom 500 år*. Spartacus Forlag/ Scandinavian Academic press
- Miljødirektoratet (2015) *Planlegging og gjennomføring av brukerundersøkelser i norske nasjonalparker og øvrige verneområder*. Veileder M-416/2015
- Miljødirektoratet (2018) *Brukerundersøkelser som verktøy for forvaltning av verneområder*. Veileder M-930/2018
- Miljødirektoratet (2020) *Deltakelse i Friluftsliv*. Nettside generert rapport. Lastet ned 09.12.2020 fra: [Deltakelse i friluftsliv \(miljodirektoratet.no\)](https://miljodirektoratet.no)
- Nasjonalt pilegrimssenter (2019) *Veien fram mot 2037*. Langtidsplan 2020 – 2037, Pilegrimsleden – En reise som berører. Lastet ned 21.02.24 fra https://pilegrimsleden.no/assets/images/Langtidsplan_Pilegrimsleden.pdf
- Neraas, T. (2020) *Nidaros Pilegrimsgård Statistikk 2019-2020*. Nidaros Pilegrimsgård. Lastet ned 2021.01.25 fra: <https://www.nidarospilegrimsgard.no/side/pilegrimssenteret>.
- Olsen, K.A. (2016) *Allemannsretten under angrep*. NRK.no Lastet ned 2020.11.09 fra: <https://www.nrk.no/ytring/allemannsretten-under-angrep-1.13249327>
- Pileberg, S. (2015) *Verden vil ha ekte opplevelser*. Fjell og vidde, 6: 104-112.
- Postholm, M.B. (2010) *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier, 2. Utgave*. Universitetsforlaget AS. Oslo
- Ringdal, K. (2014) *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode, 3. utgave*. Fagbokforlaget. Bergen
- Riksantikvaren. (2011) *Pilegrimsleden*. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Oslo
- Ritchie, R.J.B. & Crouch, G.I. (2006) *The competitive destination. A sustainable tourism perspective* Cabi Publishing. Oxfordshire

- Reusch, M. (2010) *Utmarksbegrepet i friluftsloven- mot et nytt innhold?* Utmark 1/2010
- Reusch, M. (2012) *Allemannsretten. Friluftslivets rettsgrunnlag*. Flux forlag AS. Oslo
- Reusch, M. (2017) *Friluftsloven med kommentarer*. Gyldendal Juridisk. Oslo
- Sandell, K. (2009) *Nordiskt friluftsliv och allemansrätt: Nationala identitetsprojekt och ekopolitisk inspirasjon*. Linköping University Electronic press. www.ep.liu.se/ecp/040/
- Schnell, A.J. & Svardal, S. (2019) *Bærekraftig fjellturisme. En litteraturgjennomgang for et bærekraftig Norefjell*. TF Rapport nr. 487. Telemarksforskning.
- Silverman, D. (2014) *Interpreting qualitative data*. Fifth edition. Sage Publications Ltd. London
- Skogsbruksloven (2005) Lov om skogbruk (LOV-2005-05-27-31) Lastet ned 2021.02.25 fra:
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-27-31>
- Steinsland, G. (2014) *Dovrefjell i tusen år. Mytene, historien og diktningen*. Vigmostad & Bjørke AS. Bergen
- Synnes, R. & Lindholm, P. S.,(red) (2007) *Vandringen og målet.1997-2007. 10 år med pilegrimsleden*. Fagtrykk. Trondheim
- Stankey, G.H. (1973) *Visitor perception of wilderness recreation carrying capacity*. Research paper INT—142. USDA, Forest service, Intermountain forest & Range experiment station, Utah, USA
- Statistisk sentralbyrå (2020) *Idrett og friluftsliv, levekårsundersøkelsen*. Lastet ned 2020.12.13 fra:
<https://www.ssb.no/fritid>
- Sunde Kolderup, T. (2021) *Reiselivsnæringen skyter seg i foten med kutt i flyavgift*. Harvest magazine. Lastet ned 2021.02.25 fra: <https://www.harvestmagazine.no/pan/reiselivsnaeringen-skyter-seg-i-foten-med-kutt-i-flyavgift>
- Thue, S., Beverfjord, A., Gaustad, L. & Skarstein, V.M. (1997) *Pilegrimsleden inn mot Trondheim*. Tapir forlag. Trondheim
- Uddu, P.K. (2008) *På livets vei. Pilegrimsmotivet-et nasjonalt utviklingsprosjekt*. Kirke- og kulturdepartementet
- Universitetet i Bergen. (2017) *Allemannsretten i møte med masseferdsel. Adgangen til begrensninger i ferdsel med hensyn til naturen*. Masteroppgave. Det juridiske fakultet. Juni 2017
Kandidatnummer 188.

- Varley, P. & Semple, T. (2015) *Nordic slow adventure: Explorations in Time and nature*. Scandinavian Journal of Hospitality and tourism, 15:1-2, 73-90, 2015 DOI:10.1080/15022250.2015.1028142
- Vistad, G.K.B. (2012) *Den norske pilegrimsrenessansen. En analyse av tilretteleggere, interessenter og prosesser*. Masteroppgave. NTNU
- Vistad, O.I., Eide, N. E., Hagen, D., Erikstad, L. & Landa, A. (2008) *Miljøeffekter av ferdsel og turisme i Arktis. En litteratur- og forstudie med vekt på Svalbard*- NINA Rapport 316. 124 s. Norsk institutt for naturforskning
- Vistad, O.I. (2011) Pilegrim på tunet. Eit essay om turisme, vandring og vertskap. I: Haugen, M.S. & Stræte, E.P. (red) *Rurale brytninger*. Trondheim: Tapir akademisk forlag s. 267-286. (tilgjengelig på nett: <https://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/2430980>)
- Vistad, O.I. & Vorkinn, M. (2012) The Wilderness Purism Construct- Experiences from Norway with a simplified version of the purism scale. *Forest Policy and Economics* 19/39-47 (Special Issue: Forest and Nature Based Recreation and Tourism) DOI information: 10.1016/j.forpol.2011.12.009
- Vistad, O.I. (2014) *Pilegrimsvandring 2014 Lillehammer-Trondheim*. Upublisert presentasjon. Norsk institutt for naturforskning. Lillehammer. Vedlegg 11.4.
- Vistad, O.I., Øian, H., Williams, D.R. & Stokowski, P.(2020) *Long-distance hikers and their inner journeys: On motives and pilgrimage to Nidaros, Norway*. Journal of Outdoor Recreation and tourism 31. 100326. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2020.100326>
- Wall-Reinius, S. (Red.) 2014. *Hållbar turism, lokal delaktighet och samverkan i glesbygd*. Fakta Turism ETOUR 2014:x Östersund
- Ward-Perkins, D., Beckmann, C. & Ellis, J. (2020) *Tourism routes and trails. Theory and practice*. Cabi. Oxfordshire
- Wimpey, J.F. & Marion, J.L. (2010) *The influence of use, environmental and managerial factors on the width of recreational trails*. Journal of Environmental Management. Doi: 10.1016/j.jenvman.2010.05.017
- Wold, L.C. & Selvaag, S.K. (2020) *Kongeveien over Dovrefjell. Bruksstatus 2019*. NINA rapport 1772. Norsk institutt for naturforskning

Xunta de Galicia. (2014) *Master and strategic plan of the Way of St. James in Galicia 2015-2021*.

Lastet ned 2021.01.27 fra: folleto-resumen-plan-en (interregeurope.eu)

Aall, C. (2014) *Sustainable Tourism in Practise: Promoting or Perverting the Quest for a sustainable Development?* Sustainability. 6.2562-2583. DOI: 10.3390/su6052562

Øian, H., Andersen, O., Follestad, A., Hagen, D., Eide, N.E., Kaltenborn, B. (2015) *Effekter av ferdsel og friluftsliv på natur. En sammenstilling av nasjonal og internasjonal litteratur*. NINA Rapport 1182. 77 s. Norsk institutt for naturforskning. Lillehammer

Øian, H. (2019) *Pilgrimroutes as contested spaces in Norway*. Tourism geographies 2019, 21:3, 422-441, DOI: 10.1080/14616688.2018.1522511

11. Vedlegg

11.1 Spørreskjema i den kvantitative undersøkelsen 2020

Vandring langs Pilegrimsleden 2020

Skriv inn **DATO** i dag: _____

OM DEG SELV

1 Kjønn: 1 ☐ Kvinne 2 ☐ Mann

2 Alder: _____ år

3 Hvor er du bosatt?

Norge Lokalt ☐
Regionalt ☐
Nasjonalt ☐

Utenlands,

Land: _____

OM TUREN OG TURFØLGET DITT

4 Er det flere i turfølget ditt?

1 ☐ Nei, jeg går alene

2 ☐ Flere, og totalt _____ personer (inkl deg selv)

5a Er turen «organisert» av andre enn deg eller turgruppa di?

1 ☐ Ja 2 ☐ Nei

b Dersom 'ja'; hvilken type tur/turansvarlig:

6 Hvor lenge skal denne turen langs Pilegrimsleden vare? (i timer, eller dager)

_____ timer, eller: _____ dager

7 Dersom flerdagers tur; bruker du motorisert transport mellom vandringsetappene på deler av turen?

1 ☐ Nei 2 ☐ Ja

8 Hvor starta du vandringen? (stedsnavn eller kommune)

9 Hvor skal du avslutte? (stedsnavn eller kommune)

10 Når flerdagerstur; hvor ofte og hvordan har du eller skal du overnatte? (ca. antall netter)

_____ Under åpen himmel / gapahuk / medbrakt telt

_____ Pilegrimsherberge

_____ Gjestegård

_____ Vertshus / fjellstue

_____ Hotell

_____ Annet, nemlig:

11a Er denne vandringen del av en lengre ferietur i Norge?

1 ☐ Ja 2 ☐ Nei

b Når 'JA'; hvor lang er ferien? _____ dager

TIDLIGERE ERFARING MED DENNE ELLER ANDRE LEDER?

12 Har du gått akkurat her før?

1 ☐ Nei 2 ☐ Ja, første gang i (år)

13 Har du gått andre deler av Pilegrimsleden mellom Lillehammer og Trondheim før?

1 ☐ Nei 2 ☐ Ja, delvis 3 ☐ Ja, hele

14a Har du gått langs ANDRE Pilegrimsleder tidligere?

1 ☐ Nei 2 ☐ Ja, én 3 ☐ Ja, flere

b Dersom "ja"; hvilke leder har du gått?

INFORMASJON OG VANDREMOTIV

15 Hvordan fikk du informasjon om pilegrimsvandring / denne Pilegrimsleden? (sett gjerne flere kryss)

1. ☐ Har «alltid» visst om.
2. ☐ Bekjente/venner
3. ☐ Internett /Sosiale medier
4. ☐ Skriftlig media /bøker

5. ☐ Turistinformasjon

6. ☐ Pilegrimssenter

7. ☐ Annet, hva?

16 Til deg som er ute på flerdagers vandring: **HVOR VIKTIG** er det følgende for deg? (sett ett kryss for hver linje)

	Ikke viktig	Litt viktig	Svært viktig
	1	2	3
a. Det å gå lenge	☐	☐	☐
b. Å få bruke kroppen	☐	☐	☐
c. Religiøse motiv	☐	☐	☐
d. Spirituelle motiv	☐	☐	☐
e. Møte andre vandrere	☐	☐	☐
f. Vandre flere sammen	☐	☐	☐
g. Selve vegen og kulturlandskapet rundt	☐	☐	☐
h. Å gå alene	☐	☐	☐
i. Ro og ettertanke	☐	☐	☐
j. Naturopplevelsen	☐	☐	☐
k. Møte lokalbefolkning	☐	☐	☐
l. Ledens brukshistorie	☐	☐	☐

Andre ting som er viktige for deg?

17 Se nå litt bort fra denne turen.

Tenk deg at du skal gjennomføre en flertimers tur i et skogs- /fjellterreng om sommeren.

Tenk deg at området er slik DU helst vil ha det – som om det var ditt "idealområde" for en slik tur (ring inn ett tall for hver linje)

Ville det være positivt eller negativt for deg:	Svært negativ			Nøy - tralt			Svært positivt
... at det finnes tilrettelagte leirplasser med do, ved, bål, søppeldunker	1	2	3	4	5	6	7
... at du kan bli kvitt søppel i utplasserte søppeldunker	1	2	3	4	5	6	7
... at det finnes merkede stier i området	1	2	3	4	5	6	7
...at det er god skilting ved stistart og stikryss i området	1	2	3	4	5	6	7
... at det er lagt ned trestokker til å gå på der stien går over våt myr	1	2	3	4	5	6	7
... at det finnes hytter med matservering og oppredde senger i området	1	2	3	4	5	6	7
... at du møter mange andre friluftsfolk i løpet av turen	1	2	3	4	5	6	7
... at du kan gå milevis uten å møte et menneske	1	2	3	4	5	6	7

18 For deg som kjenner pilegrimsleden fra før, eller som har gått en lengre del av leden:

Hvordan samsvarer leden og miljøet rundt med ditt «idealområde», som svart i spm. 17?

Samsvarer absolutt ikke 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ Fullt samsvar

19 Observasjoner og tanker om miljø og bærekraft langs Pilegrimsleden.

A. Har du opplevd slitasje på leden eller naturen langs pilegrimsleden?

Nei. 1 ☐ Ja, til en viss grad 2 ☐ Ja, i relativt stor grad 3 ☐

Fritekst: _____

B. Har du opplevd forurengning i natur- eller kulturlandskapet langs leden ?

Nei. 1 ☐ Ja, til en viss grad 2 ☐ Ja, i relativt stor grad 3 ☐

Fritekst: _____

C. Har du opplevd eller hørt at folk som bor eller driver virksomhet langs leden har blitt forstyrret av pilegrimsvandrere?

Nei. 1 ☐ Ja, i viss grad 2 ☐ Ja, i relativt stor grad 3 ☐

Fritekst: _____

D. Hva betyr det for deg at pilegrimsleden/ eller bedriftene koplet til denne arbeider for miljø og bærekraft?

Ikke noe. 1 ☐ Positivt 2 ☐ Veldig positivt 3 ☐

Fritekst: _____

E. Hva betyr for deg at pilegrimsleden/ eller bedriftene koplet til denne er miljøsertifisert?

Ikke noe. 1 ☐ Positivt 2 ☐ Veldig positivt 3 ☐

Fritekst: _____

F. Opplever du at det er enkelt at være miljøvennlig som vandrer langs pilegrimsleden?

Nei. 1 ☐ Ja, til en viss grad 2 ☐ Ja, i relativt stor grad 3 ☐

Fritekst: _____

20 Har du forslag om forbedringer og tiltak (informasjonstavler, rydding, merking etc.) langs leden, eller noe annet du vil fortelle oss?

21 Har situasjonen med COVID 19 (Korona) påvirket at du valgte å gå Pilegrimsleden i sommer?

Absolutt ikke 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ Ja i svært stor grad

Fritekst: _____

MANGE TAKK FOR HJELPA!

11.2 Informasjonsbrev for den kvalitative undersøkelsen

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet 30.07.20

”Bærekraftig utvikling av Pilegrimsleden”

Dette er en forespørsel til deg om å delta i et forskningsprosjekt med formålet er undersøke eventuell negativ påvirkning på natur- og kulturmiljøet langs Pilegrimsleden, og hvilke tiltak som kan settes inn for å motvirke dette.

I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Dette prosjektet er en masteroppgave på Norges miljø- og biovitenskapelige universitet på Ås. Formålet med oppgaven er å undersøke om ulike aktører har opplevd slitasje langs Gudbrandsdals leden, eller om dette kan skje innen 5-10 år. Videre spør vi hvilke tiltak som kan redusere denne slitasjen.

I oppgaven skal jeg intervju 10 personer om disse temaene.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet på Ås er ansvarlig for prosjektet. Oppgaven skjer i samarbeid med Norsk institutt for naturforskning (NINA) på Lillehammer. Oppgaveskrivingen skjer med støtte fra Nasjonalt pilegrimssenter i Trondheim, uten at disse legger premisser for oppgaven, eller får innsyn i-, eller tilgang på råmaterialet fra intervjuene.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Dere respondenter har blitt valgt ut, og forespurt utfra deres kjennskap til, og engasjement i pilegrimssaken og masterstudent Mattias Jansson tidligere kjennskap til dere. I noen tilfeller er det brukt andre informanter til å finne gode respondenter til oppgaven. Dette gjelder for dere som representerer vertskap eller kommune.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du svarer på muntlige spørsmål ut fra et spørreskjema som intervjueren utgår fra i et såkalt semi-strukturert dybdeintervju. Det vil ta deg ca. 30-60 minutter. Spørreskjemaet inneholder spørsmål om bærekraft, påvirkning av natur-, kultur- og kulturminne langs pilegrimsleden og eventuelle løsningsforslag. Du som respondent vil få tilsendt spørsmålene på forhand for å få tid til at tenke deg om grundig innen intervjuet. Samtalen og svarene blir registrert av to lydopptakere som er vanlig prosedyre. Ved transkribering av intervjuet blir persondata tatt vekk og respondent-skjemaet blir kodet. Dette medfører at respondenten blir anonymisert. Intervjuet blir foretatt på et sted hos, eller i nærheten av deg på et tidspunkt vi sammen blir enig om.

Postboks 5003
NO-1432 Ås

www.nmbu.no
post@nmbu.no

+47 67 23 00 00

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli slettet og tatt vekk fra analyseutvalget. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Kun masterstudent, (og veileder ved NMBU samt biveileder ved NINA) får tilgang til intervjuene i lyd og transkribert form.

Du kan selv velge hvordan du blir nevnt i oppgaven. Det er ikke behov med navn eller stilling men navnet på arbeidsgiveren etc. kan være en mulighet for den som ønsker dette gjenkjent i oppgaven. Eksempelvis:

- Anonym respondent
- Offentlig ansatt
- Offentlig ansatt med navn på arbeidsgiver.
- Grunneiere
- Vertskap

Det bør nevnes at masterstudent Mattias Jansson, til vanlig arbeider som seniorrådgiver ved Nasjonalt pilegrimssenter. Dette skal ikke ha noen innvirkning på intervju-situasjonen. De opplysninger som fremkommer i intervjuet skal ikke brukes utover selve masteroppgaven. Dette innebærer også at student Mattias Jansson kommer å forholde seg nøytral, og vil ikke dementere eller argumentere mot eventuelle synspunkter som rettes mot Nasjonalt Pilegrimssenter eller noen av dennes samarbeidspartnere.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes senest 1.7 2021. All data som inneholder navn etc. slettes da.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Mattias Jansson, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Masterstudent: Mattias Jansson, telefon + 47 952 959 53 eller epost;

mattias.jansson@nmbu.no,

- Norges miljø- og biovitenskapelige universitet ved Stian Stensland, førsteamanuensis.

telefon +4767231715 eller epost; stian.stensland@nmbu.no

- Vårt personvernombud for NMBU: Hanne Pernille Gulbrandsen , mobil: 402 81 558

Epost: Personvernombud@nmbu.no

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller

telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig Mattias Jansson

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet Bærekraftig utvikling av Pilegrimsleden og har

fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

☐ å lese gjennom spørsmålene på forhand av intervjuet

☐ å delta i en semi-strukturert dybdeintervju med tidsbegrenset lagring av lydopptak

☐ at opplysninger om navn på min arbeidsplass publiseres slik at jeg eventuelt kan gjenkjennes

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet 1.7.2021

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

11.3 Intervjuguide og spørreskjema for kvalitativ undersøkelse

Spørsmålsliste for intervju. Masteroppgaven «Bærekraftig utvikling av Pilegrimsleden»

Organisasjon;

Navn;

Stilling;

Dato;

Denne masteroppgaven tar utgangspunkt i «The World Tourism Organization» (UNWTO) sin struktur for Bærekraftig reiseliv. Der er det tre hovedmomenter som er gjengitt i plandokumentet «MOT ET BÆREKRAFTIG REISELIV-Veikart fra reiselivsnæringen i Norge»

1. Miljø. 2. Mennesker. 3. Økonomi.

Spørsmålene i denne undersøkelsen tar for seg moment 1: **Miljø.**

UNWTO PRINSIPPER

MILJØ – BEVARING AV NATUR, KULTUR OG MILJØ

Kulturell rikdom– Å respektere, videreutvikle og framheve lokalsamfunnets historiske kulturarv, autentiske kultur, tradisjoner og særpreg.

Landskapets fysiske og visuelle integritet – Å bevare og videreutvikle

landskapskvalitet, både for by og bygd, slik at landskapets fysiske og visuelle integritet ikke degraderes.

Biologisk mangfold – Å støtte bevaring av naturområder, dyreliv og habitater, og minimere ødeleggelser av disse.

Rent miljø og ressurseffektivitet– Å minimere reiselivsbedrifters og turistenes forurensning av luft, vann og land (inkludert støy), samt minimere genereringen av deres avfall og forbruk av knappe og ikke-fornybare ressurser.

Spørsmål til respondent:

1. Hva legger du i begrepet bærekraftig utvikling av:

Turstier

Friluftsliv

Reiseliv

Vertskap

2. Har du observert noen steder med slitasje eller negativ påvirkning (eks. erosjon, forspøpling, forstyrrelser av dyr etc.) på naturmiljøet langs Gudbrandsdalsleden som skyldes pilegrimsvandring?
3. Har du observert noen steder med slitasje eller negativ påvirkning på kulturmiljøet eller kulturminner langs Gudbrandsdalsleden som skyldes pilegrimsvandring?
4. Tror du det kan oppstå noen slitasjepunkter, eller negativ påvirkning på naturmiljøet langs Gudbrandsdalsleden de neste 10 år på grunn av pilegrimsvandring?
5. Tror du det kan oppstå noen slitasjepunkter, eller negativ påvirkning på kulturmiljøet eller kulturminner langs Gudbrandsdalsleden de neste 10 år på grunn av pilegrimsvandring?
6. Hva er grunnene til at slik slitasje/negativ påvirkning oppstår?
7. «Hva kan evt. gjøres og av hvem for å minske /få bort slitasjen?»
8. Hvilke tiltak skulle i så fall kunne bidra til å styrke UNWTO sitt mål nr 1. om bærekraft av pilegrimsvandring langs Gudbrandsdalsleden?
 - a. På lokalt nivå
 - b. På regionalt nivå
 - c. På nasjonalt nivå.
9. Kjenner du til noen sertifiseringssystem, eller metoder som kan bidra til en økt bærekraft på et eller flere områder innen disse feltene?
10. På hvilken måte kan evt. Pilegrimsleden i seg selv bidra til å styrke en god utvikling i samfunnet, spesielt på bygda?
11. Har du noe mer å tillegge?
12. Hvordan ønsker du å bli nevnt i oppgaven?

Takk for din deltakelse

Trondheim 27.02.2020 Mattias Jansson NMBU.

11.4 Undersøkelse på Pilegrimsleden 2014 fra Norsk institutt for naturforskning

Pilegrimsvandring 2014 – Lillehammer –Trondheim

Odd Inge Vistad
NINA – Avd. for naturbruk
Lillehammer

Vandring langs Pilegrimsleden 2014

Skriv inn **DATO** i dag: _____

OM DEG SELV

☐ Kvinne ☐ Mann ☐ Andre _____

☐ Alder: _____ år

☐ Hvor er du bosatt?
Stasjon, Postnummer: _____
Postboks: _____
Gatemavn, Land: _____

OM TUREN OG TURFØLGET DITT

☐ Er det flere i turfølget ditt?
1 ☐ Ja, på alle ☐ Nei

☐ Hvis, og hvor mange personer (inkl deg selv): _____

☐ Er turfølgere utvalgt av andre enn deg eller turgrupperne?

1 ☐ Ja ☐ Nei

☐ Dersom "Ja", hvilken type turfølgere har du?

1 ☐ Nei ☐ Ja

OM TUREN OG TURFØLGET DITT

☐ Hvor lenge skal denne turen ta? (inkl deg selv)
Pilegrimsleden: _____ dager
1 ☐ 1-2 ☐ 3-4 ☐ 5-6 ☐ 7-8 ☐ 9-10 ☐ 11-12 ☐ 13-14 ☐ 15-16 ☐ 17-18 ☐ 19-20 ☐ 21-22 ☐ 23-24 ☐ 25-26 ☐ 27-28 ☐ 29-30 ☐ 31-32 ☐ 33-34 ☐ 35-36 ☐ 37-38 ☐ 39-40 ☐ 41-42 ☐ 43-44 ☐ 45-46 ☐ 47-48 ☐ 49-50 ☐ 51-52 ☐ 53-54 ☐ 55-56 ☐ 57-58 ☐ 59-60 ☐ 61-62 ☐ 63-64 ☐ 65-66 ☐ 67-68 ☐ 69-70 ☐ 71-72 ☐ 73-74 ☐ 75-76 ☐ 77-78 ☐ 79-80 ☐ 81-82 ☐ 83-84 ☐ 85-86 ☐ 87-88 ☐ 89-90 ☐ 91-92 ☐ 93-94 ☐ 95-96 ☐ 97-98 ☐ 99-100 ☐ 101-102 ☐ 103-104 ☐ 105-106 ☐ 107-108 ☐ 109-110 ☐ 111-112 ☐ 113-114 ☐ 115-116 ☐ 117-118 ☐ 119-120 ☐ 121-122 ☐ 123-124 ☐ 125-126 ☐ 127-128 ☐ 129-130 ☐ 131-132 ☐ 133-134 ☐ 135-136 ☐ 137-138 ☐ 139-140 ☐ 141-142 ☐ 143-144 ☐ 145-146 ☐ 147-148 ☐ 149-150 ☐ 151-152 ☐ 153-154 ☐ 155-156 ☐ 157-158 ☐ 159-160 ☐ 161-162 ☐ 163-164 ☐ 165-166 ☐ 167-168 ☐ 169-170 ☐ 171-172 ☐ 173-174 ☐ 175-176 ☐ 177-178 ☐ 179-180 ☐ 181-182 ☐ 183-184 ☐ 185-186 ☐ 187-188 ☐ 189-190 ☐ 191-192 ☐ 193-194 ☐ 195-196 ☐ 197-198 ☐ 199-200 ☐ 201-202 ☐ 203-204 ☐ 205-206 ☐ 207-208 ☐ 209-210 ☐ 211-212 ☐ 213-214 ☐ 215-216 ☐ 217-218 ☐ 219-220 ☐ 221-222 ☐ 223-224 ☐ 225-226 ☐ 227-228 ☐ 229-230 ☐ 231-232 ☐ 233-234 ☐ 235-236 ☐ 237-238 ☐ 239-240 ☐ 241-242 ☐ 243-244 ☐ 245-246 ☐ 247-248 ☐ 249-250 ☐ 251-252 ☐ 253-254 ☐ 255-256 ☐ 257-258 ☐ 259-260 ☐ 261-262 ☐ 263-264 ☐ 265-266 ☐ 267-268 ☐ 269-270 ☐ 271-272 ☐ 273-274 ☐ 275-276 ☐ 277-278 ☐ 279-280 ☐ 281-282 ☐ 283-284 ☐ 285-286 ☐ 287-288 ☐ 289-290 ☐ 291-292 ☐ 293-294 ☐ 295-296 ☐ 297-298 ☐ 299-300 ☐ 301-302 ☐ 303-304 ☐ 305-306 ☐ 307-308 ☐ 309-310 ☐ 311-312 ☐ 313-314 ☐ 315-316 ☐ 317-318 ☐ 319-320 ☐ 321-322 ☐ 323-324 ☐ 325-326 ☐ 327-328 ☐ 329-330 ☐ 331-332 ☐ 333-334 ☐ 335-336 ☐ 337-338 ☐ 339-340 ☐ 341-342 ☐ 343-344 ☐ 345-346 ☐ 347-348 ☐ 349-350 ☐ 351-352 ☐ 353-354 ☐ 355-356 ☐ 357-358 ☐ 359-360 ☐ 361-362 ☐ 363-364 ☐ 365-366 ☐ 367-368 ☐ 369-370 ☐ 371-372 ☐ 373-374 ☐ 375-376 ☐ 377-378 ☐ 379-380 ☐ 381-382 ☐ 383-384 ☐ 385-386 ☐ 387-388 ☐ 389-390 ☐ 391-392 ☐ 393-394 ☐ 395-396 ☐ 397-398 ☐ 399-400 ☐ 401-402 ☐ 403-404 ☐ 405-406 ☐ 407-408 ☐ 409-410 ☐ 411-412 ☐ 413-414 ☐ 415-416 ☐ 417-418 ☐ 419-420 ☐ 421-422 ☐ 423-424 ☐ 425-426 ☐ 427-428 ☐ 429-430 ☐ 431-432 ☐ 433-434 ☐ 435-436 ☐ 437-438 ☐ 439-440 ☐ 441-442 ☐ 443-444 ☐ 445-446 ☐ 447-448 ☐ 449-450 ☐ 451-452 ☐ 453-454 ☐ 455-456 ☐ 457-458 ☐ 459-460 ☐ 461-462 ☐ 463-464 ☐ 465-466 ☐ 467-468 ☐ 469-470 ☐ 471-472 ☐ 473-474 ☐ 475-476 ☐ 477-478 ☐ 479-480 ☐ 481-482 ☐ 483-484 ☐ 485-486 ☐ 487-488 ☐ 489-490 ☐ 491-492 ☐ 493-494 ☐ 495-496 ☐ 497-498 ☐ 499-500 ☐ 501-502 ☐ 503-504 ☐ 505-506 ☐ 507-508 ☐ 509-510 ☐ 511-512 ☐ 513-514 ☐ 515-516 ☐ 517-518 ☐ 519-520 ☐ 521-522 ☐ 523-524 ☐ 525-526 ☐ 527-528 ☐ 529-530 ☐ 531-532 ☐ 533-534 ☐ 535-536 ☐ 537-538 ☐ 539-540 ☐ 541-542 ☐ 543-544 ☐ 545-546 ☐ 547-548 ☐ 549-550 ☐ 551-552 ☐ 553-554 ☐ 555-556 ☐ 557-558 ☐ 559-560 ☐ 561-562 ☐ 563-564 ☐ 565-566 ☐ 567-568 ☐ 569-570 ☐ 571-572 ☐ 573-574 ☐ 575-576 ☐ 577-578 ☐ 579-580 ☐ 581-582 ☐ 583-584 ☐ 585-586 ☐ 587-588 ☐ 589-590 ☐ 591-592 ☐ 593-594 ☐ 595-596 ☐ 597-598 ☐ 599-600 ☐ 601-602 ☐ 603-604 ☐ 605-606 ☐ 607-608 ☐ 609-610 ☐ 611-612 ☐ 613-614 ☐ 615-616 ☐ 617-618 ☐ 619-620 ☐ 621-622 ☐ 623-624 ☐ 625-626 ☐ 627-628 ☐ 629-630 ☐ 631-632 ☐ 633-634 ☐ 635-636 ☐ 637-638 ☐ 639-640 ☐ 641-642 ☐ 643-644 ☐ 645-646 ☐ 647-648 ☐ 649-650 ☐ 651-652 ☐ 653-654 ☐ 655-656 ☐ 657-658 ☐ 659-660 ☐ 661-662 ☐ 663-664 ☐ 665-666 ☐ 667-668 ☐ 669-670 ☐ 671-672 ☐ 673-674 ☐ 675-676 ☐ 677-678 ☐ 679-680 ☐ 681-682 ☐ 683-684 ☐ 685-686 ☐ 687-688 ☐ 689-690 ☐ 691-692 ☐ 693-694 ☐ 695-696 ☐ 697-698 ☐ 699-700 ☐ 701-702 ☐ 703-704 ☐ 705-706 ☐ 707-708 ☐ 709-710 ☐ 711-712 ☐ 713-714 ☐ 715-716 ☐ 717-718 ☐ 719-720 ☐ 721-722 ☐ 723-724 ☐ 725-726 ☐ 727-728 ☐ 729-730 ☐ 731-732 ☐ 733-734 ☐ 735-736 ☐ 737-738 ☐ 739-740 ☐ 741-742 ☐ 743-744 ☐ 745-746 ☐ 747-748 ☐ 749-750 ☐ 751-752 ☐ 753-754 ☐ 755-756 ☐ 757-758 ☐ 759-760 ☐ 761-762 ☐ 763-764 ☐ 765-766 ☐ 767-768 ☐ 769-770 ☐ 771-772 ☐ 773-774 ☐ 775-776 ☐ 777-778 ☐ 779-780 ☐ 781-782 ☐ 783-784 ☐ 785-786 ☐ 787-788 ☐ 789-790 ☐ 791-792 ☐ 793-794 ☐ 795-796 ☐ 797-798 ☐ 799-800 ☐ 801-802 ☐ 803-804 ☐ 805-806 ☐ 807-808 ☐ 809-810 ☐ 811-812 ☐ 813-814 ☐ 815-816 ☐ 817-818 ☐ 819-820 ☐ 821-822 ☐ 823-824 ☐ 825-826 ☐ 827-828 ☐ 829-830 ☐ 831-832 ☐ 833-834 ☐ 835-836 ☐ 837-838 ☐ 839-840 ☐ 841-842 ☐ 843-844 ☐ 845-846 ☐ 847-848 ☐ 849-850 ☐ 851-852 ☐ 853-854 ☐ 855-856 ☐ 857-858 ☐ 859-860 ☐ 861-862 ☐ 863-864 ☐ 865-866 ☐ 867-868 ☐ 869-870 ☐ 871-872 ☐ 873-874 ☐ 875-876 ☐ 877-878 ☐ 879-880 ☐ 881-882 ☐ 883-884 ☐ 885-886 ☐ 887-888 ☐ 889-890 ☐ 891-892 ☐ 893-894 ☐ 895-896 ☐ 897-898 ☐ 899-900 ☐ 901-902 ☐ 903-904 ☐ 905-906 ☐ 907-908 ☐ 909-910 ☐ 911-912 ☐ 913-914 ☐ 915-916 ☐ 917-918 ☐ 919-920 ☐ 921-922 ☐ 923-924 ☐ 925-926 ☐ 927-928 ☐ 929-930 ☐ 931-932 ☐ 933-934 ☐ 935-936 ☐ 937-938 ☐ 939-940 ☐ 941-942 ☐ 943-944 ☐ 945-946 ☐ 947-948 ☐ 949-950 ☐ 951-952 ☐ 953-954 ☐ 955-956 ☐ 957-958 ☐ 959-960 ☐ 961-962 ☐ 963-964 ☐ 965-966 ☐ 967-968 ☐ 969-970 ☐ 971-972 ☐ 973-974 ☐ 975-976 ☐ 977-978 ☐ 979-980 ☐ 981-982 ☐ 983-984 ☐ 985-986 ☐ 987-988 ☐ 989-990 ☐ 991-992 ☐ 993-994 ☐ 995-996 ☐ 997-998 ☐ 999-1000 ☐ 1001-1002 ☐ 1003-1004 ☐ 1005-1006 ☐ 1007-1008 ☐ 1009-1010 ☐ 1011-1012 ☐ 1013-1014 ☐ 1015-1016 ☐ 1017-1018 ☐ 1019-1020 ☐ 1021-1022 ☐ 1023-1024 ☐ 1025-1026 ☐ 1027-1028 ☐ 1029-1030 ☐ 1031-1032 ☐ 1033-1034 ☐ 1035-1036 ☐ 1037-1038 ☐ 1039-1040 ☐ 1041-1042 ☐ 1043-1044 ☐ 1045-1046 ☐ 1047-1048 ☐ 1049-1050 ☐ 1051-1052 ☐ 1053-1054 ☐ 1055-1056 ☐ 1057-1058 ☐ 1059-1060 ☐ 1061-1062 ☐ 1063-1064 ☐ 1065-1066 ☐ 1067-1068 ☐ 1069-1070 ☐ 1071-1072 ☐ 1073-1074 ☐ 1075-1076 ☐ 1077-1078 ☐ 1079-1080 ☐ 1081-1082 ☐ 1083-1084 ☐ 1085-1086 ☐ 1087-1088 ☐ 1089-1090 ☐ 1091-1092 ☐ 1093-1094 ☐ 1095-1096 ☐ 1097-1098 ☐ 1099-1100 ☐ 1101-1102 ☐ 1103-1104 ☐ 1105-1106 ☐ 1107-1108 ☐ 1109-1110 ☐ 1111-1112 ☐ 1113-1114 ☐ 1115-1116 ☐ 1117-1118 ☐ 1119-1120 ☐ 1121-1122 ☐ 1123-1124 ☐ 1125-1126 ☐ 1127-1128 ☐ 1129-1130 ☐ 1131-1132 ☐ 1133-1134 ☐ 1135-1136 ☐ 1137-1138 ☐ 1139-1140 ☐ 1141-1142 ☐ 1143-1144 ☐ 1145-1146 ☐ 1147-1148 ☐ 1149-1150 ☐ 1151-1152 ☐ 1153-1154 ☐ 1155-1156 ☐ 1157-1158 ☐ 1159-1160 ☐ 1161-1162 ☐ 1163-1164 ☐ 1165-1166 ☐ 1167-1168 ☐ 1169-1170 ☐ 1171-1172 ☐ 1173-1174 ☐ 1175-1176 ☐ 1177-1178 ☐ 1179-1180 ☐ 1181-1182 ☐ 1183-1184 ☐ 1185-1186 ☐ 1187-1188 ☐ 1189-1190 ☐ 1191-1192 ☐ 1193-1194 ☐ 1195-1196 ☐ 1197-1198 ☐ 1199-1200 ☐ 1201-1202 ☐ 1203-1204 ☐ 1205-1206 ☐ 1207-1208 ☐ 1209-1210 ☐ 1211-1212 ☐ 1213-1214 ☐ 1215-1216 ☐ 1217-1218 ☐ 1219-1220 ☐ 1221-1222 ☐ 1223-1224 ☐ 1225-1226 ☐ 1227-1228 ☐ 1229-1230 ☐ 1231-1232 ☐ 1233-1234 ☐ 1235-1236 ☐ 1237-1238 ☐ 1239-1240 ☐ 1241-1242 ☐ 1243-1244 ☐ 1245-1246 ☐ 1247-1248 ☐ 1249-1250 ☐ 1251-1252 ☐ 1253-1254 ☐ 1255-1256 ☐ 1257-1258 ☐ 1259-1260 ☐ 1261-1262 ☐ 1263-1264 ☐ 1265-1266 ☐ 1267-1268 ☐ 1269-1270 ☐ 1271-1272 ☐ 1273-1274 ☐ 1275-1276 ☐ 1277-1278 ☐ 1279-1280 ☐ 1281-1282 ☐ 1283-1284 ☐ 1285-1286 ☐ 1287-1288 ☐ 1289-1290 ☐ 1291-1292 ☐ 1293-1294 ☐ 1295-1296 ☐ 1297-1298 ☐ 1299-1300 ☐ 1301-1302 ☐ 1303-1304 ☐ 1305-1306 ☐ 1307-1308 ☐ 1309-1310 ☐ 1311-1312 ☐ 1313-1314 ☐ 1315-1316 ☐ 1317-1318 ☐ 1319-1320 ☐ 1321-1322 ☐ 1323-1324 ☐ 1325-1326 ☐ 1327-1328 ☐ 1329-1330 ☐ 1331-1332 ☐ 1333-1334 ☐ 1335-1336 ☐ 1337-1338 ☐ 1339-1340 ☐ 1341-1342 ☐ 1343-1344 ☐ 1345-1346 ☐ 1347-1348 ☐ 1349-1350 ☐ 1351-1352 ☐ 1353-1354 ☐ 1355-1356 ☐ 1357-1358 ☐ 1359-1360 ☐ 1361-1362 ☐ 1363-1364 ☐ 1365-1366 ☐ 1367-1368 ☐ 1369-1370 ☐ 1371-1372 ☐ 1373-1374 ☐ 1375-1376 ☐ 1377-1378 ☐ 1379-1380 ☐ 1381-1382 ☐ 1383-1384 ☐ 1385-1386 ☐ 1387-1388 ☐ 1389-1390 ☐ 1391-1392 ☐ 1393-1394 ☐ 1395-1396 ☐ 1397-1398 ☐ 1399-1400 ☐ 1401-1402 ☐ 1403-1404 ☐ 1405-1406 ☐ 1407-1408 ☐ 1409-1410 ☐ 1411-1412 ☐ 1413-1414 ☐ 1415-1416 ☐ 1417-1418 ☐ 1419-1420 ☐ 1421-1422 ☐ 1423-1424 ☐ 1425-1426 ☐ 1427-1428 ☐ 1429-1430 ☐ 1431-1432 ☐ 1433-1434 ☐ 1435-1436 ☐ 1437-1438 ☐ 1439-1440 ☐ 1441-1442 ☐ 1443-1444 ☐ 1445-1446 ☐ 1447-1448 ☐ 1449-1450 ☐ 1451-1452 ☐ 1453-1454 ☐ 1455-1456 ☐ 1457-1458 ☐ 1459-1460 ☐ 1461-1462 ☐ 1463-1464 ☐ 1465-1466 ☐ 1467-1468 ☐ 1469-1470 ☐ 1471-1472 ☐ 1473-1474 ☐ 1475-1476 ☐ 1477-1478 ☐ 1479-1480 ☐ 1481-1482 ☐ 1483-1484 ☐ 1485-1486 ☐ 1487-1488 ☐ 1489-1490 ☐ 1491-1492 ☐ 1493-1494 ☐ 1495-1496 ☐ 1497-1498 ☐ 1499-1500 ☐ 1501-1502 ☐ 1503-1504 ☐ 1505-1506 ☐ 1507-1508 ☐ 1509-1510 ☐ 1511-1512 ☐ 1513-1514 ☐ 1515-1516 ☐ 1517-1518 ☐ 1519-1520 ☐ 1521-1522 ☐ 1523-1524 ☐ 1525-1526 ☐ 1527-1528 ☐ 1529-1530 ☐ 1531-1532 ☐ 1533-1534 ☐ 1535-1536 ☐ 1537-1538 ☐ 1539-1540 ☐ 1541-1542 ☐ 1543-1544 ☐ 1545-1546 ☐ 1547-1548 ☐ 1549-1550 ☐ 1551-1552 ☐ 1553-1554 ☐ 1555-1556 ☐ 1557-1558 ☐ 1559-1560 ☐ 1561-1562 ☐ 1563-1564 ☐ 1565-1566 ☐ 1567-1568 ☐ 1569-1570 ☐ 1571-1572 ☐ 1573-1574 ☐ 1575-1576 ☐ 1577-1578 ☐ 1579-1580 ☐ 1581-1582 ☐ 1583-1584 ☐ 1585-1586 ☐ 1587-1588 ☐ 1589-1590 ☐ 1591-1592

Om registreringa

Frå slutten av juni og ut september 2014

- Øyer, Vårstigen og Skaun
- $144+134+126 = \mathbf{404}$ utfylte skjema

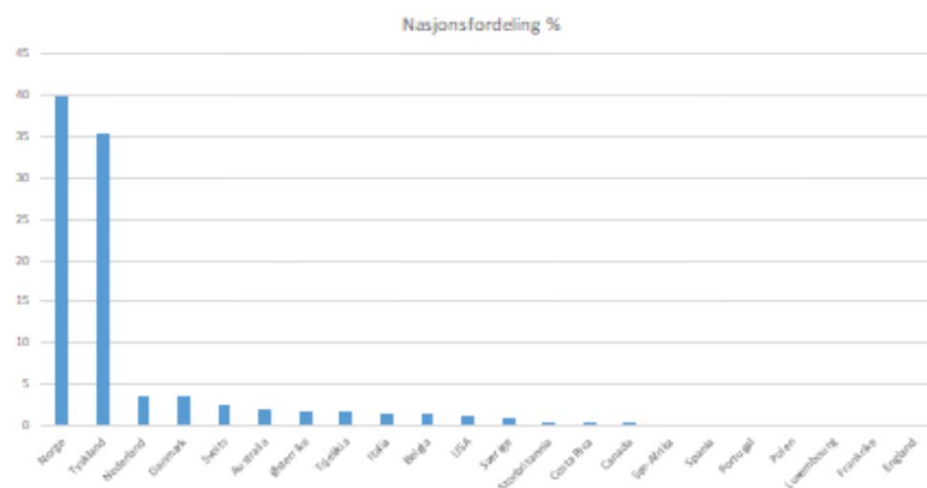
Er dette bra registrering?

- Teljar i Øyer: 443 passering (29/5-31/12),
derav 354 mot nord...
 - Sannsynleg: Meir enn halvparten «har skrive seg inn», i alle fall i Øyer-kassa.

www.nina.no

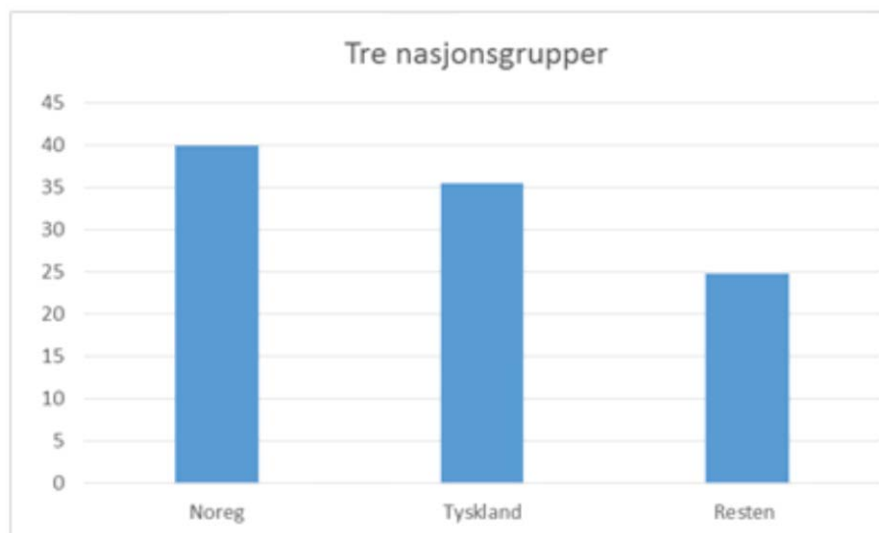

Kvar kjem vandrarane frå?

www.nina.no

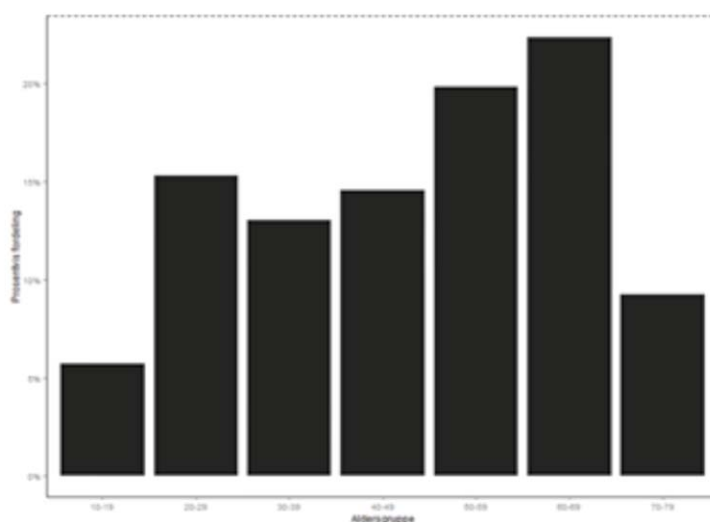

www.nina.no

Kjønn og alder

- Kvinner 54 %, og snittalder 46 år (eldste er 77 år)

Turfølgje? Organisert? Motorisert?

- 1/3 går aleine
- 1/3 som par
- 1/3 i større grupper

Organisert? Motorisert?

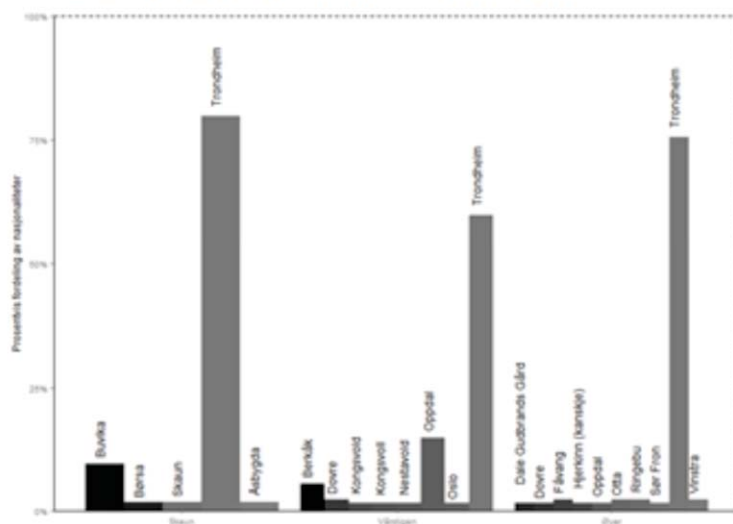
- Berre 12 % i organiserte grupper
- Berre 15 % brukar delvis motorisert transport

www.nina.no

På langtur?

- Dei fleste skal til Trondheim!

Kor lang tur?

- 33 personar/grupper på dagstur:

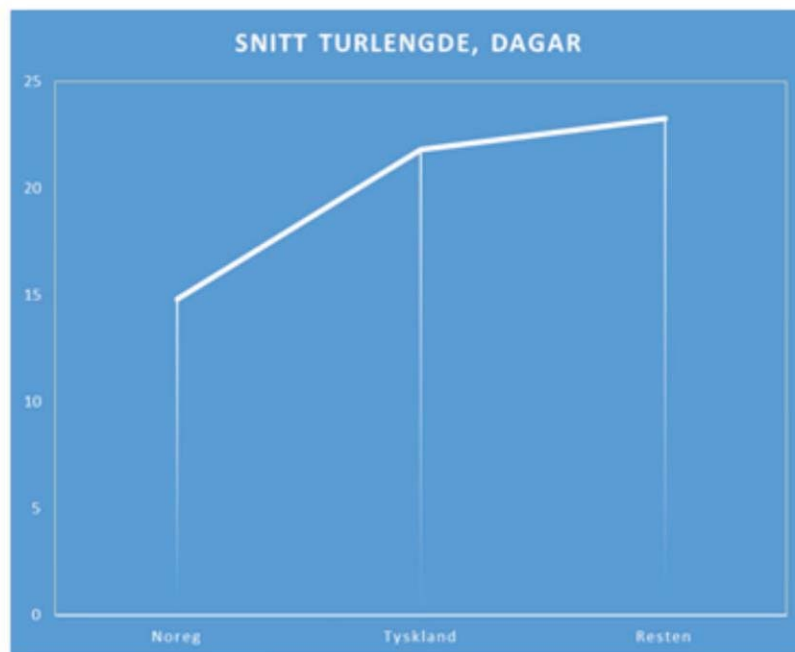
- snitt 3,5 timar
- Frå 1 til 10 timar

- 347 personar på fleirdagars tur:

- **Snitt 20 dagar**
- Frå 1 til 100 dagar.

40 % seier pilegrimsvandringa var del av ein lenger ferietur.

www.nina.no

www.nina.no

Kvar har dei overnatta?

Benyttede overnattingsalternativ	Andel
Pilegrimsherberge	32%
Åpen himmel	18%
Gjestegard	16%
Vertshus/Fjellstue	13%
Hotell	13%
Annet	9%

www.nina.no

Mange fyrstegongs pilegrimar

- Gått HER (der kassa sto) før? 87 % NEI
- Gått denne pilegrimsleia før? 77 % NEI
- Gått andre pilegrimsleier før? 53 % NEI

www.nina.no

Motiv, kvalitetar ved turen (snitt, alle)

(skala: 1=ikkje viktig, 2=litt viktig, 3=svært viktig)

Kvalitetar, fordelt på nasjon:

Særleg mange **Nordmenn** som har svara 3 (svært viktig) på motiva:

- Å **gå lenge** (saman med 'Andre utlendingar')
- Å **bruke kroppen** (delvis saman med 'tyskarar')
- **Vandre saman** med andre (delvis saman med 'Andre utlendingar')
- **Vegens brukshistorie** (saman med 'Andre utlendingar')

Særleg mange **Tyskarar** har svara 3 på motiva:

- Å **gå aleine** (saman med 'Andre utlendingar')
- **Ro og ettertanke** (saman med 'Andre utlendingar')
- **Møte lokalbefolkning** (saman med 'Andre utlendingar')

Er vandrarane «Puristar»?

– syn på tilrettelegging og det å møte andre, i sitt «idealområde»

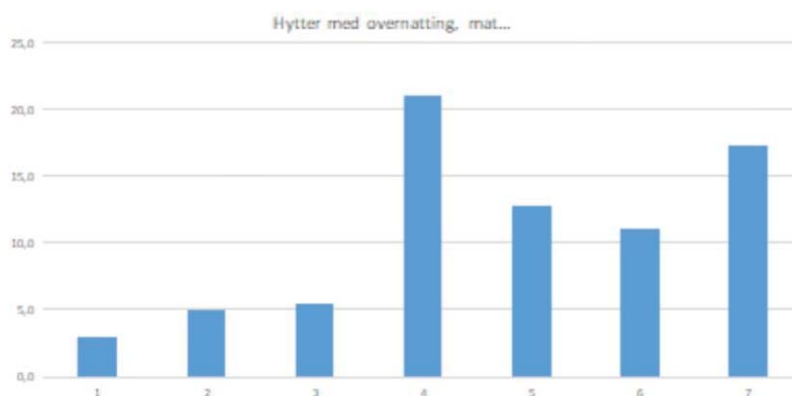

Skala 1-7: 1=Svært negativt, 4=Nøytralt, 7=Svært positivt

www.nina.no

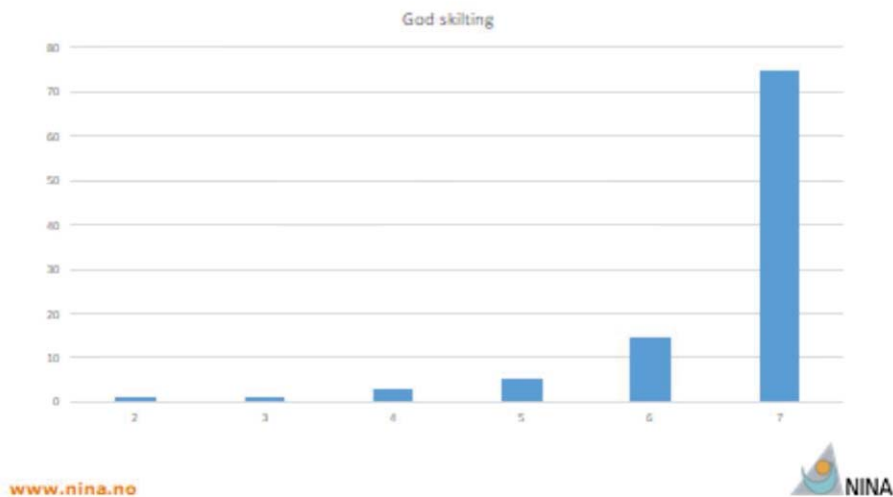
Syn på hytter med servering og senger?

www.nina.no

Syn på god skilting ved stistart, kryss..

Pilegrimsleia, som idealområdet?

Skala 1-5: 1= absolutt ikkje samsvar, 5= fullt samsvar.
For dei fleste når ikkje denne ruta heilt opp til «ideal-
området» - særleg pga. delvis for dårleg merking, skilting

www.nina.no

Presentasjonen av NINA undersøkelsen 2014 (Vistad, 2014), var etter anbefaling og avtale med Odd Inge Vistad. Norsk institutt for naturforskning.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway